

Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського

ВІЙСЬКОВА ОСВІТА

Збірник наукових праць
Національного університету оборони України

№ 2 (40)

Видання університету – 2019

УДК 355(477) (066)
ББК 68.4(4 УКР) я 43
В 42

Збірник наукових праць “Військова освіта” Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, м. Київ. – 2019. – № 2 (40). – 180 с.

Збірник призначений для керівного складу, науково-педагогічних (наукових) працівників, докторантів та ад’юнктів (аспірантів) вищих навчальних закладів і наукових установ системи військової освіти.

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет вченою радою Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, м. Київ (протокол № 11 від 25 листопада 2019 р.).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Осьодло В.І., доктор психологічних наук, професор (голова редакційної колегії)

Рахманов В.О., кандидат педагогічних наук, доцент (заступник голови редакційної колегії).

Горбачевський С.К., кандидат технічних наук, старший науковий співробітник (відповідальний секретар).

Аббасов Акіф Нурага оглу, доктор педагогічних наук, професор (Азербайджанська Республіка)

Арістова Н.О., доктор педагогічних наук, професор

Артемюк В.Ю., доктор педагогічних наук, доцент

Гребенюк М.В., кандидат історичних наук

Валат В., доктор хабілітований з педагогіки, професор (Республіка Польща)

Вітченко А.О., доктор педагогічних наук, професор

Зельницький А.М., кандидат педагогічних наук, професор

Лагодинський О.С., доктор педагогічних наук, професор

Лазарева Т.А., доктор педагогічних наук, професор

Мамченко С.М., доктор педагогічних наук, професор

Мурзалінова А.Ж., доктор педагогічних наук, професор (Республіка Казахстан)

Свистун В.І., доктор педагогічних наук, професор

Стасюк В.В., доктор психологічних наук, професор

Тимошенко Р.І., доктор військових наук, старший науковий співробітник

Торічний О.В., доктор педагогічних наук, професор

Чорний В.С., доктор філософських наук, професор

Щипанський П.В., кандидат військових наук, професор

Ягунов В.В., доктор педагогічних наук, професор

Усі права застережені.

У разі передруку матеріалів посилання на збірник обов’язкове.

Адреса редакції: Україна, 03049, м. Київ-49, пр-т Повітрофлотський, 28, Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, м. Київ, тел.: (044) 271-09-76, E-mail: nuou_str@ukr.net, www.znp-vo.nuou.org.ua.

Свідectво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації від 21.02.2014 р., серія КВ, № 20600-10400 ПР.

Загальнодержавне видання.

Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України з педагогіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 14 лютого 2014 р. № 153).

ISSN: 2617-1775

ISSN: 2617-1783 (online)

© Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ, 2019

National Defence University of Ukraine
named after Ivan Cherniakhovskyi

VIISKOVA OSVITA

Collection of Scientific Papers of the
National Defence University of Ukraine

No 2 (40)

University Print – 2019

УДК 355 (477) (066)
ББК 68 4(4 УКР) я 43
В 42

VIISKOVA OSVITA, Collection of Scientific Papers of the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi. – 2019. – No 2 (40). – 180 pgs.

The Collection of scientific papers is intended for commanding staff, scientific and pedagogical staff, postdoctoral and postgraduate students of higher educational institutes and scientific institutions of military education system.

Recommended for printing and distributing through the Internet by the Scientific Council of the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi (Protocol No 11 dated 25 November, 2019)

EDITORIAL BOARD:

Osiodlo V.I., Dr. (Psychological Sciences), professor (Chief Editor)

Rakhmanov V.O., Ph.D. (Pedagogical Sciences), associate professor (Deputy Chief Editor,)

Horbachevsky S.K., Ph.D.(Technical sciences), Senior Researcher (Executive Secretary)

Abbasov Akif Nuraga oglu, Dr. (Pedagogical Sciences), professor (Azerbaijani Republic)

Aristova N.O., Dr. (Pedagogical Sciences), professor

Artemov V.Y., Dr. (Pedagogical Sciences), associate professor

Hrebeniuk M.V., Ph.D. (Historical Sciences)

Walat W., Dr. (Pedagogical Sciences), professor (Republic Poland)

Vitchenko A.O., Dr. (Pedagogical Sciences), professor

Zelnytskyi A.M., (Pedagogical Sciences), professor

Lahodynskyi O.S., Dr. (Pedagogical Sciences), professor

Lazarieva T.A., доктор педагогічних наук, професор

Mamchenko S.M., Dr. (Pedagogical Sciences), professor

Murzhalinova A.Zh., Dr. (Pedagogical Sciences), professor (Republic Kazakhstan)

Svystun V.I., Dr. (Pedagogical Sciences), professor

Stasiuk V.V., Dr. (Psychological Sciences), professor

Tymoshenko R.I., Dr. (Military Sciences), senior researcher

Torychnyi O.V. Dr. (Pedagogical Sciences), professor

Chorny V.S., Dr. (Philosophical Sciences), professor

Shchypanskyi P.V., Ph.D. (Military Sciences), professor

Yahupov V.V., Dr. (Pedagogical Sciences), professor

All rights are reserved.

When reprinting the materials, the reference to the *Collection of scientific papers* is mandatory.

Editorial Address: 03049, Kyiv, Povitroflotskyi ave. 28, National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi, E-mail: nuou_str@ukr.net, www.znp-vo.nuou.org.ua

Certificate of State Registration of Print Media KB, № 20600-10400 ПП - 21.02.2014 p.

National issue.

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine issued on February 14, 2014, No 153, the Collection of scientific papers was included into the Ukrainian List of specialized scientific publications in pedagogics.

ISSN: 2617-1775

ISSN: 2617-1783 (online)

© National Defence University of Ukraine
named after Ivan Cherniakhovskyi

ЗМІСТ

<i>Богунов Сергій, Вітер Дмитро, Мітягін Олег, Кітура Олег</i> Система військової освіти і підготовки у країнах-членах НАТО (Болгарія, Угорщина, Чехія, Словаччина)	7
<i>Богунов Сергій, Вітер Дмитро, Мітягін Олег</i> Система військової освіти і підготовки у країнах-членах НАТО (Литва, Латвія, Естонія)	16
<i>Васильєв Олександр</i> Методологічні основи дослідження структури і змісту педагогічної діяльності викладача вищого військового навчального закладу	23
<i>Випорханюк Дмитро, Ковбасюк Сергій, Ракешев Михайло</i> Стан нормативного забезпечення системи підготовки фахівців з вищою освітою за спеціалізаціями космічної діяльності у сфері оборони України	33
<i>Горбачевський Сергій, Орда Михайло, Плохута Ігор, Черненко Михайло</i> Деякі особливості проведення атестації ввнз у частині провадження наукової і науково-технічної діяльності	46
<i>Грибенюк Геннадій</i> Розвиток характеристик самоактивності курсанта	52
<i>Діденко Олександр, Шумовецька Світлана</i> Формування професійної культури офіцера-прикордонника засобами спецкурсу “українсько-російські відносини: історія і сучасність”	62
<i>Іванченко Євгенія, Свірідюк Олександра</i> Педагогічні умови формування готовності майбутніх офіцерів збройних сил України до застосування stem-технологій у професійній діяльності	71
<i>Зельницький Андрій, Заболотний Олег, Шабатіна Надія</i> Закони дидактики: стан і тенденції розвитку у сфері вищої військової освіти	82
<i>Златніков Валентин, Кузнєцова Ольга</i> Інноваційні технології у засвоєнні службової та професійної лексики іноземною мовою	91
<i>Маслій Олег</i> Програма й методика дослідно-експериментальної роботи щодо реалізації педагогічної системи професійної підготовки майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння	99
<i>Мельниченко Олена, Левицька Лариса</i> Шляхи підвищення ефективності управління системою військової освіти та ВВНЗ.	111
<i>Мозальов Володимир</i> Проблеми розвитку психологічної компетентності керівників у вищих військових навчальних закладах в умовах післядипломної освіти	118
<i>Олійник Леонід</i> Активізація навчально-пізнавальної діяльності магістрантів в системі вищої військової школи	128
<i>Оліферук Володимир</i> Визначення критеріїв оцінювання професійної компетентності викладача ВВНЗ	138
<i>Стріха Сергій</i> Трансформація системи військової освіти України на шляху до досягнення стандартів НАТО	147
<i>Шпортько Володимир</i> Формування професійної культури майбутніх військових лікарів у вищому військово-медичному закладі як проблема професійної педагогіки	157
<i>Хардікова Ольга</i> Формування тематичних вокабулярів у освітньому процесі з урахуванням неологізмів і сучасних тенденцій розвитку англійської мови	165
<i>Порядок оформлення та подання статей до збірника наукових праць «Військова освіта» Національного університету оборони України імені Івана Черняховського, м. Київ</i>	174

CONTENTS

<i>Bohunov Serhii, Viter Dmitry, Mitiagin Oleh, Kitura Oleh</i> System of the military education and training for NATO state-members (Bulgaria, Hungary, Czech and Slovak)	7
<i>Bohunov Serhii, Viter Dmitry, Mitiagin Oleh</i> System of the military education and training for NATO state-members (Lithuania, Latvia, Estonia)	16
<i>Vasyliiev Oleksandr</i> Methodological basis of research of the structure and of the content of pedagogical activity of a teacher of higher military educational institutions	23
<i>Vyporkhaniuk Dmytro, Kovbasiuk Serhii, Rakushev Mikhaylo</i> The status of normative ensuring system of training specialists with higher education for the professions of space activities in the sphere of defence of Ukraine	33
<i>Horbachevsky Serhii, Orda Mikhailo, Plohuta Ihor, Chernenok Mikhailo</i> Attestation of science and technical activities in High Military Education Institutions: same aspects	46
<i>Hrybeniuk Hennadyi</i> Development of characteristics self-activity of the cadet	52
<i>Didenko Oleksandr, Shumovetska Svitlana</i> Formation of the professional culture of the border guard officer by means of the special course «Ukrainian-Russian Relations: History and Modernity»	62
<i>Ivanchenko Ievgeniia, Sviridiuk Oleksandra</i> Pedagogical conditions for formation of readiness of the Armed Forces' future officers of Ukraine for application of STEM-technologies in professional activity	71
<i>Zelnytskyi Andrii, Zabolotnyi Oleh, Shabatina Nadiya</i> The Laws of Didactics: State and Development Trends in the Field of Higher Military Education	82
<i>Zlatnikov Valentin, Kuznetsova Olga</i> Innovative technologies in mastering official and professional vocabulary in foreign language	91
<i>Maslii Oleh</i> Program and methodology of research and experimental work on the implementation of pedagogical system of professional training of future officers of missile and artillery armament	99
<i>Melnichenko Olena, Levickaja Larisa</i> Ways to improve the military system management of education and HMEE.	111
<i>Mozalev Volodymyr</i> Development problems of supervisors' psychological competence in higher military education in postgraduate education conditions	118
<i>Oliynyk Leonid</i> The activating of educational–cognitive activity masters on special high military school	128
<i>Oliferuk Vladimir</i> Determination of criteria for evaluating the professional competence of a teacher	138
<i>Strikha Serhii</i> Transformation of the ukrainian military education system on the way to achieve NATO standards	147
<i>Shportko Volodymyr</i> Formation of professional culture of future military doctors in higher military medical institution as a problem of professional pedagogy	157
<i>Khardikova Olga</i> Formation of thematic vocabulary in the educational process considering neologisms and modern trends in the development of the English language	165
<i>Порядок оформлення та подання статей до збірника наукових праць «Військова освіта» Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського</i>	174

Богунов Сергій,

кандидат технічних наук,
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ,
ORCID ID 0000-0002-4946-1604

Вітер Дмитро,

доктор філософських наук, старший науковий співробітник,
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ,
ORCID ID 0000-0002-7330-1280

Мітягін Олег,

кандидат історичних наук,
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ,
ORCID ID 0000-0003-1941-3561

Кігура Олег

Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ,
ORCID ID 0000-0003-0434-8277

DOI: 10.33099/2617-1775/2019-02/07-15

СИСТЕМА ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ І ПІДГОТОВКИ У КРАЇНАХ-ЧЛЕНАХ НАТО (БОЛГАРІЯ, УГОРЩИНА, ЧЕХІЯ, СЛОВАЧЧИНА)

Досліджено систему підготовки військових фахівців, офіцерських кадрів різних ступенів та ланок військового управління у країнах-членах НАТО (колишніх членів організації Варшавського договору). Наведено загальну структуру підготовки офіцерських кадрів збройних сил Болгарії, Угорщини, Чехії та Словаччини. Показано принципи відбору, зміст навчального процесу, підвищення кваліфікації офіцерських кадрів у системі військової освіти цих країн. Доведено необхідність та можливість використання досвіду країн-членів НАТО у сфері підготовки офіцерських кадрів задля потреб реформування системи військової освіти України з метою імплементації відповідних стандартів НАТО.

Ключові слова: військова освіта; підготовка військових фахівців; НАТО; офіцерські кадри; система; навчальний процес.

Постановка проблеми. Існуючі та потенційні загрози національній безпеці й територіальній цілісності України вимагають перегляду сталої системи військової освіти. Перед офіцерськими кадрами та військовими спеціалістами сьогодні постають нові завдання, складність яких обумовлює потребу якісного оновлення змісту їх підготовки. Наразі триває процес переходу військової освіти України від радянської моделі до стандартів НАТО в системі підготовки військових фахівців, метою чого має стати підвищення рівня боєготовності та боєздатності збройних сил, забезпечення й зміцнення обороноздатності держави. Схожим шляхом, у процесі євроатлантичної інтеграції, йшли країни, що були членами організації Варшавського договору (зокрема, Болгарії, Угорщини, Чехії, Словаччини), й наразі є членами НАТО, для яких вища військова освіта є одним із пріоритетних факторів розвитку

систем національної безпеки та оборони. Досвід вдосконалення системи військової освіти, набутий цими країнами має бути урахований Україною на шляху реформування національних збройних сил, що передбачає не тільки кількісні зміни, але й якісні, які стосуються, перш за все, рівня підготовки військових фахівців.

Метою статі є аналіз досвіду та визначення основних засад і принципів системи військової освіти та підготовки військових фахівців у країнах-членах НАТО (Болгарія, Угорщина, Чехія, Словаччина).

Методи дослідження. У статті використано систему загальнонаукових і спеціальних методів теоретичного та емпіричного дослідження (аналіз наукової літератури з досліджуваної проблеми, систематизація та узагальнення, логічно-порівняльний методи, системний підхід, контент-аналіз).

Виклад основного матеріалу. Підготовка осіб на посади офіцерського складу тактичного рівня для сухопутних військ та військ повітряної оборони ЗС Республіці Болгарія (далі – РБ) здійснюється у Національному військовому університеті імені Василя Левського (далі – НВУ) [3]. Зазначена підготовка здійснюється за очною формою навчання за ступенем вищої освіти “бакалавр” й проводиться в галузі знань “Військова справа” за спеціальністю “Організація та управління військовими підрозділами на тактичному рівні” з відповідними спеціалізаціями. Курсанти, які виконали навчальний план та успішно склали державний іспит (захистили дипломну роботу), отримують два дипломи: ступеня бакалавр за відповідними спеціальностями (військова кваліфікація) – “офіцер тактичного рівня управління”; за професійною кваліфікацією, що відповідає цивільній спеціальності. Термін навчання за всіма військовими спеціалізаціями і відповідними цивільними спеціальностями становить 5 років.

Підготовка осіб офіцерського складу на посади оперативного рівня здійснюється у Військовій академії “С. Раковський” (далі – ВА) з числа офіцерів, які мають тактичний рівень підготовки [1; 2]. Випускники ВА отримують вищу освіту ступеня “магістр” за спеціальністю “Організація і управління військовими формуваннями на оперативному рівні” в галузі “Військова справа”. Навчання здійснюється за спеціалізаціями: “Сухопутні війська”; “Військово-повітряні сили”; “Військово-морські сили”; “Логістика”; “Комунікаційні та інформаційні системи”; “Адміністративні процеси та заходи”; “Інформація про безпеку та оборону”. Термін навчання за очною формою становить 1 рік. Ступінь вищої освіти “магістр” можуть отримати офіцери, які мають ступень “бакалавр” у професійній військовій галузі, здобутий у вищих військових навчальних закладах РБ або за кордоном.

Підготовка осіб офіцерського складу на посади стратегічного рівня здійснюється у Військовій академії “С. Раковський” з числа тих офіцерів, які мають оперативний рівень підготовки. Випускники ВА отримують вищу освіту ступеня “магістр” за спеціальністю “Стратегічне управління обороною і збройними силами” в галузі “Військова справа” та кваліфікацію “Офіцер стратегічного рівня управління обороною і збройними силами”. Термін навчання за очною формою становить 1 рік.

Вся військова підготовка в Угорщині зосереджена на факультеті військових наук та підготовки офіцерів Національного університету державної служби Угорщини (далі – НУДС), в якому передбачені наступні основні форми навчання [6; 7]:

- 5-річна університетська освіта для цивільних осіб в галузі безпеки та політики оборони, управління обороною, а також зв'язок та управління інформаційними системами;
- 4-річна підготовка офіцерських кадрів тактичного рівня;
- 2-річна очна та 3-річна заочна післядипломна підготовка;
- різні короткострокові післядипломні спеціалізовані курси (наприклад, однорічний курс військового коледжу, однорічний курс інтенсивної мовної підготовки, професійне підвищення кваліфікації тощо).

На бакалаврських курсах факультету навчаються тільки офіцери-кадети (курсанти). Їхній статус регулюється відповідними актами. Офіцер-кадет (курсант) в армії – це студент, який обирає професійну військову кар'єру, після вступу в НУДС підписує освітній контракт зі Збройними Силами Угорщини та має військове звання офіцера-кадета (курсанта). Основною вимогою при прийомі на бакалаврські програми факультету є визнаний державою сертифікат мовного рівня B2 або еквівалентний документ екзамену з англійської мови. Після завершення програми бакалаврського рівня студенти можуть продовжити навчання в магістратурі або розпочати військову кар'єру у Збройних Силах Угорщини.

Програми бакалаврського рівня розробляються за напрямками [6]:

- військове керівництво;
- військове технічне обслуговування;
- військова авіація;
- військова логістика.

До навчання в магістратурі приймаються тільки офіцери з військовим званням капітана або майора. Кандидат повинен отримати попередній дозвіл на прийом від начальника Генерального штабу ЗС Угорщини, а також пройти базову експертизу з державної служби.

Програми магістерського рівня розробляються за напрямками [6]:

- військове керівництво;
- військове технічне обслуговування;
- логістика військових операцій.

Термін навчання на стратегічному та оперативному рівнях підготовки складає 11 місяців.

Підготовку військових фахівців з вищою освітою для Збройних Сил республіки Чехія (далі – ЗС РЧ) зосереджено в єдиному вищому військовому навчальному закладі – Університеті оборони (далі – Університет), який, як і всі військово-навчальні заклади, інтегрований в загальну систему освіти РЧ [5].

В Університет приймаються випускники середнього військово-технічного училища, які проходять військову службу в званні прапорщика та інші особи, які отримали повну середню освіту. Університет готує фахівців військової

справи, які можуть служити офіцерами як у ЗС РЧ, так і в інших силових відомствах. Також заклад проводить наукові дослідження в інтересах Міністерства оборони. За військову освіту в Університеті відповідає заступник міністра оборони з кадрових питань.

Університет здійснює підготовку за двома основними напрямками: перший – університетська освіта, що акредитована за трьома рівнями вищої освіти; другий – неакредитовані післядипломні курси для офіцерів, як постійна (упродовж кар'єри) освіта військовослужбовців.

Навчання в Університеті організовано за ступеневою схемою з відповідними освітніми рівнями [5]:

- ступінь “бакалавр” з терміном навчання 3-4 роки, по завершенню якого випускник може обіймати посади командира взводу, роти або їм рівні. Наступні 2 роки – підготовка на факультетах військових технологій і захисту від засобів масового ураження, що дає можливість отримати кваліфікацію “інженер”. По завершенню навчання випускник може обіймати посади рівня командира батальйону;

- ступінь “магістр” з терміном навчання 5-6 років, по завершенню якого випускник може обіймати посади старших офіцерів;

- ступінь “доктор філософії” з термін навчання в докторантурі 3 роки, по завершенню якого випускник може обіймати генеральські посади.

Жорсткі вимоги щодо акредитації університетських освітніх програм забезпечують високопрофесійний рівень викладачів. Освіта, здобута в Університеті, цілковито відповідає освіті в цивільних закладах і дає можливість офіцерам отримати спеціальність, що сприяє кар'єрному росту в цивільному секторі. На цей час в Університеті акредитовано сім навчальних програм і дванадцять навчальних модулів (спеціалізацій), що передбачає підготовку бакалаврів, магістрів та докторів філософії в наступних галузях знань: загальновійськова; військове управління; економіка; інженерія; медичне обслуговування. Наприклад, за програмою військового управління здійснюється підготовка командирів сухопутних підрозділів, зокрема командирів механізованих/танкових підрозділів, загальновійськових командирів, командирів розвідувальних підрозділів, командирів інженерних, артилерійських підрозділів.

Виконання завдань щодо проведення освітніх та науково-дослідницьких заходів в галузі безпеки, військової стратегії, стратегічного управління та лідерства в Університеті покладено на Центр безпеки та військово-стратегічних досліджень. Центр проводить навчання за такими напрямками: підготовка слухачів за акредитованими навчальними програмами; курс для старших офіцерів; курс для офіцерів генерального штабу; курс для фахівців стратегічного управління обороною.

Курс для старших офіцерів – це кар'єрний курс, призначений для офіцерів у званні капітан, які мають передумови для кар'єрного росту. Курс є загальним для всіх спеціальностей а його метою є підготовка офіцерів до:

- командування батальйоном, дивізіоном, ескадрильою;

- виконання управлінських функцій на рівні керівника відділу штабу бригади, полку, крила, компоненту сили, агенції, генерального штабу;
- моніторинг функціонування військових підрозділів оперативного рівня, у тому числі до рівня узгодження дій з генеральним штабом;
- призначення на відповідні посади в національних представництвах та персоналу НАТО/ЄС/ОБСЄ/ООН.

До навчання на курсі можуть бути допущені офіцери – випускники ад'юнктури чи магістратури зі ступенем володіння англійською мовою на рівні щонайменше 3,2,3,2 (за стандартами STANAG 6001).

Курс для офіцерів генерального штабу призначений для старших офіцерів у військовому званні не нижче підполковника, які мають передумови для призначення на командні та керівні посади, що передбачають наявність у кандидата військової освіти стратегічного рівня. Метою курсу є підготовка офіцерів до виконання функціональних обов'язків, серед яких: командування на рівні бригади, полку крила; офіцера на рівнях агентства, генерального штабу; командування в національних представництвах у НАТО/ЄС/ОБСЄ/ООН. На курсах офіцер отримає навички стратегічного військового управління щодо забезпечення безпеки і захисту держави, а також здатності концептуально розробляти, впроваджувати та керувати процесом побудови та розвитку оборонної сфери країни. До навчання на курсі можуть бути допущені офіцери – випускники ад'юнктури чи магістратури зі ступенем володіння англійською мовою на рівні щонайменше 3,3,3,3 (за стандартами STANAG 6001).

Курс для фахівців стратегічного управління обороною призначений для державних службовців міністерства оборони або інших державних органів, пов'язаних з виконанням обов'язків у сфері державного захисту на рівні стратегічного управління. Метою програми навчання є нарощування знань та вмій фахівців у стратегічному управлінні обороною, формування компетентностей для проведення стратегічного аналізу зовнішнього середовища та оцінки внутрішніх характеристик державної оборонної системи, формулювання сучасного напрямку державної оборонної системи та розроблення стратегічних документів для захисту держави.

Підготовка військових фахівців з вищою освітою для збройних сил Словацької республіки (далі – СР) зосереджена в єдиному державному вищому військовому навчальному закладі – Академії збройних сил (далі – Академія), яка є окремим підрозділом у структурі збройних сил країни. Ректор Академії призначається президентом Словацької республіки, підпорядковується міністру оборони та є підзвітним сенату академії [4]. Академія інтегрована у загальну систему вищої освіти країни на засадах єдиної нормативно-правової бази.

У СР передбачено три шляхи отримання вищої військової освіти та первинного військового звання:

1. Відповідно до контракту, укладеному між академією та цивільними ВНЗ, передбачено 5 річний термін навчання – для спеціалістів військової авіації та військових медиків за схемою “3+2” (3-річний термін – для здобуття ступеня

бакалавра та 2-річний – для здобуття ступеня магістра. Така модель підготовки покриває більшість потреб словацьких збройних сил у офіцерських кадрах. Варто зауважити, що завершення бакалаврату є проміжним етапом підготовки та не дозволяє отримати військове звання і продовжити службу в якості офіцера збройних сил СР.

2. Ступінь вищої освіти “магістр” з терміном навчання у 2 роки здобувається в Академії (Авіаційному факультеті Технічного університету) особами, які отримали ступень вищої освіти “бакалавр” в інших цивільних ВНЗ за спорідненими спеціальностями.

3. Навчання на курсах при видовому ВВНЗ провадиться особами, які мають ступень вищої освіти магістр за спорідненою цивільною спеціальністю. Такий курс може тривати до 1 року в залежності від спеціальності. Зазначена форма, в основному, застосовується для підготовки офіцерських кадрів рідкісних військових спеціальностей.

У Академії збройних сил навчаються особи, які здобувають первинне офіцерське звання та офіцери словацьких збройних сил (країн-партнерів), які здійснюють своє професійне вдосконалення на різноманітних курсах підготовки. Академія збройних сил здійснює підготовку військових фахівців в рамках акредитованих навчальних програм за трьома рівнями освіти.

Перший рівень освіти терміном три роки закінчується присвоєнням випускнику ступеня вищої освіти “бакалавр” за наступними спеціальностями [4]:

- “Безпека та оборона держави”;
- “Електронні системи озброєння”;
- “Електронні системи”;
- “Управління військовими організаціями”;
- “Комп’ютерні системи, мережі та послуги”;
- “Військовий зв’язок та інформаційні системи”;
- “Системи озброєння, зброя та її частини”.

Другий рівень освіти тривалістю два роки передбачає отримання академічного ступеня “магістр” або “інженер” за спеціальностями [4]:

- “Безпека та оборона держави”;
- “Електронні системи озброєння”;
- “Військовий зв’язок та інформаційні системи”;
- “Системи озброєння, зброя та її частини”.

Третім рівнем освіти є докторантська навчальна програма, яка триває три роки у денній формі освіти та п’ять років у заочній. По закінченню навчання присвоюється академічний ступінь “PhD” (“доктор філософії”) за наступними спеціальностями:

- “Безпека та оборона держави”;
- “Електронні системи озброєння”;
- “Військовий зв’язок та інформаційні системи”.

Навчання у системі військової освіти Словацької республіки здійснюється протягом всього періоду військової служби шляхом

стаціонарного навчання у ВВНЗ, навчання на курсах підвищення кваліфікації, які передують призначенню на нову посаду та отримання чергового військового звання.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Підсумовуючи досвід підготовки офіцерського складу країнами Східної Європи, які були членами Варшавського договору, й на разі є членами НАТО, можна зазначити, що у системах військової освіти цих країн значні зусилля спрямовані на якісний відбір кадрів для сил безпеки і оборони. У розглянутих країнах військові університети (академії, коледжі) які готують військових фахівців оперативного та стратегічного рівнів, а також цивільних фахівців для сектору оборони держави, підпорядковуються безпосередньо міністерствам оборони.

ЛІТЕРАТУРА

1. Висше военно-морске училище “Н.Й. Вацаров” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.naval-acad.bg>.
2. Закон за отбраната и въоръжените сили на республика България [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.lex.bg>.
3. Националният воене университет «Васил Левски» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.nvu.bg>.
4. Уліч В. Армія Словаччини: прогрес після вступу в НАТО / В. Уліч, Ю. Черних, О. Черних // Оборонний вісник. – № 5. – 2019. – С. 20-27.
5. Черних Ю. Не числом, а вмінням // Ю. Черних, О. Черних // Оборонний вісник. – № 7. – 2019. – С. 20-27.
6. National University of Public service. – Hungary, Budapest: National University of Public service, 2017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://en.uni-nke.hu>.
7. Szaby M. University level education in Hungarian ational defence. Formation and main experiences / Miklys Szaby // Academic and Applied Research in Military Science (AARMS). – Hungary, Budapest: National University of Public service, 2004. – Vol. 3, No. 1 – pp. 3-20.

REFERENCES

1. Vyshe voenno-morske uchilistche “N.J. Vatzarov”. – URL : <https://www.naval-acad.bg>.
2. Nacionalnijat voene universitet “Vasyl Levsky”. – URL : <https://www.nvu.bg>.
3. Zakon za otbranata i vooroszenite syly na respublika Bolgaria. – URL : <https://www.lex.bg>.
4. Ulich V. Armia Slovachchiny: progress pislia vstupu v NATO / V. Ulich, J. Chernyh, O. Chernyh //Oboronny visnyk. – № 5. – 2019. – С. 20-27.
5. Chernyh J. Ne chislom, a vminnjam / J. Chernyh, O. Chernyh // Oboronny visnyk. – № 7. – 2019. – С. 20-27.
6. National University of Public service. – Hungary, Budapest: National University of Public service, 2017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://en.uni-nke.hu>.
7. Szaby M. University level education in Hungarian ational defence. Formation and main experiences / Miklys Szaby // Academic and Applied Research in Military Science (AARMS). – Hungary, Budapest: National University of Public service, 2004. – Vol. 3, No. 1 – pp. 3-20.

РЕЗЮМЕ

Богунов Сергей,
кандидат технических наук,
Национальный университет обороны Украины, г. Киев
имени Ивана Черняховского
Витер Дмитрий,

доктор философских наук, старший научный сотрудник,
Национальный университет обороны Украины
имени Ивана Черняховского, г. Киев

Митягин Олег,

кандидат исторических наук,

Национальный университет обороны Украины
имени Ивана Черняховского, г. Киев

Китура Олег

Национальный университет обороны Украины
имени Ивана Черняховского, г. Киев

Система военного образования и подготовки в странах-членах НАТО (Болгария, Венгрия, Чехия, Словакия)

Исследовано систему подготовки военных специалистов, офицерских кадров различных ступеней и уровней военного управления в странах-членах НАТО (бывших участниц организации Варшавского договора). Приведено общую структуру подготовки офицерских кадров вооруженных сил Болгарии, Венгрии, Чехии и Словакии. Показано принципы отбора, содержание учебного процесса, повышения квалификации офицерских кадров в системе военного образования этих стран. Доказана необходимость и возможность использования опыта стран-членов НАТО в сфере подготовки офицерских кадров в процессе реформирования системы военного образования Украины с целью имплементации соответствующих стандартов НАТО.

Ключевые слова: военное образование; подготовка военных специалистов; НАТО; офицерские кадры; система; учебный процесс.

SUMMARY

Serhii Bohunov,

PhD (Technical sciences)

National Defense University of Ukraine
named after Ivan Cherniakhovskyi, c. Kyiv

Dmitry Viter,

Dr. (Philosophical sciences), senior researcher

National Defense University of Ukraine
named after Ivan Cherniakhovskyi, c. Kyiv

Oleh Mitiagin,

PhD (Historical sciences)

National Defense University of Ukraine
named after Ivan Cherniakhovskyi, c. Kyiv

Oleh Kitura

National Defense University of Ukraine
named after Ivan Cherniakhovskyi, c. Kyiv

System of the military education and training for NATO state-members (Bulgaria, Hungary, Czech and Slovak)

Introduction. Today is very important to deepen and develop scientific maintenance of military education in Ukraine, generalization, systematization, comprehension and integration of positive experience of military education formation and development, NATO officers' training within educational process.

Purpose. Analyze the experience of military specialists' education and training within the NATO state-members (Bulgaria, Hungary, Czech and Slovak).

Methods. *The system of general scientific and special methods of theoretical and empirical research (analysis of scientific literature, systematization and generalization of materials, logic and comparative, content analysis) was used in order to realize the article purpose.*

Results. *The article deals with educational system and training of military specialists in different educational and military command level. A general structure of Bulgaria, Hungary, Czech and Slovak Armed Forces officers training provides. It is show the principles of selection, the educational process content, the training of officers and military specialists in the system of military education in Bulgaria, Hungary, Czech and Slovak.*

Originality. *Education and training of military specialists in the Bulgaria, Hungary, Czech and Slovak Armed Forces is considered as an integral and level-based system, which is compatible with system of NATO officers' training. Experience of formation and functioning of officers' training in different military educational establishment of this states, and their theoretical and practical training can be practical for military education system of Ukraine.*

Conclusion. *The transformation of military specialists training system in Bulgaria, Hungary, Czech and Slovak is base on innovative approaches implementation to national security and defense system, of it armed forces development, new requirements for military specialists training, contemporary models of military specialists training, which in the NATO state-members accepted.*

Key words: *educational process; military education; military specialists; military training; NATO; system.*

УДК 371.3(378)

Богунов Сергій,

кандидат технічних наук,
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ,
ORCID ID 0000-0002-4946-1604

Вітер Дмитро,

доктор філософських наук, старший науковий співробітник,
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ,
ORCID ID 0000-0002-7330-1280

Мітягін Олег,

кандидат історичних наук,
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ,
ORCID ID 0000-0003-1941-3561
DOI: 10.33099/2617-1775/2019-02/16-23

СИСТЕМА ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ І ПІДГОТОВКИ У КРАЇНАХ- ЧЛЕНАХ НАТО (ЛИТВА, ЛАТВІЯ, ЕСТОНІЯ)

Досліджено систему підготовки військових фахівців, офіцерських кадрів різних ступенів та ланок військового управління у країнах-членах НАТО (колишніх членів організації Варшавського договору). Наведено загальну структуру підготовки офіцерських кадрів збройних сил Литви, Латвії та Естонії. Показано принципи відбору, зміст навчального процесу, підвищення кваліфікації офіцерських кадрів у системі військової освіти цих країн. Доведено необхідність та можливість використання досвіду країн-членів НАТО у сфері підготовки офіцерських кадрів задля потреб реформування системи військової освіти України з метою імплементації відповідних стандартів НАТО.

Ключові слова: військова освіта; підготовка військових фахівців; НАТО; офіцерські кадри; система; навчальний процес

Постановка проблеми. Україна зрозуміла необхідність докорінних змін у системі національної безпеки і оборони, поставши перед загрозою втрати територіальної цілісності держави та військовою агресією, й визначивши освіту як стратегічний ресурс, у тому числі, у сфері забезпечення національних інтересів, зміцнення міжнародного авторитету та іміджу держави.

Важливою складовою освіти України є система військової освіти, що спрямована на ефективну підготовку офіцерських кадрів для Збройних Сил, які перебувають у стані активного реформування. Реформа вимагає якісних змін, підтримки курсу на євроатлантичну інтеграцію та імплементації стандартів НАТО у систему підготовки особового складу Збройних Сил України. Про ефективність такого підходу свідчить досвід країн – колишніх членів Варшавського договору (Естонія, Латвія, Литва), для яких вища військова освіта є одним із пріоритетних факторів розвитку систем національної безпеки та оборони. Ці країни пройшли складний шлях імплементації базових стандартів НАТО для розвитку національних збройних сил, в стислі терміни перейшли від радянської моделі до стандартів НАТО в системі підготовки

військових фахівців та демонструють високій рівень вишколу та боєздатності національних збройних сил. Враховуючи, те що Україна теж входила в організацію Варшавського договору, досвід колишніх її членів сприятиме зміцненню обороноздатності держави на шляху євроатлантичної інтеграції.

Метою статі є аналіз досвіду та визначення основних засад і принципів системи військової освіти та підготовки військових фахівців у країнах-членах НАТО (Литва, Латвія, Естонія).

Методи дослідження. У статті використано систему загальнонаукових і спеціальних методів теоретичного та емпіричного дослідження (аналіз наукової літератури з досліджуваної проблеми, систематизація та узагальнення, логічно-порівняльний методи, системний підхід, контент-аналіз).

Виклад основного матеріалу. У Литві підготовка осіб на посади офіцерського складу тактичного рівня для ЗС здійснюється у Військовій академії імені генерала Йонаса Жемайтиса (далі – ЛВА) [6]. Майбутні офіцери проходять підготовку в галузі військової освіти в поєднанні з університетськими навчальними програмами. Навчання у ЛВА складається з двох навчальних програм: програми університетського навчання та базової програми підготовки офіцерів (L1). Залежно від майбутньої посади офіцери, при необхідності, проходять також відповідні курси спеціалізації. Термін навчання становить 4 роки, з яких 3,5 роки відводиться на бакалаврську та військову підготовку й 0,5 роки на військову підготовку. Випускникам військової академії видається диплом бакалавра у відповідній галузі знань.

Другий (тактичний) рівень підготовки офіцерів (L2) має на меті продовження професійного розвитку офіцера й удосконалення його особистих здібностей, отриманні додаткових знань і навичок, необхідних для виконання обов'язків на відповідних посадах молодших офіцерів у штабі батальйону або підрозділі рівному військовій частині, а після проходження додаткової підготовки – для виконання обов'язків старших офіцерів під час планування і проведення спільних бойових дій (операцій) [5]. На другому (тактичному) рівні підготовки офіцери направляються на командно-штабні курси молодших офіцерів, а також на спеціальні, кваліфікаційні та інші курси в залежності від потреб литовських збройних сил і можливостей кар'єрного росту офіцер.

Підготовка офіцерів сухопутних військ тактичного рівня складається з двох етапів: курс підготовки молодших офіцерів (L2A); курс підготовки старших офіцерів (L2B) [6]. Метою курсу L2A у ЛВА є підготовка посадових осіб, здатних виконувати обов'язки молодших офіцерів у штабі батальйону або еквівалентному йому військовому підрозділі. Також за потреби литовських збройних сил і фінансових можливостей частина офіцерів, відібраних за конкурсом, проходить підготовку в іноземних військових навчальних закладах. Метою курсу L2B є підготовка у ЛВА посадових осіб штабів сухопутних військ, здатних грамотно планувати бойові дії і керувати ними (окремими операціями) та вирішувати інші завдання.

Підготовка офіцерів оперативного рівня управління L3 у ЛВА або закордонних ВВНЗ (у першу чергу, в Балтійському оборонному коледжі (м.

Тарту, Естонія) здійснюється шляхом курсової підготовки [9]. Підготовка осіб офіцерського складу оперативного рівня на посади, що належать до переліку загальних військових посад сухопутних військ, здійснюється на командно-штабних курсах підготовки офіцерів оперативного рівня (L3). До цих курсів відноситься курс офіцерів Витаутаса Магнуса, що проводяться у ЛВА. Метою курсу є підготовка кваліфікованих офіцерів ЗС Литви, які здатні виконувати функції офіцерів сухопутних військ на рівні штабів національних і міжнародних батальйонів (бригад). Курси тривають 19 тижнів та на теперішній час є єдиними фаховими курсами з підготовки старших офіцерів сухопутних військ в країнах Балтії.

Підготовка осіб офіцерського складу стратегічного рівня L4 на посади, що належать до переліку загальних військових посад, здійснюється заочно на стратегічному курсі у Балтійському військовому коледжі або у ЛВА шляхом навчання за акредитованими магістерськими програмами за наступними спеціальностями: “Національна безпека та оборона” (забезпечує отримання кваліфікації “магістр національної безпеки”); “Військова дипломатія” та “Управління персоналом”. Термін навчання становить 2 роки [9].

Підготовка офіцерських кадрів для сил оборони Естонії, Національної ліги оборони, інших військових організацій та установ здійснюється у Вищій військовій школі Об’єднаних навчальних закладів сил оборони – Естонському національному коледжі оборони (м. Тарту) та складається з декількох [7; 8; 9]. Базовий навчальний офіцерський курс (перший рівень) з терміном навчання 3 роки, на якому курсанти здобувають знання і практичні навички, необхідні командирі взводу та роти, отримують військове звання молодшого лейтенанта, здобуваючи ступінь вищої освіти “бакалавр”.

На наступному навчальному офіцерському курсі (другий рівень) з терміном навчання у 2 роки офіцери отримують знання і навички командирів батальйону та бригади, здобуваючи на базі Балтійського військового коледжу вищу освіту за ступенем “магістр”.

Після закінчення коледжу у випускників є можливість навчатися ще на двох курсах [4]:

- старший (оперативний) навчальний офіцерський курс (третій рівень) з терміном навчання 1 рік в Балтійському військовому коледжі;
- вищий (стратегічний) навчальний офіцерський курс (четвертий рівень) з терміном навчання у кілька місяців у Балтійському військовому коледжі або за кордоном на вищих офіцерських курсах.

Підготовка осіб на посади офіцерського складу тактичного рівня для ЗС Латвії здійснюється у Національній академії оборони Латвії (НАОЛ) і включає: базову підготовку офіцерів (L1); кар’єрні курси офіцерів (тактичний (L2), операційний (L3) і стратегічний (L4) рівні); курси за спеціальністю; кваліфікаційні та інші курси [3].

Базова військова освіта в латвійських військових навчальних закладах отримується на основі вищої університетської освіти (ступінь бакалавра) з обов’язковим навчанням на курсах професійної підготовки за відповідними

спеціалізаціями з однієї загальної військової спеціальності. Цивільна університетська освіта (ступінь бакалавра) і відповідний військовий навчальний курс для підготовки офіцерів за інженерними та гуманітарними спеціальностями дає їм право бути призначеними на первинні офіцерські посади.

НАОЛ надає можливість навчатися за однією з визначених чотирьох вищих професійних навчальних програм. Вступники, які мають середню освіту можуть навчатися за професійними бакалаврськими програмами з підготовки офіцерів для сухопутних військ загальною тривалістю навчання в академії 4 роки і 6 місяців. Програма професійного навчання “Командир” (з терміном навчання 1 рік і 3 місяці) пропонується особам, які мають вищу професійну освіту на академічному або другому рівні навчання з метою отримання вищої професійної освіти другого рівня. Перед початком навчання в академії всі відібрані кандидати на навчання повинні пройти програму первинної професійної військової підготовки: 13-тижневий курс у піхотній школі (м. Алуксне) та 8-тижневий курс у сержантської школі (м. Цесіс). Навчальна програма професійного навчання “Командир” передбачає додатковий 7-тижневий навчальний курс у сержантської школі.

Крім зазначених навчальних програм професійної підготовки, НАОЛ проводить базовий курс підготовки офіцерів для спеціалістів тривалістю 10 тижнів, на який залучаються випускники вищих навчальних закладів (лікарі, юристи, теологи, диригенти, психологи тощо) з метою підготовки військових фахівців, які виконуватимуть обов’язки в підрозділах національних збройних сил на посадах офіцерів відповідно до отриманих ними цивільних спеціальностей.

Підготовка осіб на посади офіцерського складу оперативного рівня для ЗС Латвії здійснюється протягом 1,5 роки на очній формі навчання у НАОЛ та закордонних військових навчальних закладах (у першу чергу, у Балтійському військовому коледжі) в рамках акредитованої в НАОЛ магістерської програми “Військове управління та безпека” [1; 9].

Підготовка осіб на посади офіцерського складу стратегічного рівня для ЗС Латвії здійснюється у закордонних військових навчальних закладах (Балтійський військовий коледж).

З метою підвищення рівня підготовки офіцера перед його призначенням на нову посаду, яка вимагає збільшення обсягу знань і навичок, передбачено навчання на відповідних курсах. Кар’єрні курси є обов’язковою умовою для зайняття офіцером більш високих посад. Крім цього існують спеціалізовані курси та курси підвищення кваліфікації, які передбачають отримання офіцером військової спеціальності або кваліфікації [2].

Спільними рисами та основними вимогами для систем військової освіти Литви, Латвії, Естонії є:

– забезпечення узгодженості державних стандартів освіти згідно з Національною рамкою кваліфікацій та вимог стандартів НАТО у підготовці військових фахівців;

- підвищення якості та ефективності підготовки кадрів для сектора безпеки та оборони за рахунок використання нових технологій і інтерактивних методів навчання;
- підвищення конкурентоспроможності військових навчальних закладів за рахунок удосконалення освітнього процесу та скорочення строків навчання;
- забезпечення високого рівня професійної компетентності випускників військових навчальних закладів;
- підвищення вимог до підготовки викладачів як у теоретичному, так і в практичному аспектах, навчання їх іноземним мовам;
- спроможність здійснювати мобільність викладачів та тих, хто навчається, у рамках військових університетів, коледжів та шкіл країн НАТО.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Фактично, сьогодні стратегічні пріоритети освітньої політики сектору безпеки та оборони країн, що входили до складу колишньої організації Варшавського договору, а наразі є країнами-членами НАТО (зокрема Естонії, Латвії, Литви), передбачають здійснення Україною на шляху євроатлантичної інтеграції у межах системи підготовки офіцерських кадрів для ЗС низки важливих заходів. Серед них слід акцентувати увагу на запровадженні дієвої системи стратегічного управління освітніми процесами в секторі безпеки та оборони, що спрямована на раціональне використання наявного кадрового потенціалу, а також вжиття системних заходів щодо його відтворення в інтересах захисту національної безпеки кожної держави. Іншою важливою умовою підвищення ефективності системи підготовки офіцерських кадрів є встановлення уніфікованих стандартів та процедур для освітньої політики в секторі безпеки та оборони, в інтересах забезпечення потреб національної безпеки. Ці стратегічні орієнтири потребують реалізації конкретних напрямів реформування системи підготовки офіцерських кадрів шляхом створення сприятливих умов для реалізації офіцерами інтелектуального потенціалу та професійної майстерності в умовах проходження військової служби.

Як свідчить досвід країн-членів НАТО, для України існує необхідність професіоналізації освітньої політики шляхом модернізації системи базового і професійного навчання. При цьому трансформація систем підготовки військових фахівців Литви, Латвії та Естонії базується на впровадженні інноваційних підходів до систем національної безпеки та оборони держав, розвитку їх збройних сил, нових вимог до підготовки військових кадрів, сучасних моделях підготовки військових фахівців, прийнятих у країнах-членах НАТО.

Національна система військової освіти потребує перегляду концептуальних засад підготовки офіцерських кадрів тактичного, оперативного та стратегічного рівнів на основі імплементації ключових елементів відповідних концепцій країн-членів НАТО. Зокрема, йдеться про максимальне збереження національної системи військової освіти з урахуванням сучасних моделей підготовки військових фахівців, прийнятих у країнах-членах НАТО, яка вимагає забезпечення єдності і взаємодоповнення із системою цивільної

освіти, поряд із урахуванням необхідності навчання цивільних осіб з питань національної безпеки та оборони у зв'язку з суспільною потребою відповідно до нових викликів та загроз безпеці країн.

У свою чергу варто зазначити, що у підготовці кадрів забезпечення безпеки і оборони у країнах-членах НАТО на перший план висувається практичне спрямування навчання, що зорієнтовано на вирішення конкретних практичних завдань. При підготовці кадрів для сфери національної безпеки та оборони багато уваги приділено вивченню іноземних мов та інших важливих для безпеки держави предметів в області міжнародних відносин. З урахуванням цього варто звернути увагу на необхідність переорієнтації системи підготовки офіцерських кадрів в Україні на спеціалізацію, інтенсивність та короткостроковість навчального процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Militara dienestra likmus. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://likumi.lv>.
2. Apstītrināta ar aizsardzības ministra gada 06.11.2012 paveli № 185. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mob.gov.lv>.
3. Latvijas Nacionālā aizsardzības akadēmija. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.naa.mil.lv>.
4. Nutarimas del generolo jono zemaicio lietuvos karo akademijos statuto patvirtinimo. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://e-seimas.lrs.lt>.
5. Guidelines of the Minister of National Defence. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kam.lt>.
6. Generolo Jono Zemaicio Lietuvos karo akademija. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lka.lt>.
7. Estonian National Defence College. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ksk.edu.ee>.
8. Officers' School of the Estonian National Defence College. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.sojakool.ee>.
9. Baltic Defence College. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.baltdefcol.org>.

REFERENCES

1. Militara dienestra likmus. – Available at: <https://likumi.lv>, (in Latvian).
2. Apstītrināta ar aizsardzības ministra gada 06.11.2012 paveli № 185. – Available at: <http://www.mob.gov.lv>, (in Latvian).
3. Latvijas Nacionālā aizsardzības akadēmija. – Available at: <http://www.naa.mil.lv>, (in Latvian).
4. Nutarimas del generolo jono zemaicio lietuvos karo akademijos statuto patvirtinimo. – Available at: <https://e-seimas.lrs.lt>.
5. Guidelines of the Minister of National Defence. – Available at: <https://kam.lt>.
6. Generolo Jono Zemaicio Lietuvos karo akademija. – Available at: <https://lka.lt>.
7. Estonian National Defence College. – Available at: www.ksk.edu.ee.
8. Officers' School; of the Estonian National Defence College. – Available at: www.sojakool.ee.
9. Baltic Defence College. – Available at: www.baltdefcol.org.

РЕЗЮМЕ**Богунов Сергей,**

кандидат технических наук

Национальный университет обороны Украины

имени Ивана Черняховского, г. Киев

Витер Дмитрий,

доктор философских наук, старший научный сотрудник

Национальный университет обороны Украины

имени Ивана Черняховского, г. Київ

Митягин Олег,

кандидат исторических наук

Национальный университет обороны Украины

имени Ивана Черняховского, г. Київ

**Система военного образования и подготовки в странах-членах НАТО
(Литва, Латвия, Эстония)**

Исследовано систему подготовки военных специалистов, офицерских кадров различных ступеней и уровней военного управления в странах-членах НАТО (бывших участниц организации Варшавского договора). Приведено общую структуру подготовки офицерских кадров вооруженных сил Литвы, Латвии и Эстонии. Показано принципы отбора, содержание учебного процесса, повышения квалификации офицерских кадров в системе военного образования этих стран. Доказана необходимость и возможность использования опыта стран-членов НАТО в сфере подготовки офицерских кадров в процессе реформирования системы военного образования Украины с целью имплементации соответствующих стандартов НАТО.

Ключевые слова: военное образование; подготовка военных специалистов; НАТО; офицерские кадры; система; учебный процесс.

SUMMARY**Serhii Bohunov,**

PhD (technical sciences)

National Defense University of Ukraine

named after Ivan Cherniakhovskyi, c. Kyiv

Dmitry Viter,

Dr. (Philosophical sciences), senior researcher

National Defense University of Ukraine

named after Ivan Cherniakhovskyi, c. Kyiv

Oleh Mitiagin,

PhD (historical sciences)

National Defense University of Ukraine

named after Ivan Cherniakhovskyi, c. Kyiv

**System of the military education and training for NATO state-members
(Lithuania, Latvia, Estonia)**

Introduction. *Today is very important to deepen and develop scientific maintenance of military education in Ukraine, generalization, systematization, comprehension and integration of positive experience of military education formation and development, NATO officers' training within educational process.*

Purpose. *Analyze the experience of military specialists' education and training within the NATO state-members (Lithuania, Latvia, Estonia).*

Methods. *The system of general scientific and special methods of theoretical and empirical research (analysis of scientific literature, systematization and generalization of materials, logic and comparative, content analysis) was used in order to realize the article purpose.*

Results. *The article deals with educational system and training of military specialists in different educational and military command level. A general structure of Lithuania, Latvia, Estonia Armed Forces officers training provides. It is show the principles of selection, the educational process content, the training of officers and military specialists in the system of military education in Lithuania, Latvia and Estonia.*

Originality. *Education and training of military specialists in the Lithuania, Latvia and Estonia Armed Forces is considered as an integral and level-based system, which is compatible with system of NATO officers' training. Experience of formation and functioning of officers' training in different military educational establishment of this states, and their theoretical and practical training can be practical for military education system of Ukraine.*

Conclusion. *The transformation of military specialists training system in Lithuania, Latvia and Estonia is base on innovative approaches implementation to national secure and defense system, of it armed forces development, new requirements for military specialists training, contemporary models of military specialists training, which in the NATO state-members accepted.*

Key words: *educational process; military education; military specialists; military training; NATO; system.*

УДК 355.233 (477)

Олександр Васильєв,

Національний університет оборони
України імені Івана Черняхівського, м. Київ

ORCID ID 0000-0002-9492-5594

DOI: 10.33099/2617-1775/2019-02/23-32

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРУКТУРИ І ЗМІСТУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Стаття присвячена дослідженню структури й змісту педагогічної діяльності викладача вищого військового навчального закладу, її впливу на досягнення якісних змін у системі вищої військової освіти. На основі систематизації методологічних підходів, теоретичних і прикладних положень про сутність, зміст і структуру професійно-педагогічної діяльності розкриваються морфологічний, аксиологічний, праксеологічний й онтологічний аспекти педагогічної діяльності викладача ВВНЗ.

Ключові слова: *педагогічна діяльність; викладач; вищий військовий навчальний заклад; управління процесом педагогічної діяльності; етапи професійного становлення викладача; професійна компетентність.*

Вступ. Сучасні вимоги до рівня професійної компетентності військових фахівців з урахуванням бойового досвіду застосування Збройних Сил України обумовлюють принципові зміни в організації й змісті військової освіти. Ефективність реалізації заходів щодо вдосконалювання системи підготовки військових кадрів у значній мірі залежить від професіоналізму викладачів вищих військових навчальних закладів (далі – ВВНЗ).

Постановка проблеми. Визначальним показником ефективності діяльності системи військової освіти, ВВНЗ, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти є якість підготовки військових фахівців [1, с. 25].

Для досягнення якісних змін у системі військової освіти недостатньо лише перегляду навчальних планів і програм, термінів навчання, збільшення переліку навчальних дисциплін, перерозподілу навчального часу та інших організаційно-методичних заходів. Сучасна суспільно-політична ситуація потребує іншої парадигми освіти, тобто корінного змінення структури та змісту освітнього процесу, вдосконалення педагогічної діяльності та професійної компетентності викладачів.

Це зумовило й динаміку змін української системи освіти від когнітивно-орієнтованої до особистісно-орієнтованої парадигми та появи й утвердження компетентнісно-орієнтованої парадигми, яка набула статусу новітньої міжнародної освітньої стратегії [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми професійної компетентності особистості присвячені дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних учених, праці яких зосереджені, перш за все, на освітянах – учителях та викладачах вищих навчальних закладів (далі – ВНЗ). Фундаментальні основи оновлення системи професійної підготовки педагогів вищої школи, теоретичні та методичні засади формування професіоналізму, професійної культури, професійної майстерності і, власне, професійної компетентності викладачів ВНЗ розкриваються в працях В.П. Андрущенко, В.І. Бондаря, Н.В. Гузій, О.А. Дубасенюк, І.Ф. Ісаєва, Н.В. Кузьміної, Н.Г. Протасової, В.А. Семиченко, В.О. Сластьоніна, В.І. Тесленка та ін.

У наукових дослідженнях значне місце відводиться психологічному та спеціально-педагогічному компонентам як основним складовим такого системного явища, як професійна компетентність педагога (О.О. Бодальов, Н.В. Кузьміна, А.К. Маркова, Л.М. Мітіна, В.О. Сластьонін).

Результати досліджень проблеми компетентності особистості у психолого-педагогічній науці, взагалі, та професійній педагогіці, акмеології, психології і педагогіці вищої школи, зокрема, використовуються при вирішенні широкого кола теоретичних й прикладних питань, спрямованих на вивчення цього феномену в контексті професійного становлення, розвитку і самовдосконалення особистості як суб'єкта професійної діяльності (К.О. Абульханова-Славська, О.О. Бодальов, А.О. Деркач, Н.В. Кузьміна, Е.Ф. Зеєр, І.О. Зимня, А.К. Маркова, Л.М. Мітіна, В.О. Сластьонін, В.А. Семиченко, С.Д. Смірнов, Ю.Г. Фокін, В.Д. Шадриков та ін.).

У наукових працях по педагогіці вищої військової школи (Е.Я. Лусс, М.І. Нецадим, В.Н. Новіков, І.О. Хорєв, В.В. Ягупов) охарактеризовані сутність і особливості професійно-педагогічної діяльності військового педагога [3–8].

Мета статті. Вдосконалення педагогічної діяльності викладача ВВНЗ в сучасних умовах характеризується переходом від репродуктивного рівня виконання професійних дій у педагогічному процесі до творчого, інноваційного рівня, ускладненням завдань навчання та виховання тих, хто навчається, підвищенням вимог до професійної компетентності викладача.

У зв'язку із цим актуальним завданням є дослідження процесу формування й розвитку професійної компетентності викладачів ВВНЗ на основі систематизації

основних теоретичних і прикладних положень про сутність, зміст і структуру їхньої професійно-педагогічної діяльності. Вихідними передумовами для дослідження даної проблематики є наступні гіпотези:

формування й розвиток професійної компетентності військових педагогів здійснюється в рамках цілісного процесу підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації викладацького складу ВВНЗ;

процес формування й розвитку професійної компетентності військових педагогів має специфічні особливості щодо цілей, завдань, організації, змісту, методів та інших характеристик даного процесу;

теоретичні й практичні основи процесу формування й розвитку професійної компетентності військових педагогів багато в чому визначаються теорією й практикою вдосконалювання професійно-педагогічної діяльності викладачів цивільних вищих навчальних закладів.

Методи дослідження. Використовувалися такі загальнонаукові методи дослідження: аналіз і синтез, індукція та дедукція, системний підхід до розгляду проблеми та виконання наукового завдання даної статті.

Виклад основного матеріалу. Провідним методом дослідження щодо оновлення, вдосконалення будь-якої системи, у тому числі й педагогічної, вважається моделювання [9]. Моделювання професійно-педагогічної діяльності військового педагога – це визначення цілісної сукупності її основних складових, насамперед, складових структури і змісту педагогічної діяльності викладача ВВНЗ.

Наприклад, у роботі В.И. Вдовюка і Г.А. Шабанова розкриваються три основних аспекти професійно-педагогічної діяльності викладача вищої військової школи: соціально-педагогічний, нормативно-змістовний і функціонально-психологічний [10, с. 50-52].

У науковій праці Г.В. Суходольського запропонований базисний підхід системного опису діяльності як такий, що охоплює *морфологію* (сутність і структуру), *аксиологію* (потреби, цінності, оцінки), *праксеологію* (розвиток і функціонування), *онтологію* (існування, характеристика, пізнання) [11]. Для аналізу професійно-педагогічної діяльності військового педагога був використаний даний підхід в силу його універсальності [12].

Дослідження *морфологічного аспекту* педагогічної діяльності викладача ВВНЗ дозволяє виявити її сутність і структуру. На основі зіставлення ряду дефініцій педагогічної діяльності можна зробити висновок про те, що одним з характерних її ознак є доцільність, спрямованість на досягнення цілей навчання й виховання.

Цільова спрямованість і зміст педагогічної діяльності військового педагога визначаються освітніми програмами, професійними стандартами, навчальними планами й програмами навчальних дисциплін, у яких ураховуються сучасні тенденції розвитку військової справи й Збройних Сил, досвід застосування військ (сил).

При цьому, будучи уявним поданням результату, поставлені цілі навчання й виховання військових фахівців дозволяють здійснювати постійну корекцію

педагогічної діяльності для більш повної відповідності реальному результату. Слід зазначити, що в процесі цілеспрямування багато викладачів зазнають певних труднощів, що обумовлено необхідністю трансформувати загальні цілі підготовки офіцерських кадрів в індивідуальні педагогічні цілі конкретного викладача.

Успішність реалізації цілей педагогічної діяльності залежить від багатьох факторів, у тому числі від індивідуальних професійних домагань і мотивації викладача. Рівень домагань і мотивації визначається самооцінкою викладачем себе як професіонала в минулому (ретроспективна професійна самооцінка), у сьогоденні (актуальна професійна самооцінка) і в майбутньому (потенційна й ідеальна професійна самооцінка).

Вивчення морфологічного аспекту педагогічної діяльності припускає також виявлення її структури. У системології під структурою розуміються відносини або сукупність відносин між різними елементами системи. Різноманіття структурних елементів педагогічної діяльності обумовлює її поліструктурність. Для дослідження були виділені логічна, функціональна, технологічна й інформаційна структури педагогічної діяльності [13].

Аналіз *логічної структури* педагогічної діяльності дозволяє визначати вихідні параметри для її здійснення: мету, завдання й рівні підготовки військових фахівців (професійний стандарт); структуру й зміст навчання (освітні програми, навчальні плани й програми навчальних дисциплін); послідовність і логіку вивчення навчальних дисциплін (структурно-логічні схеми, робочі навчальні програми).

В основу дослідження *функціональної структури* педагогічної діяльності був покладений її функціонально-психологічний аспект, що припускає виділення гностичної (пізнавальної), організаторської, конструктивної, виховно-розвиваючої, комунікативної, інформаційної, мотиваційної й дослідницької функцій [14, с. 53].

Технологічна структура педагогічної діяльності характеризує її як процес рішення педагогічних завдань і розкриває основні етапи цього процесу, зокрема:

діагностування педагогічних ситуацій, прогнозування перспектив їхнього розвитку; вивчення основних характеристик педагогічних ситуацій і педагогічної діяльності;

проектування (моделювання) дій по виходу зі складних педагогічних ситуацій за допомогою рішення педагогічних завдань;

реалізація ухваленого рішення на практиці (здійснення педагогічних впливів);

аналіз процесу й результатів педагогічної діяльності, підготовка рекомендацій з її корекції [15, с. 47-48].

Виділення *інформаційної структури* в якості самостійного системного компонента обумовлено великою інформаційною насиченістю педагогічної діяльності. Інформаційна структура включає інформаційні носії, властиво

інформацію у вигляді певних знакових систем, інформаційні канали, банки інформаційних даних.

Аксиологічний аспект педагогічної діяльності передбачає дослідження, насамперед, її результативно-мотиваційної сторони. З метою підвищення об'єктивності даних дослідження виявлення мотивів педагогічної діяльності буде здійснюватися як на основі анкетування викладачів ВВНЗ, так і на основі відомостей, отриманих у керівного складу військових університетів, академій, інститутів, факультетів і кафедр. Результати дослідження аксиологічного аспекту педагогічної діяльності дозволять з'ясувати особливості мотивації викладача ВВНЗ.

Аксиологічні підстави становлення й розвитку професіоналізму педагогічної діяльності викладача поки ще не одержали належного висвітлення, хоча аналіз практики свідчить, що ціннісні орієнтації викладача, його естетичні установки, морально-психологічні відношення до інших людей мають вирішальне значення при визначенні педагогічних завдань і пошуку шляхів їхнього рішення [16].

Дослідження педагогічної діяльності в *праксеологічному аспекті* припускає аналіз двох взаємозалежних процесів: функціонального й розвитку. Найбільш важливим представляється вивчення процесу розвитку, що дозволяє розкрити механізм удосконалювання педагогічної діяльності [17].

Дослідження педагогічної діяльності як функціонального процесу припускає проведення аналізу двох основних компонентів: *репродуктивного* (відтворення основних елементів і відносин педагогічної діяльності) і *творчого* (використання інновацій). Інновації в педагогічній діяльності, що породжені творчістю педагога, спочатку одержують індивідуальне (деякими викладачами), а потім соціальне визнання (педагогічними колективами кафедр, факультетів, інституту й інших навчальних закладів).

Поширення інновацій здійснюється шляхом індивідуального й колективного повторення, а також масового впровадження нових педагогічних ідей, методів і прийомів, що надалі приводить до їхнього поступового старіння. Відновлення старих елементів педагогічної діяльності й старіння нових елементів – діалектично взаємозалежні сторони вдосконалення педагогічної діяльності викладача.

Розглянемо *онтологічний аспект* дослідження педагогічної діяльності викладача ВВНЗ. Конструктивне перетворення педагогічної діяльності неможливо без дослідження її *онтології*, тобто процесу існування, якісних характеристик і функцій пізнання. По способу існування варто розрізняти *актуальне* (педагогічна практика, рішення педагогічних завдань) і *потенційне* (розвиток педагогічної теорії й педагогічні інновації) існування педагогічної діяльності.

Аналіз педагогічної діяльності як об'єктивної й суб'єктивної реальності дозволяє виявити її діалектичний характер. Діалектика проявляється у взаємодії й взаємопереходах об'єктивного й суб'єктивного компонентів діяльності. Педагогічні теорії як науковообґрунтований педагогічний досвід (об'єктивне)

освоюються й застосовуються викладачем з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей його особистості (суб'єктивне). Особистий досвід одного педагога (суб'єктивне), що визнаний і успішно застосований на практиці багатьма викладачами, згодом узагальнюється й одержує статус теорії (об'єктивне). Аналогічний прояв діалектичного характеру має актуальне й потенційне існування педагогічної діяльності.

На процес здійснення педагогічної діяльності впливають *три рівні управління системою військової освіти*:

перший – нормативно-регулюючий вплив органів військового управління, яким підпорядковані ВВНЗ;

другий – управлінська й організаторська діяльність керівництва ВВНЗ по здійсненню освітнього процесу й педагогічної діяльності викладачів;

третій – діяльність факультетів і кафедр по вдосконаленню професіоналізму викладачів.

Викладачі “переробляють” вимоги суб'єктів управління системою військової освіти через призму своїх особистісних переконань, мотивів і інтересів. При наявності стійкої позитивної мотивації на досягнення професійної компетентності військовий викладач використовує методи й прийоми самовдосконалення, проявляє творчий підхід до педагогічної праці, коректує стиль своєї педагогічної діяльності [18].

Продуктивним є таке управління процесом педагогічної діяльності, коли суб'єкт-суб'єктні відносини між всіма рівнями управління системою військової освіти мають характер рівноправної взаємодії й співробітництва.

При цьому між ними повинен здійснюватися зворотний зв'язок: на основі моніторингу процесу педагогічної діяльності викладачів ВВНЗ органи управління системою військової освіти реалізують погоджені рішення по вдосконалюванню освітнього процесу й аналізують ефективність вжитих заходів з метою внесення своєчасних коректив.

У процесі педагогічної діяльності військовий викладач опановує науково-теоретичними й спеціальними психолого-педагогічними знаннями, навичками й уміннями, що дозволяють якісно реалізовувати педагогічні цілі по підготовці висококваліфікованих військових фахівців. Основою вдосконалювання педагогічної діяльності викладача виступають самостійна робота щодо досягнення професійної компетентності, навчання на курсах підвищення кваліфікації, освоєння передового педагогічного досвіду.

Більшість досліджень педагогічної діяльності звичайно обмежуються з'ясуванням необхідних професійних умінь і визначенням рівня їхньої виразності у викладачів. При цьому підході педагогічна діяльність представляється як набір статичних елементів, поза динамікою процесу професіоналізації викладачів. Відомі наукові дані про структуру педагогічної діяльності не розкривають механізмів її освоєння й досягнення професійної компетентності. Розв'язання цих проблем можливо, на думку автора статті, при спрямованості досліджень на динамічні зміни й розвиток педагогічної діяльності.

Зміст і структура педагогічної діяльності тісно пов'язані з етапами професійного становлення викладача. Тому дослідження педагогічної діяльності викладачів ВВНЗ планується проводити в групах педагогів з різним педагогічним стажем:

- менш 3-х років;
- від 3-х до 10-ти років;
- від 10-ти до 15-ти років;
- від 15-ти до 20-ти років.

Як відомо, основними засобами реалізації діяльності є дії й операції. Отже, необхідно провести аналіз дій і операцій, що застосовуються при здійсненні педагогічної діяльності.

Дія – це основна одиниця структури діяльності, що представляє собою довільну, навмисну активність, спрямовану на досягнення усвідомлюваної мети. *Операції* – це способи виконання дій у відповідних умовах діяльності.

Перспективи подальших досліджень. Дослідження педагогічної діяльності в процесі розвитку дозволить установити зміни її змісту й структури на різних етапах професіоналізації викладачів ВВНЗ. Сучасна педагогічна наука при розгляді концепцій професійного розвитку широко застосовує системний підхід, що припускає вивчення предмета як системи.

Педагогічна діяльність, як і будь-яка інша діяльність, має ряд особливих властивостей. У науковій літературі їх прийнято називати *характеристиками*. Виявлення характеристик, що найбільш повно відбивають сутність, зміст і специфіку педагогічної діяльності викладача ВВНЗ, передбачається здійснити на основі аналізу їхньої приналежності до *морфологічного, аксиологічного, праксеологічного і онтологічного аспектів* педагогічної діяльності. Характеристика професіоналізму викладача ВВНЗ повинна містити досить повний перелік найбільш важливих критеріїв щодо якостей особистості викладача, змісту педагогічної діяльності та показників її результативності [12]. Такий підхід дозволить найбільш повно відбити, як сутнісні, так і специфічні особливості педагогічної діяльності викладача ВВНЗ.

Висновки. Отже, педагогічний професіоналізм викладача ВВНЗ – це сукупність професійних, морально-психологічних і особистісних змін, які накопичені у процесі здійснення педагогічної діяльності й забезпечують ефективне рішення складних педагогічних завдань навчання й виховання військових кадрів. Істинно професійною педагогічною діяльністю викладача ВВНЗ стає тоді, коли в його діях і мисленні можна виявити наявність і погодженість трьох рівнів і сторін цього процесу: *соціального* – аксиологічна сторона; *функціонального* – морфологічна й праксеологічна сторони; *особистісно-індивідуального* – онтологічна сторона педагогічної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Телелим В.М., Тимошенко Р.І., Приходько Ю.В. Переосмислення навчання офіцерів. // Оборонний вісник – 2015. – № 1. – С. 24–32.
2. Родигіна І.В. Компетентнісно орієнтований підхід до навчання / І.В. Родигіна. – Харків: Вид. група “Основа”, 2005. – 96 с.

3. Лусс Е.Я. Актуальні проблеми педагогіки вищої військової школи / Е.Я. Лусс. – Харків: ХВУ, 2001. – 423 с.
4. Нещадим М.І. Військова освіта України: історія, теорія, методологія, практика: [монографія] / М.І. Нещадим. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2003. – 852 с.
5. Новиков В.Н. Развитие теории и практики военно-педагогического образования / В.Н. Новиков. – М.: ВАСН имени Петра Великого, 1999. – 167 с.
6. Хорєв І.О. Дидактика вищої військової школи: [навчальний посібник] / І.О. Хорєв. – К.: НАОУ, 2004. – 160 с.
7. Ягупов В.В. Військова дидактика: [навчальний посібник] / В.В. Ягупов – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2000. – 400 с.
8. Ягупов В.В. Теорія і методика військового навчання: [монографія] / В.В. Ягупов. – К.: Тандем, 2000. – 380 с.
9. Введенський В.Н. Моделювання професійної компетентності педагога / В.Н. Введенський // Педагогіка. – 2003.– № 10. – С. 51–55.
10. Вдовюк В.І. Педагогіка вищої військової школи. Современные проблемы в структурно-логических схемах и таблицах: [учеб. пособие] / В.Н. Вдовюк, Г.А. Шабанов. – М.: ВУ, 1996. – 118 с.
11. Суходольский Г.В. Основы психологической теории деятельности. – Л.: ЛГУ, 1991. – 168 с.
12. Васильєв О.М. Системний підхід до визначення критеріїв професійної компетентності викладача ВВНЗ / О.М. Васильєв // Військова освіта: Зб. наук. праць. – 2007. – № 2 (20). – С. 48–57.
13. Васильєв О.М. Структура й особливості професійно-педагогічної діяльності викладача вищого військового навчального закладу / О.М. Васильєв // Сучасні тенденції та перспективи розвитку освіти і науки у вищих навчальних закладах України: Матеріали Всеукраїнської науково-теоретичної конференції. – Хмельницький, 2006. – С. 181–184.
14. Гура О.І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: теоретико-методологічний аспект: [монографія] / О.І. Гура. – Запоріжжя: ГУ “ЗІДМУ”, 2006. – 332 с.
15. Подласый И.П. Диагностика и экспертиза педагогических проектов / И.П. Подласый. – К., 1998. – 318 с.
16. Бібік Н.М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики. – К.: “К.І.С.”, 2004. – С. 47–52.
17. Лобанова Н.М. Професійна компетентність і етапи її становлення в діяльності педагога / Н.М. Лобанова // Проблеми освіти: Наук.-метод. збірник. – К., 1999. – С. 232–236.
18. Васильєв О.М. Сучасні вимоги до професійної компетентності викладача вищого військового навчального закладу / О.М. Васильєв // Кредитно-модульна технологія навчання та методичне забезпечення контролю якості успішності: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Полтава, 2006. – С. 142–144.

REFERENCES

1. Telelym V.M., Tymoshenko R.I., Prykhodko Y.V. Pereosmyslennia navchannia ofitseriv. // *Oboronnyi visnyk* – 2015. – № 1. – S. 24–32. (in Ukrainian)
2. Rodyhina I.V. Kompetentnisno oriietovanyi pidkhid do navchannia / I.V. Rodyhina. – Kharkiv: Vyd. hrupa “Osнова”, 2005. – 96 s. (in Ukrainian)
3. Luss E.I. Aktualni problemy pedahohiky vyshchoi viiskovoi shkoly / E.I. Luss. – Kharkiv: KhVU, 2001. – 423 s. (in Ukrainian)
4. Neshchadym M.I. Viiskova osvita Ukrainy: istoriia, teoriia, metodolohiia, praktyka: [monohrafiia] / M.I. Neshchadym. – K.: Vydavnycho-polihrifichnyi tsentr “Kyivskyi universytet”, 2003. – 852 s. (in Ukrainian)

5. Novykov V.N. Razvytye teoryy y praktyky voenno-pedahohycheskogo obrazovaniya / V.N. Novykov. – M.: VASN imeny Petra Velykogo, 1999. – 167 s. (in Russian)
6. Khoriev I.O. Dydaktyka vyshchoi viiskovoi shkolu: [navchalnyi posibnyk] / I.O. Khoriev. – K.: NAOU, 2004. – 160 s. (in Ukrainian)
7. Yahupov V.V. Viiskova dydaktyka: [navchalnyi posibnyk] / V.V. Yahupov – K.: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr “Kyivskiy universytet”, 2000. – 400 s. (in Ukrainian)
8. Yahupov V.V. Teoriia i metodyka viiskovogo navchannia: [monohrafiia] / V.V. Yahupov. – K.: Tandem, 2000. – 380 s.
9. Vvedenskyi V.N. Modeliuvannia profesiinoi kompetentnosti pedahoha / V.N. Vvedenskyi // Pedahohika. – 2003.– № 10. – S. 51–55. (in Ukrainian)
10. Vdoviuk V.Y. Pedahohyka vushei voennoi shkolu. Sovremennyye problemy v strukturno-lohycheskykh skhemakh y tablytsakh: [ucheb. posobyе] /V.N. Vdoviuk, H.A. Shabanov. – M.: VU, 1996. – 118 s. (in Russian)
11. Sukhodolskyi H.V. Osnovu psykholohycheskoi teoryy deiatelnosti. – L.: LHU, 1991. – 168 s. (in Russian)
12. Vasyliiev O.M. Systemnyi pidkhd do vyznachennia kryteriiv profesiinoi kompetentnosti vykladacha VVNZ / O.M. Vasyliiev // Viiskova osvita: Zb. nauk. prats. – 2007. – № 2 (20). – S. 48–57. (in Ukrainian)
13. Vasyliiev O.M. Struktura y osoblyvosti profesiino-pedahohichnoi diialnosti vykladacha vyshchoho viiskovoho navchalnogo zakladu / O.M. Vasyliiev // Suchasni tendentsii ta perspektyvy rozvytku osvity i nauky u vyshchykh navchalnykh zakladakh Ukrainy: Materialy Vseukrainskoi naukovo-teoretychnoi konferentsii. – Khmelnytskyi, 2006. – S. 181–184. (in Ukrainian)
14. Hura O.I. Psykholoho-pedahohichna kompetentnist vykladacha vyshchoho navchalnogo zakladu: teoretyko-metodolohichniy aspekt: [monohrafiia] / O.I. Hura. – Zaporizhzhia: HU “ZIDMU”, 2006. – 332 s. (in Ukrainian)
15. Podlasui Y.P. Dyahnostyka i ekspertyza pedahohycheskykh proektov. – K., 1998. – 318 s. (in Russian)
16. Bibik N.M. Kompetentnisnyi pidkhd: refleksyvnyi analiz zastosuvannia // Kompetentnisnyi pidkhd u suchasni osviti: svitovyi dosvid ta ukrainski perspektyvy: Biblioteka z osvitoi polityky. – K.: “K.I.S.”, 2004. – S. 47–52. (in Ukrainian)
17. Lobanova N.M. Profesiina kompetentnist i etapy yii stanovlennia v diialnosti pedahoha / N.M. Lobanova // Problemy osvity: Nauk.-metod. zbirnyk. – K., 1999. – S. 232–236. (in Ukrainian)
18. Vasyliiev O.M. Suchasni vymohy do profesiinoi kompetentnosti vykladacha vyshchoho viiskovogo navchalnogo zakladu / O.M. Vasyliiev // Kredytно-modulna tekhnolohiia navchannia ta metodychne zabezpechennia kontroliu yakosti uspishnosti: Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii. – Poltava, 2006. – S. 142–144. (in Ukrainian)

РЕЗЮМЕ

Александр Васильев,
Национальный университет обороны
Украины имени Ивана Черняховского, г. Киев

Методические основы исследования структуры и содержания педагогической деятельности преподавателя высшего военного учебного заведения

Статья посвящена исследованию структуры и содержания педагогической деятельности преподавателя высшего военного учебного заведения, её влияния на достижение качественных изменений в системе высшего военного образования. На основе систематизации методологических подходов, теоретических и прикладных положений о

сущности, содержания и структуре профессионально-педагогической деятельности раскрываются морфологический, аксиологический, праксеологический и онтологический аспекты педагогической деятельности преподавателя ВВУЗа.

Ключевые слова: педагогическая деятельность; преподаватель; высшее военное учебное заведение; управление процессом педагогической деятельности; этапы профессионального становления преподавателя; профессиональная компетентность.

SUMMARY

Oleksandr Vasyliiev,
National Defense University of Ukraine
named after Ivan Cherniakhovskyi, c. Kyiv

Methodological basis of research of the structure and of the content of pedagogical activity of a teacher of higher military educational institutions

Introduction. *The current socio-political situation requires a different paradigm of education, a radical change in the structure and content of the educational process, improvement of pedagogical activity and professional competence of teachers.*

Purpose. *The urgent task is to study the process of formation and development of professional competence of teachers of higher education institutions on the basis of systematization of the basic theoretical and applied provisions on the nature, content and structure of their professional and pedagogical activity.*

Methods. *The following general scientific methods of research were used: analysis and synthesis, induction and deduction, systematic approach to consideration of a problem and performance of scientific task of this article.*

Results. *Most pedagogical studies are usually limited to finding the necessary professional skills and determining the level of their expressiveness in teachers. In this approach, pedagogical activity is presented as a set of static elements, outside the dynamics of the process of professionalization of teachers. The content and structure of pedagogical activity are closely related to the stages of teacher's professional development. Therefore, it is suggested to study pedagogical activity of teachers of higher education institutions in groups of teachers with different pedagogical experience.*

Originality. *Well-known scientific data on the structure of pedagogical activity do not reveal the mechanisms of its development and achievement of professional competence. According to the author of the article, these problems can be solved only if the research focuses on dynamic changes and development of pedagogical activity.*

Conclusion. *Characteristics of the professionalism of the teacher of the university must contain a fairly complete list of the most important criteria regarding the qualities of the teacher's personality, the content of pedagogical activity and indicators of its effectiveness. Further studies of pedagogical activity in the process of development will allow establishing changes of its content and structure at different stages of professionalization of teachers of high schools.*

Key words: *pedagogical activity; teacher; higher military educational institution; management of the process of pedagogical activity; stages of professional formation of the teacher; professional competence.*

УДК 378.1: 629.7

Дмитро Випорханюк,
Житомирський військовий інститут
імені С. П. Корольова, м. Житомир
ORCID ID 0000-0003-0663-7013

Сергій Ковбасюк,
доктор технічних наук, старший науковий співробітник
Житомирський військовий інститут
імені С. П. Корольова, м. Житомир
ORCID ID 0000-0002-6003-7660

Михайло Ракушев,
доктор технічних наук, старший науковий співробітник
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ
ORCID ID 0000-0002-7703-3287
DOI: 10.33099/2617-1775/2019-02/33-45

СТАН НОРМАТИВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З ВИЩОЮ ОСВІТОЮ ЗА СПЕЦІАЛІЗАЦІЯМИ КОСМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

***Резюме.** Розглянуто тенденції використання космічних технологій у сфері національної безпеки та оборони держави. За результатами аналізу стану нормативного забезпечення зроблено висновок про невідповідність існуючого переліку спеціалізацій підготовки фахівців з вищою освітою, що відносяться до космічної діяльності, сучасним потребам. Вироблені пропозиції з удосконалення нормативного забезпечення підготовки фахівців з метою підвищення основних спроможностей сил оборони держави та вирішення інших завдань національної безпеки і оборони.*

***Ключові слова:** оборона держави; космічна діяльність; вища освіта.*

Постановка проблеми. Завдання забезпечення обороноздатності України та сучасні загрози у сфері національної безпеки та оборони України вимагають прискореного розвитку космічних інформаційних технологій у державі та визначають нагальну потребу удосконалення організації застосування космічної техніки і використання результатів космічної діяльності у Збройних Силах (ЗС) України.

Закон України від 15 листопада 1996 року № 502/96-ВР “Про космічну діяльність” встановлює, що космічна діяльність у сфері оборони та національної безпеки здійснюється Міністерством оборони (МО) України разом з відповідними міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, але їх компетенція, крім Державного космічного агентства України, законодавчо не визначена [1]. Нормативне врегулювання діяльності у зазначеній сфері в МО України та ЗС України лише розпочато. Зокрема, Положення про МО України визначає, що МО України “провадить відповідно до закону космічну діяльність у сфері оборони та національної безпеки України” [2]. Наказом МО України від 07.03.2019 року № 105 “Питання Міністерства оборони України” основним виконавцем функції МО України щодо “провадження, відповідно до закону, космічної діяльності у сфері оборони та національної безпеки України” визначене Управління

інформаційних технологій МО України, а співвиконавцями – Департамент військово-технічної політики, розвитку озброєння та військової техніки МО України, військова частина А0515, Генеральний штаб (ГШ) ЗС України, Центральний науково-дослідний інститут озброєння та військової техніки ЗС України. Положення про ГШ ЗС України визначає, що Генеральний штаб відповідно до покладених на нього завдань “здійснює моніторинг та аналіз космічної обстановки в інтересах Збройних Сил, інших складових сил оборони для виконання завдань з оборони держави” [3]. Неврегульованими залишаються питання організаційного характеру, а саме: відсутні єдині концептуальні основи провадження космічної діяльності у МО України та ЗС України; низька взаємодія між структурними підрозділами МО України та ЗС України у провадженні космічної діяльності; не визначені пріоритети фінансування заходів провадження космічної діяльності; відсутні стандарти використання результатів космічної діяльності тощо.

Причинами виникнення такої ситуації, є відсутність нормативно визначеної єдиної системи управління космічною діяльністю у сферах національної безпеки та оборони; відсутність державної космічної політики, військової космічної стратегії та космічної доктрини; низький рівень професійних космічних знань та усвідомлення ролі космічних спроможностей при проведенні наземних, повітряних і морських операцій; недостатні загальна обізнаність та знання з питань космічного інформаційного забезпечення, космічної підтримки операцій (бойових дій); нестача фахівців в області космосу, вузько спрямований характер їх професійної підготовки, дефіцит космічного досвіду у штабах всіх рівнів; відсутність єдиної воєнно-космічної науково-педагогічної школи.

У зв'язку з цим важливим напрямом удосконалення космічної діяльності у сфері оборони є формування та розвиток системи підготовки і підвищення кваліфікації фахівців певних спеціальностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування системних підходів до організації космічної діяльності у сфері оборони України для забезпечення відбиття збройної агресії, формування основних (оперативних, бойових, спеціальних) спроможностей ЗС України (сил оборони) розглядається в роботах [4-8].

В роботі [4] розглянуті питання сучасного стану вітчизняної космічної галузі та використання космічних інформаційних технологій у секторі безпеки і оборони України, охарактеризовані заходи у сфері космічної діяльності МО України щодо розробки концептуальних документів з визначення пріоритетів розвитку та потреб ЗС України.

Питання удосконалення системи інформаційного забезпечення ЗС України в умовах проведення антитерористичної операції на сході України з урахуванням можливостей використання інформації космічних систем розглядаються в [5, 6].

На підставі аналізу світового досвіду космічної діяльності, сучасного стану та перспектив вітчизняної космічної діяльності, вимог нормативних документів

у сфері оборони України в [7, 8] обґрунтовується доцільність впровадження нової моделі космічної діяльності відповідно до сучасних умов та національних інтересів шляхом формування інфраструктури космічного інформаційного забезпечення органів військового управління та космічної підтримки операцій (бойових дій) угруповань військ (сил) ЗС України (сил оборони) на основі розробки та запровадження стандартних процедур космічної підтримки (Space support) операцій (бойових дій) НАТО. Зокрема, в [7] зазначається, що збройна боротьба не втратила ролі інструмента сучасної зовнішньої політики, у чому Україна з 2014 року щодня переконається на власному досвіді протистояння російській агресії. Вагомим чинником російської агресії є її космічна складова, яку забезпечують потужна ракетно-космічна галузь та космічні війська РФ. Для забезпечення відбиття збройної агресії РФ, формування спроможностей ЗС України пропонується створення системи космічного інформаційного забезпечення (підтримки) сил оборони. Визначається, що основою підвищення ефективності виконання завдань оборони є спеціальна космічна інформація, космічні продукти та космічні послуги, які є результатом цілеспрямованої та скоординованої космічної діяльності, системного використання всієї наявної вітчизняної космічної інфраструктури в інтересах оборони держави. У [8], на підставі ґрунтовного опрацювання сучасного іноземного й вітчизняного досвіду космічної діяльності у сфері оборони, зазначається, що кардинальні зміни воєнно-політичної обстановки, обумовлені агресивними діями РФ з метою знищення держави Україна і захоплення її території, необхідність вирішення завдання відбиття російської агресії та відновлення територіальної цілісності України, загострили проблему невідповідності нинішнього стану космічної діяльності сучасним загрозам і завданням забезпечення обороноздатності держави, актуалізували необхідність суттєвого удосконалення її системотворної ланки – космічної діяльності у сфері оборони. Пропонуються шляхи розв'язання проблеми невідповідності нинішнього стану космічної діяльності у сфері оборони України сучасним загрозам і завданням.

Однак питання підготовки фахівців з вищою освітою за спеціалізаціями космічної діяльності у сфері оборони у визначених публікаціях не розглядаються.

Мета статті. Метою статті є аналіз нормативного забезпечення системи підготовки фахівців з вищою освітою за спеціалізаціями космічної діяльності у сфері оборони України та вироблення пропозицій щодо удосконалення системи їх підготовки.

Виклад основного матеріалу. Світовий досвід космічної діяльності в інтересах оборони свідчить, що застосування космічної техніки дозволяє реалізувати якісно нові можливості використання потенціалу держави для стримування, а за необхідності й відсічі агресії противника.

Основними чинниками підвищення ефективності виконання завдань у сфері оборони шляхом застосування космічної техніки є значне посилення основних спроможностей (оперативних, бойових, спеціальних) сил оборони щодо організації керівництва та управління (CONSULT, COMMAND &

CONTROL) різнорідними силами, забезпечення готовності військ (FORCE SUPPORT), розвідки (INFORM), розгортання та мобільності військ (PROJECT), їх застосування (ENGAGE), забезпечення (SUSTAIN), захисту та живучості (PROTECT) та, за необхідності, перешкоджання противникові використовувати аналогічні можливості космічної техніки.

Крім того, прогрес у створенні і застосуванні космічних та інформаційних технологій дозволяє на основі аналітичного оброблення даних про ситуацію в космічному просторі вирішувати такі завдання в інтересах національної безпеки і оборони: забезпечення безпеки польотів космічних апаратів (КА) та виявлення фактів інспекції і фізичного впливу на вітчизняні КА; визначення районів земної поверхні та часу можливого загострення ситуації; оповіщення про прольоти іноземних розвідувальних КА; організація протидії іноземним розвідувальним КА; планування використання національних КА та оцінка можливості використання даних іноземних КА; прогнозування районів можливого падіння небезпечних (аварійних, згоряючих) КО; пошук та встановлення зв'язку з КА, які виведені на нерозрахункову орбіту; використання даних моніторингу космічного простору в інтересах розвитку зовнішньоекономічної діяльності.

Для якісного вирішення цих завдань необхідні висококваліфіковані спеціалісти широкої номенклатури спеціалізацій. Акцент підготовки фахівців має бути зміщений з вивчення конкретних типів технологічного обладнання і типових алгоритмів оброблення даних, наприклад, даних дистанційного зондування Землі, в бік вивчення методологічних основ побудови і застосування орбітальних і наземних сегментів космічних систем, комплексного аналізу подій, оцінки ситуацій порівняно з їх попереднім станом, прогнозування розвитку обстановки.

Основні засади функціонування системи вищої освіти, забезпечення потреб держави у кваліфікованих фахівцях встановлює Закон України “Про вищу освіту” [9]. Згідно із Законом [9], перелік галузей знань і перелік спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, формує та подає на затвердження Кабінету Міністрів України центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Постановою Кабінету Міністрів України від 16.10.2014 р. № 630 затверджене Положення про Міністерство освіти і науки України (МОН України), згідно з яким МОН України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах освіти і науки, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, трансферу (передачі) технологій, а також забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері здійснення державного нагляду (контролю) за діяльністю навчальних закладів [10].

Перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266 [11], прямо визначає лише одну, пов'язану з космічною діяльністю, спеціальність – “Авіаційна та ракетно-космічна

техніка” (код спеціальності – 134) у галузі знань “Механічна інженерія” (шифр галузі – 13). Стосовно підготовки військових фахівців з вищою освітою у [11] визначена галузь знань “Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону” та 6 відповідних їй спеціальностей (табл. 1).

Таблиця 1

Спеціальності галузі знань “Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону”

Шифр галузі	Галузь знань	Код спеціальності	Найменування спеціальності
25	Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону	251	Державна безпека
		252	Безпека державного кордону
		253	Військове управління (за видами збройних сил)
		254	Забезпечення військ (сил)
		255	Озброєння та військова техніка
		256	Національна безпека

Приведення спеціальностей і спеціалізацій, за якими раніше здійснювалася підготовка фахівців з вищою освітою, у відповідність чинному Переліку галузей знань і спеціальностей [11] здійснюється згідно з наказом МОН України від 06.11.2015 року № 1151 “Про особливості запровадження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 року № 266” [12].

Зазначеним наказом затверджена Таблиця відповідності Переліку напрямів, за якими здійснювалася підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра (Перелік 1), Переліку спеціальностей, за якими здійснювалася підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра (Перелік 2), та Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 року № 266 (Перелік 2015) (далі – Таблиця відповідності).

Але, якщо у розділі “Військові науки” Таблиці відповідності [12] стосовно напрямів і спеціальностей у сфері державної безпеки зазначається “Напрями (спеціальності), визначені нормативно-правовими актами Служби безпеки України за погодженням з Міністерством освіти і науки України”, то щодо спеціальностей “253 – Військове управління (за видами збройних сил)”, “254 – Забезпечення військ (сил)”, “255 – Озброєння та військова техніка” дані відсутні.

Переліки спеціалізацій підготовки військових фахівців з вищою освітою були визначені наказом МО України від 24.12.2015 року № 752 [13], яким стосовно підготовки військових фахівців з вищою освітою за спеціалізаціями, що безпосередньо відносяться до космічної діяльності визначені лише три

спеціалізації у двох галузях знань: експлуатація військових засобів радіо- та супутникового зв'язку; обробка даних космічної розвідки; організація військово-космічних систем (табл. 2).

Таблиця 2

Галузі знань, спеціальності та спеціалізації підготовки військових фахівців з вищою освітою, що безпосередньо відносяться до космічної діяльності за наказом МО України від 24.12.2015 № 752

№ з/п	Шифр та найменування галузі знань	Код та найменування спеціальності	Найменування спеціалізації
Перелік спеціалізацій підготовки військових фахівців за ступенем вищої освіти молодшого бакалавра			
7	17 Електроніка та телекомунікації	172 Телекомунікації та радіотехніка	Експлуатація військових засобів радіо- та супутникового зв'язку
Перелік спеціалізацій підготовки військових фахівців за ступенями вищої освіти бакалавра та магістра			
Тактичний рівень підготовки			
17	25 Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону	255 Озброєння та військова техніка	Обробка даних космічної розвідки
Перелік спеціалізацій підготовки військових фахівців оперативно-тактичного рівня військової освіти			
2	25 Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону	254 Забезпечення військ (сил)	Організація військово-космічних систем

Наказ МО України від 25.04.2016 року № 216 “Про вдосконалення підготовки офіцерських кадрів тактичного рівня та сержантського (старшинського) складу у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів” [14] визначив завдання: “4. Курсантів, прийнятих на навчання у 2013, 2014, 2015 роках, перевести у 2016-2017 навчальному році на навчання за спеціальностями та спеціалізаціями, що визначені наказом ГШ ЗС України від 26 березня 2016 року № 122 “Про затвердження Переліку спеціалізацій, за якими визначаються потреби на підготовку військових фахівців з вищою освітою, Додаткового переліку спеціалізацій, за якими визначаються потреби на підготовку військових фахівців з вищою освітою у 2016 році, та Переліку військово-облікових спеціальностей осіб офіцерського складу, що відповідають спеціальностям та спеціалізаціям підготовки військових фахівців” та визначеними цим наказом строками навчання за відповідними ступенями вищої освіти”.

Наказом ГШ ЗС України від 26.03.2016 р. № 122 [15] визначена лише одна спеціалізація підготовки військових фахівців з вищою освітою, що безпосередньо відносяться до космічної діяльності – обробка даних космічної розвідки за спеціальністю “255 Озброєння та військова техніка” у галузі знань “Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону”.

Разом з тим, до 2015 року нормативними документами визначалася послідовна та взаємопов'язана система підготовки військових фахівців з вищою освітою у сфері космічної діяльності. А саме:

постанова Кабінету Міністрів України від 27.08.2010 р. № 787 “Про затвердження переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра” [16] передбачала, що для галузі знань “1601 Військові науки, національна безпека, безпека державного кордону” перелік галузей знань, напрямів і спеціальностей підготовки військових фахівців визначався відповідними центральними органами виконавчої влади за погодженням із МОН України;

наказ МО України від 19.06.2012 р. № 408 “Про затвердження переліків спеціальностей та спеціалізацій, за якими здійснюється підготовка військових фахівців у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями” [17] визначав переліки спеціальностей та спеціалізацій, за якими здійснювалася підготовка військових фахівців, що відносяться до космічної діяльності (табл. 3).

Таблиця 3

Галузі знань, напрями, спеціальності та спеціалізації підготовки військових фахівців, що відносяться до космічної діяльності, згідно із наказом МО України від 19.06.2012 р. № 408

Освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавра				
№ з/п	Шифр та найменування галузі знань	Код і напрям підготовки	Спеціальність підготовки	Спеціалізація та спеціальності підготовки
12	0502. Автоматика та управління	6.050201. Системна інженерія	Комплекси, системи та засоби автоматизації управління військами і озброєнням	Обробка даних космічної розвідки
16	0509. Радіотехніка, радіоелектронні апарати та зв'язок	6.050901. Радіотехніка	Радіоелектронні комплекси та системи озброєння і військової техніки спеціального призначення	Радіоелектронні системи бортових та наземних засобів космічних комплексів. Засоби спеціального контролю. Радіоелектронні засоби надобрійного виявлення та контролю космічного простору.
Освітньо-кваліфікаційні рівні спеціаліста і магістра				
№ з/п	Шифр та найменування галузі знань	Освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліста (код і найменування спеціальності, спеціалізації)		Освітньо-кваліфікаційний рівень магістра (код і найменування спеціальності, спеціалізації)
13	0502. Автоматика та управління	7.05020181. Комплекси, системи та засоби автоматизації управління військами і озброєнням.		8.05020181. Комплекси, системи та засоби автоматизації управління військами і озброєнням.

		Спеціалізації: обробка даних космічної розвідки	Спеціалізації: обробка даних космічної розвідки
17	0509. Радіотехніка, радіоелектронні апарати та зв'язок	7.05090183. Радіоелектронні комплекси та системи озброєння і військової техніки спеціального призначення. Спеціалізації: радіоелектронні системи бортових та наземних засобів космічних комплексів; засоби спеціального контролю; радіоелектронні засоби надобрійного виявлення та контролю космічного простору	8.05090183. Радіоелектронні комплекси та системи озброєння і військової техніки спеціального призначення. Спеціалізації: радіоелектронні системи бортових та наземних засобів космічних комплексів; засоби спеціального контролю; радіоелектронні засоби надобрійного виявлення та контролю космічного простору.

З урахуванням викладеного вище, доцільним є доповнення Переліку спеціалізацій підготовки військових фахівців базовими спеціалізаціями у сфері космічної діяльності:

наземні засоби моніторингу космічної обстановки;

радіоелектронні системи бортових та наземних засобів космічних комплексів;

засоби спеціального контролю.

У цьому разі підготовка військових фахівців з вищою освітою за базовими спеціалізаціями космічної діяльності буде побудована за логічною, послідовною та взаємопов'язаною структурою на різних освітньо-кваліфікаційних рівнях, а спеціалізація підготовки військових фахівців оперативного-тактичного рівня військової освіти “Організація військово-космічних систем” набуде відповідної системності та повноти (табл. 4):

Таблиця 4

Пропозиції щодо спеціалізацій підготовки військових фахівців з вищою освітою, що прямо відносяться до космічної діяльності

№ з/п	Шифр та найменування галузі знань	Код та найменування спеціальності	Найменування спеціалізації
Перелік спеціалізацій підготовки військових фахівців за ступенями вищої освіти бакалавра та магістра			
Тактичний рівень підготовки			
17	25 Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону	255 Озброєння та військова техніка	Наземні засоби моніторингу космічної обстановки; радіоелектронні системи бортових та наземних засобів космічних комплексів; обробка даних космічної розвідки; засоби спеціального контролю

Перелік спеціалізацій підготовки військових фахівців оперативно-тактичного рівня військової освіти			
2	25 Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону	254 Забезпечення військ (сил)	Організація військово-космічних систем

на тактичному рівні за ступенями вищої освіти бакалавра та магістра підготовку – за спеціалізаціями наземні засоби моніторингу космічної обстановки, радіоелектронні системи бортових та наземних засобів космічних комплексів, обробка даних космічної розвідки, засоби спеціального контролю;

на оперативно-тактичному рівні військової освіти – за спеціалізацією “організація військово-космічних систем”.

Висновки. Використання сучасних космічних інформаційних технологій необхідне для підвищення основних спроможностей сил оборони та вирішення інших завдань безпеки держави, що потребує підготовки фахівців широкої номенклатури спеціалізацій з акцентом на знаннями методологічних основ побудови і застосування космічних систем орбітального та наземного базування, аналітичного і комплексного аналізу подій, ретроспективної і перспективної оцінки ситуації.

Результати аналізу нормативного забезпечення системи підготовки фахівців з вищою освітою за спеціалізаціями космічної діяльності у сфері оборони України показали фактичне зменшення їх переліку і звуження напрямів підготовки.

З метою забезпечення ефективного вирішення завдань оборони держави, формування та підтримання основних спроможностей ЗС України та інших складових сил оборони шляхом створення системи космічного інформаційного забезпечення в МО України і ЗС України запропоновано доповнити Перелік спеціалізацій підготовки військових фахівців базовими спеціалізаціями у сфері космічної діяльності. До переліку спеціалізацій тактичного рівня доцільно включити: наземні засоби моніторингу космічної обстановки, радіоелектронні системи бортових та наземних засобів космічних комплексів, обробка даних космічної розвідки, засоби спеціального контролю, а до переліку спеціалізацій оперативно-тактичного рівня військової освіти – організацію військово-космічних систем.

Напрями подальших досліджень. Подальші дослідження будуть спрямовані на організаційно-методичне забезпечення підготовки військових фахівців для системи космічного інформаційного забезпечення, яка призначена для добування, збору, оброблення та доведення інформації про свої війська, зброю та противника в інтересах максимально ефективного застосування військ (сил) на основі використання сучасних космічних технологій та засобів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України “Про космічну діяльність” від 15.11.1996 року № 502/96-ВР (із змінами) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

2. Положення про Міністерство оборони України. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2014 р. № 671 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 19 жовтня 2016 р. № 730) (із змінами) // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2014>.

3. Указ Президента України “Про Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України” від 30 січня 2019 року № 23/2019// [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/23/2019>.

4. Соколов К.О. Питання космічної діяльності в секторі безпеки і оборони / К.О. Соколов, О.П. Гудима, О.Б. Шиятий // Тринадцята наукова конференція ХНУПС імені Івана Кожедуба “Новітні технології – для захисту повітряного простору”: тези доповідей, 12-13 квітня 2017 року. – Х.: ХНУПС ім. І. Кожедуба. – 2017. – С. 453.

5. Гудима О.П. Проблеми використання інформації космічних систем та удосконалення геоінформаційного забезпечення при виконанні завдань АТО / О.П. Гудима, Г.В. Певцов, М.Ф. Пічугін // Тринадцята наукова конференція ХНУПС імені Івана Кожедуба “Новітні технології – для захисту повітряного простору”: тези доповідей, 12-13 квітня 2017 року. – Х.: ХНУПС ім. І. Кожедуба. – 2017. – С. 452.

6. Гудима О.П. Рекомендації щодо підвищення ефективності використання та удосконалення існуючої наземної інфраструктури управління і отримання інформації з вітчизняних космічних апаратів / О.П. Гудима, Г.В. Певцов, Д.В. Карлов, О.І. Солонець, Ю.В. Резніков // Тринадцята наукова конференція ХНУПС імені Івана Кожедуба “Новітні технології – для захисту повітряного простору”: тези доповідей, 12-13 квітня 2017 року. – Х.: ХНУПС ім. І. Кожедуба. – 2017. – С. 455.

7. Випорханюк Д.М. Методологічні засади здійснення космічної діяльності у сфері оборони / Д.М. Випорханюк, С.В. Ковбасюк // Науково-практична конференція НЦУВКЗ “Аерокосмічні технології в Україні: проблеми та перспективи”: тези доповідей, 4 жовтня 2017 року. – К.: НЦУВКЗ. – 2017. – С. 61-62.

8. Випорханюк Д.М., Ковбасюк С.В. Основи космічної ситуаційної обізнаності (Space Situational Awareness, SSA). Іноземний і вітчизняний досвід космічної діяльності у сфері оборони : Монографія. Житомир : Вид. О.О. Євенок, 2018. 532 с.

9. Закон України “Про вищу освіту” від 1.07.2014 року № 1556-VII (із змінами) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

10. Постанова Кабінету Міністрів України від 16.10.2014 року № 630 “Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки України” // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

11. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти” від 29 квітня 2015 р. № 266 (Із змінами, внесеними Постановами КМУ № 674 від 27.09.2016, № 53 від 01.02.2017) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

12. Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.11.2015 року № 1151 “Про особливості запровадження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 року № 266” // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/4636>.

13. Наказ Міністерства оборони України від 24.12.2015 року № 752 “Про затвердження переліків спеціалізацій підготовки військових фахівців з вищою освітою” // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mil.gov.ua>.

14. Наказ Міністерства оборони України від 25.04.2016 року № 216 “Про вдосконалення підготовки офіцерських кадрів тактичного рівня та сержантського (старшинського) складу у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів” // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mil.gov.ua>.

15. Наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 26.03.2016 року № 122 “Про затвердження Переліку спеціалізацій, за якими визначаються потреби на підготовку військових фахівців з вищою освітою, Додаткового переліку спеціалізацій, за якими визначаються потреби на підготовку військових фахівців з вищою освітою у 2016 році, та Переліку військово-облікових спеціальностей осіб офіцерського складу, що відповідають спеціальностям та спеціалізаціям підготовки військових фахівців” // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mil.gov.ua>.

16. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра” від 27 серпня 2010 р. № 787 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

17. Наказ Міністерства оборони України від 19.06.2012 року № 408 “Про затвердження переліків спеціальностей та спеціалізацій, за якими здійснюється підготовка військових фахівців у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями” // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mil.gov.ua>.

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy “Pro kosmichnu diialnist” vid 15.11.1996 roku № 502/96-VR (iz zminamy) // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua>.

2. Polozhennia pro Ministerstvo oborony Ukrainy. Zatverdzheno postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 26 lystopada 2014 r. № 671 (u redaktsii postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 19 zhovtnia 2016 r. № 730) (iz zminamy) // [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2014>.

3. Ukaz Prezidenta Ukrainy “Pro Polozhennia pro Heneralnyi shtab Zbroinykh Syl Ukrainy” vid 30 sichnia 2019 roku № 23/2019// [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/23/2019>.

4. Sokolov K.O. Pytannia kosmichnoi diialnosti v sektori bezpeky i oborony / K.O. Sokolov, O.P. Hudyma, O.B. Shyiatyi // Trynadtsiata naukova konferentsiia KhNUPS imeni Ivana Kozheduba “Novitni tekhnologii – dlia zakhystu povitrianoho prostoru”: tezy dopovidei, 12-13 kvitnia 2017 roku. – X.: KhNUPS im. I. Kozheduba. – 2017. – S. 453.

5. Hudyma O.P. Problemy vykorystannia informatsii kosmichnykh system ta udoskonalennia heoinformatsiinoho zabezpechennia pry vykonanni zavdan ATO / O.P. Hudyma, H.V. Pievtsov, M.F. Pichuhin // Trynadtsiata naukova konferentsiia KhNUPS imeni Ivana Kozheduba “Novitni tekhnologii – dlia zakhystu povitrianoho prostoru”: tezy dopovidei, 12-13 kvitnia 2017 roku. – X.: KhNUPS im. I. Kozheduba. – 2017. – S. 452.

6. Hudyma O.P. Rekomendatsii shchodo pidvyshchennia efektyvnosti vykorystannia ta udoskonalennia isnuiuchoi nazemnoi infrastruktury upravlinnia i otrymannia informatsii z vitchyznianskykh kosmichnykh aparativ / O.P. Hudyma, H.V. Pievtsov, D.V. Karlov, O.I. Solonets, Yu.V. Rieznikov // Trynadtsiata naukova konferentsiia KhNUPS imeni Ivana Kozheduba “Novitni tekhnologii – dlia zakhystu povitrianoho prostoru”: tezy dopovidei, 12-13 kvitnia 2017 roku. – X.: KhNUPS im. I. Kozheduba. – 2017. – S. 455.

7. Vyporkhaniuk D.M. Metodolohichni zasady zdiisnennia kosmichnoi diialnosti u sferi oborony / D.M. Vyporkhaniuk, S.V. Kovbasiuk // Naukovo-praktychna konferentsiia NTsUVKZ “Aerokosmichni tekhnologii v Ukraini: problemy ta perspektyvy”: tezy dopovidei, 4 zhovtnia 2017 roku. – K.: NTsUVKZ. – 2017. – S. 61-62.

8. Vyporkhaniuk D.M., Kovbasiuk S.V. Osnovy kosmichnoi sytuatsiinoi obiznanosti (Space Situational Awareness, SSA). Inozemnyi i vitchyzniansky dosvid kosmichnoi diialnosti u sferi oborony : Monohrafiia. Zhytomyr : Vyd. O.O. Yevenok, 2018. 532 s.

9. Zakon Ukrainy “Pro vyshchu osvitu” vid 1.07.2014 roku № 1556-VII (iz zminamy) // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua>.

10. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16.10.2014 roku № 630 “Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy” // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua>.

11. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy “Pro zatverdzhennia pereliku haluzei znan i spetsialnestei, za yakymy zdiisniuietsia pidhotovka zdobuvachiv vyshchoi osvity” vid 29 kvitnia 2015 r. № 266 (Iz zminamy, vnesenymy Postanovamy KMU № 674 vid 27.09.2016, № 53 vid 01.02.2017) // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua>.

12. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 06.11.2015 roku № 1151 “Pro osoblyvosti zaprovadzhennia pereliku haluzei znan i spetsialnestei, za yakymy zdiisniuietsia pidhotovka zdobuvachiv vyshchoi osvity, zatverdzenoho postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29 kvitnia 2015 roku № 266” // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: // <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/4636>.

13. Nakaz Ministerstva oborony Ukrainy vid 24.12.2015 roku № 752 “Pro zatverdzhennia perelikiv spetsializatsii pidhotovky viiskovykh fakhivtsiv z vyshchoiu osvitoiu” // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.mil.gov.ua>.

14. Nakaz Ministerstva oborony Ukrainy vid 25.04.2016 roku № 216 “Pro vdoskonalennia pidhotovky ofiterskykh kadrov taktychnoho rivnia ta serzhantskoho (starshynskoho) skladu u vyshchykh viiskovykh navchalnykh zakladakh ta viiskovykh navchalnykh pidrozdilakh vyshchykh navchalnykh zakladiv” // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.mil.gov.ua>.

15. Nakaz Heneralnogo shtabu Zbroinykh Syl Ukrainy vid 26.03.2016 roku № 122 “Pro zatverdzhennia Pereliku spetsializatsii, za yakymy vyznachaiutsia potreby na pidhotovku viiskovykh fakhivtsiv z vyshchoiu osvitoiu, Dodatkovoho pereliku spetsializatsii, za yakymy vyznachaiutsia potreby na pidhotovku viiskovykh fakhivtsiv z vyshchoiu osvitoiu u 2016 rotsi, ta Pereliku viiskovo-oblikovykh spetsialnestei osib ofiterskoho skladu, shcho vidpovidaiut spetsialnostiam ta spetsializatsiiam pidhotovky viiskovykh fakhivtsiv” // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.mil.gov.ua>.

16. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy “Pro zatverdzhennia pereliku spetsialnestei, za yakymy zdiisniuietsia pidhotovka fakhivtsiv u vyshchykh navchalnykh zakladakh za osvitno-kvalifikatsiinymy rivniamy spetsialista i mahistra” vid 27 serpnia 2010 r. № 787 // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua>.

17. Nakaz Ministerstva oborony Ukrainy vid 19.06.2012 roku № 408 “Pro zatverdzhennia perelikiv spetsialnestei ta spetsializatsii, za yakymy zdiisniuietsia pidhotovka viiskovykh fakhivtsiv u vyshchykh viiskovykh navchalnykh zakladakh ta viiskovykh navchalnykh pidrozdilakh vyshchykh navchalnykh zakladiv za vidpovidnymy osvitno-kvalifikatsiinymy rivniamy” // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.mil.gov.ua>.

РЕЗЮМЕ

Дмитрий Выпорханюк,

Житомирский военный институт
имени С. П. Королева, г. Житомир

Сергей Ковбасюк,

доктор технических наук, старший научный сотрудник.

Житомирский военный институт
имени С. П. Королева, г. Житомир

Михаил Ракушев

доктор технических наук, старший научный сотрудник.

Национальный университет обороны Украины
имени Ивана Черняховского, Киев

Состояние нормативного обеспечения системы подготовки специалистов с высшим образованием по специализациям космической деятельности в сфере обороны Украины

Рассмотрены тенденции использования космических технологий в области национальной безопасности и обороны государства. По результатам анализа состояния нормативного обеспечения сделан вывод о несоответствии существующего перечня специализаций подготовки специалистов с высшим образованием, которые относятся к космической деятельности, современным требованиям. Разработаны предложения по усовершенствованию нормативного обеспечения подготовки специалистов с целью повышения основных возможностей сил обороны страны и решения других задач национальной безопасности и обороны.

Ключевые слова: оборона государства; космическая деятельность; высшее образование.

SUMMARY

Dmitry Vyporkhaniuk,

Zhitomir military institute

named after S. P. Koroljv, c. Zhitomir

Sergey Kovbasiuk,

Doctor of Sciences (Technical), Senior Scientific Researcher,

Zhitomir military institute

named after S. P. Koroljv, c. Zhitomir

Michael Rakushev,

Doctor of Sciences (Technical), Senior Scientific Researcher

National Defence University of Ukraine

named after Ivan Cherniakhovskyi, c. Kyiv

The status of normative ensuring system of training specialists with higher education for the professions of space activities in the sphere of defence of Ukraine

Trends in the use of space technologies in the field of national security and defense of the state are considered. Based on the analysis of the state of regulatory provision, it was concluded that the existing list of specializations of training specialists with higher education, which relate to space activities, modern requirements, is inconsistent. Proposals have been developed to improve the regulatory provision of training in order to improve the basic capabilities of the country's defence forces and other national security and defence tasks.

Key words: state defense; space activities; higher education.

Сергій Горбачевський,

кандидат технічних наук,
старший науковий співробітник
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ
ORCID ID 0000-0002-4946-1604

Михайло Орда,

кандидат технічних наук,
старший науковий співробітник
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ
ORCID ID 0000-0003-0374-3881

Ігор Плохута,

Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ
ORCID ID 0000-0002-6556-294X

Михайло Черненко,

Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ
ORCID ID 0000-0001-5376-6606
DOI: 10.33099/2617-1775/2019-02/46-51

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ АТЕСТАЦІЇ ВВНЗ У ЧАСТИНІ ПРОВАДЖЕННЯ НАУКОВОЇ І НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті визначені особливості проведення атестації ВВНЗ у частині провадження ними наукової і науково-технічної діяльності та розроблені пропозиції до відповідної методики оцінювання.

Ключові слова: вищі військові навчальні заклади; атестація; науковий напрям; науково-технічна діяльність; методика; система показників.

Постановка проблеми. Державна атестація закладів вищої освіти здійснюється відповідно до Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність” [1] і включає комплекс заходів щодо оцінювання ефективності діяльності закладів вищої освіти за науковими напрямами. В той же час атестація військових вищих навчальних закладів (далі ВВНЗ) має деякі особливості, які обумовлені специфікою військової науки і вони мають знайти своє відображення у методиці оцінювання ВВНЗ у частині провадження ними наукової і науково-технічної діяльності (ННТД).

Аналіз останніх досліджень. Оцінка ефективності науково-технічної діяльності вивчалась багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими [4-6], але до закінченої методики оцінювання закладу вищої освіти (далі ЗВО) справа не доходила. Перша методика (далі Методика) державної атестації ЗВО з'явилась в 2019 році та була введена в дію наказом Міністерства освіти і науки (МОН) України 12.03.2019 №338 [2,3]

Метою статті є визначення особливостей проведення атестації ВВНЗ у частині провадження ними наукової і науково-технічної діяльності та розробка пропозицій до відповідної методики оцінювання МОН.

Виклад основного матеріалу дослідження. Результати державної атестації ВВНЗ використовуються Міністерством оборони України та Генеральним штабом Збройних Сил України під час:

планування обсягу видатків державного бюджету для забезпечення діяльності ВВНЗ;

формування тематики наукових досліджень та науково-технічних розробок ВВНЗ;

розгляду питання щодо реорганізації та ліквідації ВВНЗ.

Військова наука має три дуже суттєвих відмінності від цивільної науки взагалі и наукової діяльності, яка проваджується у цивільних закладах вищої освіти.

По-перше, військова наука має директивний спосіб управління. Більшість НДР у ВВНЗ виконуються на замовлення керівників структурних підрозділів МО України та ЗС України. Тому наукові-дослідні роботи виконуються за рахунок утримання і такі наукометричні показники, як гранти, залучені на дослідження кошти та інші не можуть використовуватися в якості показників наукової та науково-технічної діяльності ВВНЗ. **По-друге**, результати наукової діяльності ВВНЗ зазвичай мають закритий характер і тому застосування традиційних показників публікацій у Scopus та Web of Science не є показовим. **И третє** – тільки військові ВВНЗ проводять наукову та науково-технічну діяльність за науковим напрямом “Воєнні науки та національна безпека”. За іншими науковими напрямами атестація здійснюється за наказом МОН України №338. Для урахування цих особливостей пропонується:

1. **Доповнити систему показників, за якими оцінюється ВВНЗ, показниками $P_{14} - P_{17}$, де**

P_{14} - кількість працівників ВВНЗ (за основним місцем роботи), які залучались до розробки та/або експертизи загальнодержавних нормативних та керівних документів з питань реалізації воєнної політики України та розвитку сил оборони ;

P_{15} - кількість працівників ВВНЗ (за основним місцем роботи), які залучались до розробки або модернізації (наукового супроводження розробки або модернізації) зразків ОВТ, спец обладнання та іншого в інтересах МО України;

P_{16} - кількість працівників ВВНЗ (за основним місцем роботи), які залучались до проведення досліджень на заходах оперативної, бойової або мобілізаційної підготовки, що проводились відповідно до планів ГШ ЗС України та МО України;

P_{17} - обсяг заходів, що було виконано згідно річних звітів з ННТД;

2. **доповнити систему питомих показників (індикаторів) індикаторами $k_{12} - k_{16}$, де**

k_{12} - питомий показник кількості працівників ВВНЗ (за основним місцем роботи), які залучались до розробки та/або експертизи загальнодержавних нормативних та керівних документів з питань реалізації воєнної політики України та розвитку сил оборони

$$k_{12} = \frac{P_{14}}{\Pi_1 + \Pi_4 + \Pi_5 + \Pi_6}$$

k_{13} - питомий показник кількості працівників ВВНЗ (за основним місцем роботи), які залучались до розробки або модернізації (наукового супроводження розробки або модернізації) зразків ОВТ, спец обладнання та іншого в інтересах МО України

$$k_{13} = \frac{P_{15}}{\Pi_1 + \Pi_4 + \Pi_5 + \Pi_6}$$

k_{14} - питомий показник кількості працівників ВВНЗ (за основним місцем роботи), які залучались до проведення досліджень на заходах оперативної, бойової або мобілізаційної підготовки, що проводились відповідно до планів ГШ ЗС України та МО України

$$k_{14} = \frac{P_{16}}{\Pi_1 + \Pi_4 + \Pi_5 + \Pi_6}$$

k_{15} - питомий показник обсягу годин, що виконується за науковим напрямом працівником ВВНЗ (за основним місцем роботи)

$$k_{15} = \frac{P_{17}}{\Pi_1 + \Pi_4 + \Pi_5 + \Pi_6}$$

k_{16} - показник обсягу робіт, що здійснюються ВВНЗ за науковим напрямом

$$k_{16} = P_{17}, \text{ де}$$

Π - показники оцінки наукового потенціалу ВВНЗ, а саме

Π_1 - чисельність штатних науково-педагогічних працівників

Π_4 - чисельність штатних наукових працівників науково-дослідних підрозділів

Π_5 - чисельність ад'юнктів

Π_6 - чисельність докторантів

3. **запропонувати наступні значення вагових коефіцієнтів** (коефіцієнтів пріоритетності) для наукового напрямку "Воєнні науки та національна безпека"

№ з/п	Науковий напрям	a_1	a_2	a_3	a_4	a_5	a_6	a_7	a_8	a_9	a_{10}	a_{11}	a_{12}	a_{13}	a_{14}	a_{15}	a_{16}
1	Воєнні науки та національна безпека	0,06	0,06	0,05	0,05	0,06	0,07	0,06	0,05	0,05	0,05	0,08	0,08	0,08	0,08	0,05	0,07

Сума значень вагових коефіцієнтів для наукового напрямку дорівнює 1.

Розраховані індикатори k_i нормуються за такою формулою:

$$k'_i = \frac{k_i - k_{i \min}}{k_{i \max} - k_{i \min}}$$

де k'_i – нормований питомий показник результативності (нормований індикатор) конкретного ВВНЗ за науковим напрямом;

$k_{i \min}$ та $k_{i \max}$ – мінімальне та максимальне значення питомих показників результативності (індикаторів) за науковим напрямом серед усіх ВВНЗ, що беруть участь у державній атестації.

Загальна інтегральна оцінка наукового напрямку ВВНЗ (K_j) розраховується як адитивна нелінійна згортка k'_i за такою формулою:

$$K = \sqrt{\sum_{i=1}^n (a_i \cdot k'_i)^2},$$

де:

a_i - ваговий коефіцієнт (коефіцієнт пріоритетності), $n = 16$.

Отримані значення K нормуються та переводяться у 100-бальну шкалу за такою формулою:

$$K^{100} = \frac{K - K_{\min}}{K_{\max} - K_{\min}} \cdot 100,$$

де $K_{\min}$ та $K_{\max}$ – мінімальне та максимальне значення загальної інтегральної оцінки наукового напрямку ВВНЗ серед усіх ВВНЗ, що беруть участь у державній атестації за науковим напрямом;

K^{100} – атестаційна оцінка – індивідуальна характеристика досягнень ВВНЗ за науковим напрямом, відповідно до якої ВВНЗ належить до однієї з кваліфікаційних груп, для якої K^{100} знаходиться в межах:

- до групи А – від 87,5 до 100 балів;
- до групи Б – від 52,5 до 87,5 бала (включно);
- до групи В – від 20 до 52,5 бала;
- до не атестованих – нижче ніж 20 балів.

Висновки. Запропоновані зміни до методики державної атестації дозволяють врахувати особливості впровадження ННТД за науковим напрямом “Воєнні науки та національна безпека”

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України “Про наукову і науково-технічну діяльність”
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 № 652 “Деякі питання проведення державної атестації закладів вищої освіти в частині впровадження ними наукової (науково-технічної) діяльності”

3. Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.03.2019 № 338 “Про державну атестацію закладів вищої освіти в частині провадження ними наукової (науково-технічної) діяльності”

4. Куркова О. П. Организация и планирование научно-технических исследований и разработок : монография. СПб. : Научно-технические технологии, 2018. - 245 с.

5. Кислий В.М. Організація наукових досліджень: навчальний посібник Суми: Університетська книга. 2016. - 224 с.

6. Стеченко Д.М., Чмир О.С. Методологія наукових досліджень: підручник. – К.: Знання, 2005. 309 с.

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy “Pro naukovu i naukovo-tekhnichnu diialnist”

2. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 22.08.2018 № 652 “Deiaki pytannia provedennia derzhavnoi atestatsii zakladiv vyshchoi osvity v chastyni provadzhennia nymy naukovoї (naukovo-tekhnichnoi) diialnosti”

3. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 12.03.2019 № 338 “Pro derzhavnu atestatsiiu zakladiv vyshchoi osvity v chastyni provadzhennia nymy naukovoї (naukovo-tekhnichnoi) diialnosti”

4. Kurkova O. P. Orhanyzatsyia y planyrovanye nauchno-tekhnycheskykh yssledovanyi y razrabotok : monohrafiya. SPb. : Naukoemkye tekhnolohyy, 2018. - 245 s.

5. Kyslyi V.M. Orhanizatsiia naukovykh doslidzhen: navchalnyi posibnyk Sumy: Universytetska knyha. 2016. - 224 s.

6. Stechenko D.M., Chmyr O.S. Metodolohiia naukovykh doslidzhen: pidruchnyk. – K.: Znannia, 2005. 309 s.

РЕЗЮМЕ

Сергей Горбачевский,

кандидат технических наук,
старший научный сотрудник

Национальный университет обороны Украины
имени Ивана Черняховского, г. Киев

Михаил Орда,

кандидат технических наук,
старший научный сотрудник

Национальный университет обороны Украины
имени Ивана Черняховского, г. Киев

Игорь Плохута,

Национальный университет обороны Украины
имени Ивана Черняховского, г. Киев

Михаил Черненко,

Национальный университет обороны Украины
имени Ивана Черняховского, г. Киев

Некоторые особенности проведения аттестации ВВУЗов в части научно-технической деятельности

В статье определены особенности проведения аттестации ВВУЗов в части проведения ними научной и научно-технической деятельности и выработаны предложения в соответствующую методику оценивания.

***Ключевые слова:** высшие военные учебные заведения; аттестация; научное направление; научно-техническая деятельность; методика; система показателей.*

SUMMARY

Serhii Horbachevsky,
PhD (technical sciences), Senior Researcher
National University of Defence of Ukraine
Named after Ivan Chernyakhovskiy, c. Kyiv

Mikhailo Orda,
PhD (technical sciences), Senior Researcher
National University of Defence of Ukraine
Named after Ivan Chernyakhovskiy, c. Kyiv

Igor Plohuta,
National University of Defence of Ukraine
Named after Ivan Chernyakhovskiy, c. Kyiv

Mikhailo Chernenok,
National University of Defence of Ukraine
Named after Ivan Chernyakhovskiy, c. Kyiv

Attestation of science and technical activities in High Military Education Institutions: same aspects

Introduction results of state attestation higher military educational establishment to be victorious by the Ministry of Defense of Ukraine and the General Staff of the Ukrainian Defense Forces hourly plan oaths of views of the sovereign budget for securing the duty higher military educational establishment.

Purpose the purpose of the article is to determine the features of performance appraisal higher military educational establishment in the part of carrying and scientific-technical activities and development of proposals to the appropriate evaluation method the Ministry of Education and Science of Ukraine from.

Methods the system of general scientific and special methods of theoretical and empirical research, namely theoretical and methodological analysis of the problem, analysis of scientific literature on the problem of research, systematization and generalization of scientific information concerning the nature and content of certain tasks, monitoring of existing systems were used to solve the set research problems. training of military specialists in the Russian Armed Forces, scientific generalization, general scientific methods of logical and comparative analysis, systematic approach, expert zinc, analysis and interpretation of theoretical and empirical data.

Results the result of the article is a set of indicators of scientific activity of military universities and their procedure their convolution into an integral estimate.

Originality the article first elaborates the method of attestation of military universities in the scientific direction "Military Sciences and National Security".

Conclusion The proposed changes to the methodology of state attestation allow to take into account the peculiarities of the implementation of NSTD in the scientific area "Military Sciences and National Security"

Key words: military education system; attestation; scientific direction; scientific and technical activity; methodology; system of indicators.

УДК 159.923.2

Геннадій Грибенюк,
доктор психологічних наук, професор,
Черкаський інститут пожежної безпеки
імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, м. Черкаси
ORCID ID 0000-0002-5053-8744
DOI: 10.33099/2617-1775/2019-02/52-61

РОЗВИТОК ХАРАКТЕРИСТИК САМОАКТИВНОСТІ КУРСАНТА

***Резюме.** Стаття розкриває особливості проведеного аналізу дій викладача по розвитку самоактивності курсантів на занятті. Представлені результати роботи дозволяють визначити, з огляду на специфіку професійної діяльності ДСНС України, необхідні обґрунтованих критеріїв і типів самосуб'єктної активності курсантів. Подальші дослідження необхідні для вивчення психологічних умов ефективної підготовки курсантів у закладах вищої освіти.*

***Ключові слова:** самоактивність; курсант; самосуб'єктна активність; саморегуляція; самосуб'єктна дія.*

Постановка проблеми. Професорсько-викладацький склад у навчально-виховному процесі закладів вищої освіти, вирішує питання про те, у який спосіб краще управляти розвитком курсанта і, передусім, робити з нього ефективного суб'єкта власної навчальної діяльності та саморозвитку. На рівні окремого заняття викладач вирішує розвивальне завдання діагностики, корекції та розвитку спроможності курсанта до самосуб'єктних впливів і контролю ознак його психологічної готовності до цього. Робота не ведеться самотужки, її суб'єктами є професорсько-викладацький, начальницький склад, психологи. Вона спрямована на те, щоб відшукати можливість технологізувати процес індивідуального розвитку за рахунок необхідних поняттєвих засобів, підібрати найбільш прийнятні курсанту дидактичні засоби розвитку самоактивності. Виконується водночас на різних рівнях і напрямках необхідної підготовки майбутніх професіоналів.

Аналіз останніх досягнень і публікацій. Аналіз результатів досліджень [1], [2], [3], [4], [5] дозволяє зробити висновок про те, що за умовами виникнення й перебігу екстремальних ситуації лежить протидія, особистості екстремальному, подолання нею певних перешкод, деструктивних впливів і небезпек. Увага науковців зосереджена на функціональних проявах фахівця, особливостях екстремальних викликів, проте, утворення самосвідомості, засоби і технологія процесу підготовки як суб'єкта розвитку власної відповідальності та саморегуляції майже не розкриті. Це повною мірою стосується підготовки курсантів до дій за призначенням у сфері цивільного захисту, які готуються на первинні посади керівників тактичних підрозділів, у пожежно-рятувальних підрозділах.

Мета статті. Мета статті – розкрити необхідні умови активного включення курсанта у процес саморозвитку, який ставить до нього вимоги як до активного суб'єкта власних перетворень. Необхідно розкрити типи

самосуб'єктних впливів курсантів у ситуаціях навчально-професійної діяльності та проаналізувати їх взаємозв'язок із параметрами професійної діяльності та параметрами задуму на проведення заняття викладачем ВЗО.

Виклад основного матеріалу. Зрозумілою є значущість питання розвитку саморегуляції та самосуб'єктних впливів у курсанта під час його професійного становлення впродовж років навчання у ВЗО. Ще більшої гостроти набуває необхідність дослідження проблеми активізації внутрішніх резервів курсанта на рівні окремого навчального заняття.

Викладачем ВЗО робота ведеться на двох рівнях – розуміння явища самоактивності курсанта та управління процесом на занятті. На кожному рівні такої, по суті, психологічної роботи, виділяються окремі завдання, які вирізняються суб'єктивними і предметно-практичними цілями та ознаками. У викладача є необхідність використати належний предметний зміст з метою психологічної підготовки. методологічні знання, методичні засоби, психолого-педагогічну компетентність і культуру.

На рівні *розуміння*, розв'язуються завдання, які є дослідницькими за своїм спрямуванням. Для їх проведення необхідна певна теоретична підготовленість викладача, зокрема, знання поняттєвого апарату психології та формулювання, «називання» їх у меті на проведення заняття. До таких завдань відноситься:

Фіксація існування явища самосуб'єктного впливу. Змістове наповнення таких мисленнєвих дій викладача полягає в тому, щоб побачити явище, помітити його, вирізнити у психологічно нерозчленованому повсякденному житті курсанта та у його навчально-професійній діяльності. Якщо явище мало прояви як очевидна проблема, наприклад, не підготовленість курсанта до заняття без поважних причин, то зміст мисленнєвих дій викладача полягає в тому, щоб прийняти дану проблему як пізнавальну до розв'язання та визначити які саме суб'єктні, психологічні причини до неї призвели. Фіксація відбувається подумки як завдання управління рівнем психологічної готовності курсанта до самоактивності, з пошуком організаційних, психолого-педагогічних, етичних причин, які призвели до таких наслідків. Фіксацію можна формалізувати записом у журналах індивідуально-виховної роботи, щоденниках наставників, звітах про стан дисципліни у взводах тощо.

Опис явища. Зміст цього етапу пізнавальних дій викладача полягає у тому, щоб дати характеристику явища самоактивності курсанта та його ознак у конкретній педагогічно важливій ситуації, можливо, розгорнуту. Опис відбувається як мовою буденного спілкування «про себе», так і «на зовні», мовою зрозумілою викладачу не-психологу, а також, за допомогою категорій психології, яка виділяє тонкі деталі, особливості вже відомих у психології закономірностей. Зробити опис, – означає перерахувати, поставити у рядок, «через кому» елементи, ознаки вияву самоактивності курсанта.

Дослідження. Це дії викладача, які відносять вже відомі, виявлені курсантом у ситуації ознаки самоактивності, до певних відомих у психології реєстрів ознак, така собі їх класифікація, типологізація. Можуть бути дії узагальнення одержаної психологічної інформації. Це, – мисленнєві дії

викладача із діапазону методів емпіричного аналізу. Крім зазначених дескрипторів (реєстрації, узагальнення), можливими є спостереження за явищем самоактивності курсанта, вимірювання, експеримент як активна дія.

Пояснення. Інтерпретація наявних даних, побудова власних пояснювальних моделей самоактивності, використання наявних концептуальних знань для пошуку відповідей на питання: «Чому це було?», Що дозволяє пояснити механізми явища самосуб'єктного впливу – його структуру, чинники виникнення і динаміки, залежність між різними параметрами-характеристиками, або визначити показники і критерії оптимального чи нормативного стану індивідуальних характеристик. Пояснення відноситься до індикаторів перебігу у викладача форм і методів теоретичного пізнання, наявності у його мисленні: фактів, гіпотез, моделей, віднесення наявних даних щодо вияву самоактивності у курсанта до закономірностей, аналізу та синтезу, індукції та дедукції, системності.

Прогнозування. Передбачення, – побудова динамічних моделей перспективного стану готовності курсанта до самосуб'єктного впливу за тих або інших умов управління його саморозвитком.

Рекомендації щодо саморозвитку. Система обґрунтованих пропозицій у зв'язку з проблемою, яка розв'язується – для курсанта, керівників курсантських підрозділів, начальницького складу, фахівців структур по роботі з особовим складом, медиків, – тих, хто має відношення до організаційної структури. Рекомендації можуть носити індивідуальний, або організаційно-управлінський характер, мати різні форми: спілкування, планування корегувальних і формувальних програм, консультування, форм індивідуально-виховній роботі з курсантом.

На рівні *управління* розвитком самоактивності курсанта, робота викладача передбачає практичний вплив на параметри саморозвитку. Виходячи з основних характеристик явища самоактивності курсанта та його інтерпретації викладачем є підстави використати отримані результати аналітико-оціночної роботи у такий спосіб:

1. Корегування саморозвитку. Це, – система дій організаційно-управлінського, психолого-педагогічного, психотерапевтичного плану, які проводяться викладачем, начальницьким складом, психологом, курсантами, по відношенню до відхилень у траєкторії поведінки окремого курсанта в колективі. Поняття «відхилення» та «норма» передбачає знання та обґрунтоване підтвердження необхідності функціонування відповідної норми.

2. Цілеспрямоване формування самоактивності курсанта. Воно має частковий збіг з корегуванням, водночас, і специфічні особливості. Відхилення від бажаного розуміється як певний дефіцит у курсанта необхідних компетентностей відповідно до стандарту. Це дескриптори Національної рамки кваліфікацій: знання, вміння, спроможність до комунікації, автономність та відповідальність [6], а також рівень їх практичної реалізації параметрах дій курсанта.

Формами роботи може бути організація заходів психологічної підготовки до окремих ситуацій майбутньої професійної діяльності, тренінги, форми спілкування.

3. Сприяння саморозвитку курсанта передбачає його внутрішній розвиток до рівня самостійного аналізу і подолання проблем, які виникають. Роль викладача полягає, передусім, у вмінні досягати позитивних зрушень в автономності дій курсанта, ефективній його діяльності без зовнішніх спонук, – в умовах, коли немає безпосереднього впливу зовні, а курсант працює з такими ж параметрами якості, немов би керівний вплив є.

Отже, вищезазначена цільова перспектива мисленнєвих дій викладача є частково розкритою технологією забезпечення розвитку самоактивності курсанта у навчально-професійній діяльності, яка може бути наповнена відповідними поняттєвими і дидактичними засобами його роботи та «вмонтована» у повну психолого-педагогічну технологію.

Проведене професіографічне вивчення показало, що специфіка професійної діяльності висуває значні вимоги до параметрів саморегулятивних впливів курсантів, зокрема, їх напруженості, величини, оптимального рівня, тривалості в часі, змістових характеристик саморегулятивних дій. Зумовлена низкою чинників різної природи: середовищних, діяльнісних, особистісних, – напруженість саморегулятивних впливів і проявляється в ефективності дій, рівні особистої успішності, адаптованості та адекватності дій курсанта щодо розвитку ситуації.

Значна частина психологів, які вивчають професійну діяльність в екстремальних умовах солідарна у тому, що в результаті саморегулятивних впливів у психіці фахівця відбуваються зміни. Ці зміни розглядаються на різних рівнях, а звідси, існують різні підходи до їх дослідження. Функціональний підхід, відповідно до якого саморегулятивна активність має бути спрямована на розвиток м'язово-рухових та психічних функцій: відчуття, сприймання, наочно-дієвого мислення, уваги, вольових якостей тощо. Особистісний підхід стверджує, що саморегулятивні впливи мають бути зосереджені на створення самоактивності загалом, оскільки постійні зміни відбуваються не лише в окремих органах, які беруть участь у виконанні певного руху, а, передусім в особистості, організмі в цілому. Тільки на основі всієї системи змін можливо виявити особливості стійких та динамічних характеристик саморегулятивних впливів у процесі становлення самоактивності курсанта [7, 8, 9].

Саморегулятивні впливи – це свідомий процес відтворення внутрішньої моделі діяльності і регуляції поведінки у напружених ситуаціях на основі особистого досвіду та власних уявлень про розвиток ситуації.

Змістом процесу самоактивності необхідно вважати систему компетентностей, засобів діяльності суб'єкта, що визначають спроможність управляти своєю поведінкою, станами та діяльністю під час виконання поставленого завдання, а також сформованість механізмів саморегуляції.

У науковій літературі немає єдності у виокремленні конкретної системи якостей, які характеризують специфіку саморегулятивних впливів у ситуаціях

виконання навчально-професійного завдання. Результатом саморегулятивних впливів пропонують вважати добре розвинені розумові, емоційні, вольові процеси та навички, без вказівок на їх конкретний зміст, що ускладнює їх виявлення у конкретного фахівця. Виокремлюють моральну регуляцію і професійно важливі якості та вважають їх сформованість результатом самоактивності [8].

На основі проведеного емпіричного та теоретичного аналізу самоактивності фахівців в екстремальних умовах, з огляду на результати професіографічного вивчення, ми провели типологізацію саморегулятивної активності за її рівнями. Розроблені критерії та показники, які у своїй сукупності складають методичний інструментарій для практичного визначення саморегулятивної активності курсантів.

Критерії та показники самоактивності курсантів у навчально-професійній діяльності:

- прагнення до розв'язання складних завдань діяльності;
- здатність до вияву ініціативи у прийнятті відповідальності;
- спроможність самостійно долати будь-які перешкоди у праці;
- збереження працездатності в екстремальних умовах на основі посилення самоконтролю психічних процесів, емоційних станів;
- здатність самостійно планувати власну діяльність на близьку та віддалену перспективу;
- усвідомлення особистої та суспільної значущості власної діяльності;
- здатність до самосуб'єктної дії за будь-яких умов: актуалізація внутрішніх потенційних можливостей, стійка потреба у самовдосконаленні своєї особистості у духовному та професійному планах;
- рівень спеціальних професійних знань.

Сформована одного разу самосуб'єктна активність не забезпечує кожний раз необхідних результатів навіть в аналогічних умовах діяльності. Тому для практичної діяльності необхідно знати, як здійснюється перехід від стійкої, тривалої до ситуативної самоактивності. При зустрічі з реальними труднощами професійної ситуації відбувається перебудова психічної діяльності фахівця, актуалізація раніш сформованих якостей. При цьому найчастіше увага звертається на зміни психологічної активності фахівця, на його налаштованість та змобілізованість на якісне виконання поставленого завдання. Саме явище «налаштованості» та «змобілізованості» тлумачиться неоднозначно, а іноді ці поняття використовуються як синоніми [2].

На нашу думку, викладачу корисно уявляти взаємозв'язок цих явищ та особливостей їх проходження на кожному рівні, тому подаємо власне тлумачення (табл. 1): На кожному рівні визначається специфічний перебіг психічної напруженості; яка має свої особливості адаптації, міжрівневої регуляції та саморегуляції, і тому свої можливості визначення показників та критеріїв готовності.

Таблиця 1

Наслідки прояву саморегулятивної активності курсанта

Зміни особистості курсанта на рівні:	Наслідки у навчально-професійних ситуаціях та їх прояви:		Методи вияву саморегулятивної активності
	напруженість	адаптованість	
соціально-психологічному	небажання негативно виявити себе перед іншими	виконання дій на очікуваному рівні	спостереження
	очікування негативних оціночних суджень з боку керівника заняття та інших курсантів	наслідування досвіду кращих, впливи, які налаштовують	аналіз висловлювань про власну готовність
індивідуально-психологічному (особистісному і функціональному)	сумніви у спроможності подолати труднощі	впевненість у собі та інших	аналіз технології виконання дій
	підвищене емоційне реагування на впливи труднощів	позитивна налаштованість на подолання труднощів;	аналіз ситуації виникнення потреби
	зосередженість на власних переживаннях	безпомилкові дії	спостереження
	страх зробити помилку; поява недоцільних рішень і дій	зібраність, зосередженість, скоординоване реагування на розпорядження	
психофізіологічному	відхилення психофізіологічних реакцій від норми	стабілізація на рівні	психофізіологічні методи

Отже, саморегулятивна активність – явище багатопланове з проявами, в усіх підструктурах цілісної структури особистості.

Різні компоненти та прояви саморегулятивної активності до діяльності ще не мають необхідних доробки і систематизації. Але цілком очевидно, що в динамічній і цілісній структурі саморегулятивної активності є певне стрижневе, спрямовуюче утворення. Це самосуб'єктні впливи (дії) забезпечення формування спроможності до яких стає важливим завданням підготовки курсантів.

Таким чином, забезпечення саморегулятивної активності у навчально-професійній діяльності виступає кінцевою метою процесу підготовки курсанта. Проведене дослідження, типів, критеріїв, показників саморегулятивної активності у ситуаціях навчально-професійної діяльності та їх моделювання на рівні заняття має метою з'ясувати психолого-педагогічні умови ефективної підготовки курсантів до професійної діяльності в екстремальних умовах.

Оскільки елементи реальної предметно-практичної ситуації пов'язані між собою у прихований спосіб, не є очевидними (середовищні, діяльнісні, особистісні), то зрозуміти завдання значить побудувати “зрозумілу” курсанту картину. Рішення завдання полягає у віднайденні причинно-наслідкових зв'язків,

які, відповідно до поставленого завдання, були “невідомими”. Навчально-професійне завдання виходить із змісту та специфіки професійної діяльності фахівців ДСНС України і зводиться до проектування даних емпіричного типу, на відміну від знань теоретичних.

Для розв’язання навчально-професійних завдань курсант здійснює логічну рефлексію та усвідомлює способи організації власного мислення, необхідні для побудови та зміни груп мисленнєвих операцій. Застосування рефлексії передбачає його самозвіт і самоконтроль, оцінку себе та побудову концепцію себе-в-ситуації. Тільки в ході спроб вдосконалити форму свого мисленнєвого процесу та власну самоактивність під час виникнення відповідних ускладнень з’являється можливість здолати перешкоди. Розглянемо детальніше ці дії у вигляді певного циклу.

Завдання ставиться ззовні. В процесі його розуміння, прийняття та розв’язання воно по-різному усвідомлюється як предмет самоактивності курсанта. Спочатку стає зрозумілим зміст завдання та відбувається самовизначення суб’єкта. В результаті самовизначення започатковується ставлення до себе як того, хто може змінити власні потенціал на основі суб’єктних можливостей. Міра можливого напруження саморегулятивного впливу визначається у перебігу виконання завдань. Збільшення ступеню труднощів виконання завдання викликає зупинку процесів самоактивності.

Якщо індивідуальні особливості дають можливість курсанту впевнено впливати на регуляційні процеси, то їх проходження відбувається без ускладнень і напруження саморегулятивного впливу відповідає типу “звичайного”. Якщо умови здійснення саморегулятивного впливу приводять до відчуття неможливості пройти завдання без ускладнень, то ставлення і підхід курсанта до власної самоактивності є “напруженим”, а ситуація – “напруженою”.

Цикл складається із первинної спроби діяти або рішення діяти, ускладнень у діях, рефлексії або усвідомлення причини невдачі, зміни дій або їх регуляції, зміни себе у діях або саморегулятивних дій.

Ми розглядаємо його як вихідний пункт для характеристики двох типів навчально-професійної ситуації “звичайної” та “напруженої”, а також, “звичайного” та “напруженого” характеру саморегулятивного впливу. Коли завдання розв’язується без проходження циклу, тоді воно не змінює суб’єкта і перестає мати розвивальне значення.

Моделювання навчально-професійної ситуації як “напруженої” передбачає, що курсант не може пройти цикл без ускладнень. Отже, цей тип ситуацій спрямований на прискорення змін суб’єкта через збільшення обсягу та значущості рефлексії, самовизначення, більших вимог до свідомості, самосвідомості, наполегливості особистості.

Він передбачає, що при виникненні ускладнень у проходженні циклу, курсант усвідомлює ситуацію ускладнення, виявляє його причину; завдяки цьому з’ясовує розбіжності між власним способом дій та обставинами, які виникають; виокремлює в обставинах те, що стосується способу досягнення

мети; визначається щодо його прийнятності; відчуває суб'єктивну готовність до самозміни; реалізує новий спосіб дій та проявляє наполегливість у його реалізації.

Предметом перетворень у ситуації "із напруженням" (2-й тип) є спроможність курсанта та відповідні їй компетентності, а також його, суб'єктивне ставлення до дій, пов'язане із змінами власного "Я", а не лише досягненням мети. Тому, саморегулятивні впливи у ситуаціях такого типу спрямовані на вдосконалення механізму самозмін, тоді як у ситуаціях "без напруження" (1-й тип) саморегулятивні впливи спрямовані на використання вже наявних утворень, сформованих раніше, без можливості самозміни.

Якщо у розв'язанні завдань першого типу рівень рефлексивного самоаналізу визначається досягненням мети завдання, то у вирішенні завдань другого типу основним чинником успішності є чіткість уявлень про себе, свої потенції, здатність пролонгувати їх зміни, співвіднести власні спроможності та їх прояви, зокрема ті, що піддаються зовнішньому контролю.

Висновки. Проведене вивчення дозволяє сформулювати психолого-педагогічні вимоги до організації психологічної підготовки курсантів на рівні окремого заняття та навчальної дисципліни, а також розкрити необхідні поняттєві засоби.. Керівник створює педагогічні ситуації з огляду на можливість самосуб'єктної регуляції для зміни та самозміни курсанта. Створені ним умови передбачають, що курсант отримає практичний досвід самосуб'єктних впливів різних типів щодо рефлексії себе та фокусуванні контролю на досягненні мети, способах самосуб'єктного впливу, засобах самоорганізації.

Напрями подальших досліджень пов'язані із технологізацією всіх компонентів розвитку самоактивності курсанта та верифікацією елементів психолого-педагогічної технології. Завдяки яким, керівник заняття, водночас із формуванням певних компетентностей на тематичному матеріалі, формує у курсанта психологічні механізми самосуб'єктних впливів та самозміни; створює умови для функціонування у нього самосуб'єктної активності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боришевский М. Й. Развитие саморегуляции поведения школьников : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. псих. наук : спец. 19.00.07 "педагогічна та вікова психологія" / Боришевский Мирослав Йосипович – Інститут психології НАПН ім. Г.С. Костюка, 1992. – 77 с.
2. Грибенюк Г. С. Психологічні основи становлення саморегуляції у навчально-професійній діяльності майбутніх рятувальників : дис. докт. псих. наук : 19.00.07 – педа / Грибенюк Геннадій Сергійович – Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України, 2007. – 380 с.
3. Миронець С. М. Негативні психічні стани та реакції у працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України в умовах надзвичайної ситуації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.09 «Психологія діяльності в особливих умовах» / С. М. Миронець. – Харків, 2007. – 21 С.
4. Приходько Ю. О. Психологічні чинники успішності професійної діяльності пожежних-рятувальників МНС України : дис. ... кандидата психологічних наук: 19.00.09 – «Психологія діяльності в особливих умовах» / Приходько Юрій Олександрович. – К., 2008. – 230 с.

5. Снісаренко А. Г. Професіографічний аналіз діяльності начальників караулів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України : дис. ... кандидата психологічних наук: 19.00.09 – «Психологія діяльності в особливих умовах» / Снісаренко Андрій Григорович. – Х., 2011. – 243 с.
6. Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1341 «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» [Електронний ресурс] // Урядовий кур'єр від 18.01.2012 № 9,. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF>
7. Корольчук М.С. Теорія і практика професійного психологічного відбору : навч. посіб. / М.С. Корольчук, В.М. Крайнюк. – К. : Ніка-Центр, 2006. – 532 с.
8. Макаренко М.В. Основи професійного відбору військових спеціалістів та методики вивчення індивідуальних психофізіологічних відмінностей між людьми / М.В. Макаренко. – К. : Ін-т фізіології ім. О.О. Богомольця НАН України, Науково-дослідний центр гуманітарних проблем ЗС України, 2006. – 395 с.
9. Малхазов О.Р. Впровадження спеціальних психофізіологічних технологій у систему профвідбору фахівців для авіаційної галузі України / О.Р. Малхазов, В.П. Бабак, В.П. Харченко // Наука та інновації. – 2007. – Т. 3, № 5. – С. 36–52.
10. Макаренко М.В. Основи професійного відбору військових спеціалістів та методики вивчення індивідуальних психофізіологічних відмінностей між людьми / М.В. Макаренко. – К. : Ін-т фізіології ім. О.О. Богомольця НАН України, Науково-дослідний центр гуманітарних проблем ЗС України, 2006. – 395 с.

REFERENCES

1. Boryshevskiy M. Y. Razvytye samorehuliyatsyy povedeniya shkolnykov : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia dokt. psykhn. nauk : spets. 19.00.07 "pedagogichna ta vikova psykholohiia" / Boryshevskiy Myroslav Yosypovych – Instytut psykholohii NAPN im. H.S. Kostiuka, 1992. – 77 s.
2. Hrybeniuk H. S. Psykholohichni osnovy stanovlennia samorehuliyatsii u navchalno-profesiinii diialnosti maibutnykh riativnykiv : dys. dokt. psykhn. nauk : 19.00.07 – peda / Hrybeniuk Hennadii Serhiiiovych – Instytut psykholohii im. H.S. Kostiuka APN Ukrai, 2007. – 380 s.
3. Myronets S. M. Nehatyvni psykhični stany ta reaktsii u pratsivnykiv avariino-riatuvalnykh pidrozdiliv MNS Ukrainy v umovakh nadzvychnoi sytuatsii : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. psykhol. nauk : spets. 19.00.09 «Psykhologhiia diialnosti v osoblyvykh umovakh» / S. M. Myronets. – Kharkiv, 2007. – 21 S.
4. Prykhodko Yu. O. Psykholohichni chynnyky uspishnosti profesiinnoi diialnosti pozhezhnykh-riatuvalnykiv MNS Ukrainy : dys. ... kandydata psykholohichnykh nauk: 19.00.09 – «Psykhologhiia diialnosti v osoblyvykh umovakh» / Prykhodko Yurii Oleksandrovych. – K., 2008. – 230 s.
5. Snisarenko A. H. Profesiografichnyi analiz diialnosti nachalnykiv karauliv Operatyvno-riatuvanoi sluzhby tsyvilnoho zakhystu MNS Ukrainy : dys. ... kandydata psykholohichnykh nauk: 19.00.09 – «Psykhologhiia diialnosti v osoblyvykh umovakh» / Snisarenko Andrii Hryhorovych. – Kh., 2011. – 243 s.
6. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23.11.2011 r. № 1341 «Pro zatverdzhennia Natsionalnoi ramky kvalifikatsii» [Elektronnyi resurs] // Uriadovyi kurier vid 18.01.2012 № 9,. – 2012. – Rezhym dostupu do resursu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF>
7. Korolchuk M.S. Teoriia i praktyka profesiinoho psykholohichnoho vidboru : navch. posib. / M.S. Korolchuk, V.M. Krainiuk. – K. : Nika-Tsentr, 2006. – 532 s.
8. Makarenko M.V. Osnovy profesiinoho vidboru viiskovykh spetsialistiv ta metodyky vuvchennia indyvidualnykh psykhoziviolohichnykh vidminnostei mizh liudmy / M.V. Makarenko. – K. : In-t fiziologii im. O.O. Bohomoltsia NAN Ukrainy, Naukovo-doslidnyi tsentr humanitarnykh problem ZS Ukrainy, 2006. – 395 s.

9. Malkhazov O.R. Vprovadzhennia spetsialnykh psykhofiziologichnykh tekhnolohii u systemu profvidboru fakhivtsiv dlia aviatsiinoi haluzi Ukrainy / O.R. Malkhazov, V.P. Babak, V.P. Kharchenko // Nauka ta innovatsii. – 2007. – Т. 3, № 5. – S. 36–52.

10. Makarenko M.V. Osnovy profesiinoho vidboru viiskovykh spetsialistiv ta metodyky vuvchennia individualnykh psykhofiziologichnykh vidminnostei mizh liudmy / M.V. Makarenko. – К. : In-t fiziologii im. O.O. Bohomoltsia NAN Ukrainy, Naukovo-doslidnyi tsentr humanitarnykh problem ZS Ukrainy, 2006. – 395 s.

РЕЗЮМЕ

Геннадій Грибенюк,
доктор психологічних наук, професор,
Черкаський інститут пожежної безпеки
імені Героїв Чорнобыля НУГЗ України, г. Черкаси

Развитие характеристик самоактивности курсанта

Резюме. В статье раскрываются особенности проведенного анализа действий преподавателя по развитию самоактивности курсантов на занятии. Представленные результаты работы позволяют определить, исходя из специфики профессиональной деятельности Государственной службы по чрезвычайным ситуациям Украины, необходимые обоснованные критерии и виды самосубъектной активности курсантов. Дальнейшие исследования необходимы для изучения психологических условий эффективной подготовки курсантов в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: самоактивность; курсант; самосубъектная активность; саморегуляция; самосубъектное действие.

SUMMARY

Hennadyi Hrybeniuk,
D.Sc. in psychology, professor,
Cherkasy Institute of Fire Safety
named after Chornobyl Heroes of National University
of Civil Defence of Ukraine, c. Cherkasy

Development of characteristics self-activity of the cadet

Resume. The article reveals the features of the analysis of actions of the teacher of development of self-activity of cadets on occupation is carried out. The presented results of the work allow define based on the specifics of professional activity of the State emergency service of Ukraine necessary of reasonable criteria and types of self-subject activity of cadets. Further research is needed to explore the psychological conditions for effective training of cadets in higher.

Key words: self-activity; cadet; self-subject activity; autoregulation; autosubject actor; extreme mind.

УДК 378.091.33: [355.23:356.13] (043.3)

Олександр Діденко,
доктор педагогічних наук, професор
Національна академія Державної прикордонної служби
ім. Б. Хмельницького, м. Хмельницький
ORCID ID 0000-0002-7900-6047

Світлана Шумовецька,
кандидат педагогічних наук
Національна академія Державної прикордонної служби
ім. Б. Хмельницького, м. Хмельницький
ORCID ID 0000-0001-5419-1576
DOI: 10.33099/2617-1775/2019-02/62-70

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ОФІЦЕРА-ПРИКОРДОННИКА ЗАСОБАМИ СПЕЦКУРСУ «УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКІ ВІДНОСИНИ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ»

У статті розкрито значення для формування професійної культури майбутніх офіцерів-прикордонників спецкурсу «Українсько-російські відносини: історія і сучасність». Вивчення української мілітарної історії, звитяжних сторінок боротьби українських героїв за свою державу має першочергове значення з огляду на необхідність формування патріотизму майбутніх захисників українських кордонів, історичного мислення, розуміння ними ролі героїв, що віддали своє життя за незалежність. Визначено, що вивчення спецкурсу відповідає вимогам посилення військової компоненти у діяльності прикордонного відомства та реаліям сьогодення, дозволяє ознайомити майбутніх офіцерів-прикордонників із традиціями і звитягою славетних українських військових формувань, загалом здійснювати їх належну підготовку до інформаційної та збройної протидії агресору.

Ключові слова: професійна культура; офіцер-прикордонник; спецкурс; російська агресія; історія; російсько-українські війни; курсанти.

Постановка проблеми. Охорона кордонів здавна була справою людей мужніх і сміливих, завданням державної ваги. Прикордонники одними з перших протистояли російській агресії у 2014 році, гідно виконали і виконують свій професійних обов'язок. Для належної професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності, формування їх професійної культури важливе значення має чітке розуміння ними місії захисника кордонів, бачення мети та завдань своєї діяльності. Ознайомлення з історією збройної боротьби українського кордону загалом та захисників українських кордонів зокрема формує стратегічне професійне мислення майбутніх офіцерів-прикордонників, розуміння ними пріоритетів та засобів професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історичні аспекти діяльності охоронців кордону розкрито у працях В. Горобця, І. Каляндрука, Ю. Мицика і С. Плохія, О. Однороженка, О. Сокирка, Т. Таїрової-Яковлевої, Ю. Фігурного, Т. Чухліба та ін. Учені визначили особливості козацької традиційної культури та національного військового мистецтва в українознавчому вимірі. Різні

складові професійної культури майбутніх офіцерів-прикордонників вивчають І. Балицький, С. Білявець, І. Блощинський, А. Галімов, Ю. Дем'янюк, Д. Іщенко, О. Маковський, А. Мірошніченко, В. Мірошніченко, Ю. Мойсеєнко, С. Морозов. І. Почекалін, О. Сафін, О. Торічний, Н. Черноусенко, Т. Щеголева та ін. Проте невирішеними на сьогодні є завдання щодо формування у майбутніх офіцерів-прикордонників професійної культури з урахуванням нових викликів прикордонній безпеці.

Метою статті є висвітлення особливостей формування професійної культури офіцера-прикордонника засобами спецкурсу «Українсько-російські відносини: історія і сучасність».

Виклад основного матеріалу. Необхідність ознайомлення майбутніх офіцерів-прикордонників зі спецкурсом «Українсько-російські відносини: історія і сучасність» у контексті формування їх професійної культури, серед іншого, обумовлена посиленням військової компоненти діяльності прикордонної служби, її адаптації до умов особливого періоду (ведення бойових дій) [1]. Важливе призначення спецкурсу полягає також у необхідності руйнування міфів, пов'язаних з українсько-російськими відносинами. Це насамперед, як зазначає М. Лукашевич, міфи про історію держави (царської Росії) як «збирача розрізнених народів і земель», «міжнародний авторитет СРСР» та його «миролюбну) політику», «дружбу народів-братів» тощо. М. Лукашевич вважає, що міфологізоване знання – синонім ілюзорного [2, с. 113].

Російські міфи, на думку В. Брехуненка, обґрунтовують нібито законність перебування України у складі Російської імперії / СРСР, «доводять» природність претензій Росії на те, що Україна належить до простору «законних» російських впливів з можливої перспективою її поглинання, нав'язуючи російську версію нашого минулого [3, с. 5–6]. Важливо, щоб майбутні захисники кордону зрозуміли, що опір російській агресії, розпочатий у лютому 2014 року, тобто сучасна Вітчизняна війна за незалежність, як зазначають В. Брехуненко, В. Ковальчук, М. Ковальчук, В. Корнієнко, є прямим продовженням кількасотлітнього опору українського світу московській експансії [3, с. 10].

Окрім того, слід вказати на окремі спостереження іноземних інструкторів за діями української армії. Зокрема Цві Аріелі, інструктор 1-ї бригади швидкого реагування Національної гвардії України, яка формується за стандартами НАТО, вказує, що в українській армії є дуже багато від радянського, що не дозволяє їй змінитись якісно [4]. Британський військовий експерт Г. Грант найбільшою проблемою Збройних сил України називає те, що вони все ще фундаментально розбудовуються та підтримується на засадах радянської армії. Г. Грант недолік радянського підходу вважає в тому, що він руйнує і вбиває дух вільної людини в оновленій Україні, що є вирішальною передмовою перемоги у війні. Британський експерт вказує на необхідність відмови від цієї застарілої філософії, оскільки «невелика радянська армія не може виграти війну проти великої радянської армії... Щоб перемагати, Збройні

сили України повинні перетворитися на мобільні та гнучкі, бути сильними там, де Росія слабка», – пише експерт НАТО [5].

На значення для сучасного українського воїна знання мілітарної історії вказує також В. Павлов. Військовий історик підкреслює, що ідеологія є такою ж зброєю, як і набої, тому що без знання історичного підґрунтя воювати дуже тяжко. На думку В. Павлова, «наші воїни мають знати героїчні та драматичні сторінки української історії, зокрема те, що Україна декілька разів воювала з Росією, що у нас були власні перемоги і герої. Були і поразки – ми з них маємо зробити висновки» [6].

Спецкурс необхідний для того, щоб курсанти змогли вивчити перемоги українського війська, тобто, за словами О. Однороженка, відійти від «звичайної схеми» української історії, відповідно до якої українці – це упосліджена бездержавна нація, позбавлена власної еліти, миролюбна хліборобська маса холопів без військового хисту і прагнення до експансії, перманентно кривджена всіма своїми сусідами [7]. Саме спецкурс дає можливість детально проаналізувати українську мілітарну історію, вивчити звичайні сторінки української боротьби за свою державу, пов'язані з діяльністю Українських Січових Стрільців (УСС) та Української Повстанської Армії (УПА).

Вивчення у такому контексті української мілітарної історії є, за словами В. Сухомлинського, джерелом любові до Вітчизни. Педагог стверджує, що «завдання вихователя полягає в тому, щоб відкрити перед кожним вихованцем усі джерела, яким живиться могутнє почуття любові до Батьківщини» [8, с. 133]. В. Сухомлинський підкреслює значення «виховання обов'язку перед героями, які полягли в боях за Батьківщину, перед героями, які відстояли Батьківщину... Обов'язок перед славою і пам'яттю героїв є для кожного нашого вихованця тією могутньою силою духу, яка підносить юного громадянина, піднімає його на вершину моральної доблесті – готовності служити Вітчизні справами і життям» [8, с. 142].

З урахуванням цього у Національній академії Державної прикордонної служби ім. Б. Хмельницького було організовано вивчення курсантами-випускниками 4-го модуля спеціального факультативного курсу «Українсько-російські війни: історія і сучасність». Під час спецкурсу курсанти вивчали основні події історії українсько-російських відносин, зокрема російсько-українські війни, визначні історичні події, пов'язані з відбиттям російської експансії, діяльність визначних українських полководців і воєначальників, традиції і цінності українських воїнів (за В. Брехуненком та ін. [3]). Зокрема курсанти порівнювали системи політичного правління у Києві та Суздалі, причини першої російсько-української війни – напади Андрія Боголюбського на Київ 1169 р., 1172 р., різні моделі поведінки щодо монголів Данила Романовича та Александра Невського (тема № 1 «Перші російсько-українські війни (XII–XIII ст.)»).

Важливим предметом уваги під час вивчення цього модуля була також експансія Московії на українські землі у XV – 1 пол. XVII ст. через «київську спадщину» (Війни 1492–1494 рр., 1500–1503 рр., 1507–1507 рр., 1512–1522 рр.).

Курсанти вивчали історію війн за Смоленськ, розгром московського війська під Оршею 8 вересня 1514 р., історію Стародубської війни 1534–1583 рр., а також війни 1558–1583 рр. Московії проти Великого князівства Литовського і Руського (1558–1570) та Речі Посполитої (1579–1582)). Важливу увагу викладачі звертали на рейд гетьмана Петра Сагайдачного на Москву 1618 р., участь українських козаків і шляхти у Смоленській війні (1632–1634 рр.).

Розглядаючи російсько-українські війни в часи Гетьманщини (XVII–XVIII ст.) (тема № 4), зокрема боротьбу за Південно-Східну Білорусь 1654–1659 рр., героїчну оборону козаками Старого Бихова, війну 1658–1659 рр. і розгром московського війська під Конотопом 28 червня 1659 р., антимосковські повстання 1666–1668 рр. та 1674–1676 рр., 1692 р., війну Івана Мазепи за незалежність 1708–1709 рр., курсанти також аналізували діяльність П. Меріме, який описав історію козаччини та гетьманів у працях «Козаки України та їхні останні гетьмани», «Богдан Хмельницький», нарисах «Козаки в минулому», драмі «Історія одного авантюриста» (1852 р.), а також своїм авторитетом як командор Ордена Почесного легіону вплинув на Сенат, який 1869 року прийняв рішення про впровадження в школах Франції курсу історії України [9]. Курсанти робили висновок, що Франція стала єдиною країною планети, де у шкільній програмі було передбачено вивчення історії Козацької Республіки, тому що французи поважають нації, які виборюють свою свободу, визначають мужність і славу запорозького лицарства.

У темі № 5 «Війни з більшовицькою Росією за незалежність 1917–1921 рр.» курсанти вивчали бій під Крутами 20 січня 1918 р., події першої (грудень 1917 – липень 1918) і другої (грудень 1918 – жовтень 1919) війн з більшовицькою Росією, повстанський рух проти окупаційного більшовицького режиму, війну з російськими білогвардійцями, Перший та Другий Зимовий похід армії УНР. Важливе значення мало вивчення визначних постатей українських воєначальників, зокрема П. Болбачана, М. Омеляновича-Павленка, Я. Гальчевського та ін.

Наступна тема стосувалась війни за незалежність, що її вели проти Москви ОУН та УПА. Курсанти вивчали погляди на війну за незалежність від Москви, викладені у перших стратегіях ОУН (б), Акті відновлення Української держави від 30 червня 1941 р., простежували утворення Української повстанської армії (УПА), протистояння УПА з радянськими партизанами. В цьому випадку важливим був розгляд діяльності Української Повстанської Армії як прикладу тривалого та інтенсивного протистояння окупаційним режимам, що спиралося винятково на сили самого поневоленого народу, як прикладу боротьби поневоленої нації за свою свободу [10, с. 328].

У темі № 7 курсанти розглядали перебіг Вітчизняної війни за незалежність 2014–2018 рр., зокрема (за Т. Кузем [11]) коріння новітньої російської агресії, прояви російського націоналізму й імперіалізму, українофобії та ресталінізації. У цьому контексті було передбачено вивчення початку російського вторгнення, окупацію Криму, захоплення підрозділами спецназу ГРУ Генштабу та 45-го окремого повітряно-десантного полку

Збройних сил РФ приміщення Верховної Ради та Ради Міністрів Автономної Республіки Крим, провокаційні напади із дислокованих на півострові російських військових баз, акції за участю російських спецслужб у східних і південних регіонах України.

Детально курсанти вивчали питання щодо початку Антитерористичної операції, організації добровольчого руху, створення добровольчих батальйонів «Азов», «Донбас», «Дніпро», «Київська Русь» та ін., бої за Донецький аеропорт, масове вторгнення 24 серпня 2014 р. російських військових на територію України, початок відкритої збройної агресії РФ, причини Іловайського котла та особливості організації системного опору агресії, героїзм бійців добровольчих батальйонів, Збройних сил України, Національної гвардії та прикордонних підрозділів.

Викладачі звертали увагу курсантів на нову українську військову символіку, зв'язок з історичними коренями України, фактори готовності українських військових до опору. Курсанти підтверджували це фактами, зокрема щодо 4-тої окремої танкової бригади імені гетьмана Івана Виговського, 72-гої окремої механізованої бригади імені Чорних Запорожців, 93-тньої окремої механізованої бригади «Холодний Яр», Литовсько-польсько-української бригади імені Великого гетьмана Костянтина Острозького та ін. Особливе значення мав також розгляд, за А. Зелінським [12], нового образу українського воїна – нескореного, незламного, нездоланного, здатного до самопожертви, вільного й завжди вірного, а також лідерства як нового шляху української армії.

Серед наслідків цієї війни курсанти, орієнтуючись на дослідження Т. Кузя [11, с. 479–502], визначали підвищення рівня національної ідентичності, що виявилось у переформатуванні політичного спектру, поширенні української національної ідентичності на схід і південь України, збільшенні підтримки українського націоналізму, зростанні патріотизму серед українців усіх поколінь, популяризації національної інтеграції України. До прикладу, курсанти звертали увагу, що зміни української та російської ідентичності найбільш помітні у ставленні до образів і символів радянського минулого: у Росії це повернення до радянських цінностей та відродження культур Сталіна, а в Україні – де радянська та десталінізація.

Загалом вивчення цього модуля спецкурсу, в його контексті перемог українського війська у протистоянні з Московією допомогло, за словами О. Однороженка, відійти від «звичайної схеми» української історії, відповідно до якої українці – це упосліджена бездержавна нація, позбавлена власної еліти, миролюбна хліборобська маса холопів без військового хисту..., постійно кривджена всіма своїми сусідами [7]. Курсанти доводили, що у тому, щоб вважати українців такими, які нібито не здатні до мілітарної потуги була зацікавлена імперія, через те в Україні довгий час переважала не українська, а радянська мілітарна історія, не було україноцентричного погляду на історію перемог і поразок українського війська. Імперська традиція обмежувала право українців на свою історію, українців не прийнято було зображувати як мужніх

воїнів. Так імперія стирала пам'ять колонізованих про їх історію, про їх силу чи мілітарну потугу, не визначаючи за ними права бути народом воїнів.

Значення цього модуля спецкурсу полягало у тому, що курсанти змогли переконатися, що, за словами О. Однороженка [13, с. 7–13], від початків свого історичного буття український (руський) народ постає на сторінках старожитніх літописів та іноземних хронік як народ войовник, що веде безупинну війну на всіх своїх кордонах – готується до походів чи організовує оборону своєї країни. В основі всіх руських державних утворень періоду Середньовіччя та раннього Нового часу (VI–XVIII ст.) лежало мілітарне начало. Впродовж століть суспільно-політична еліта нашого народу незмінно мала військове походження. «Люди війни» старожитньої Русі та козацької України у нескінченних походах та битвах на Великому Степовому Кордоні повсякчасно доводили своє природне право перебувати на чолі нашого народу та його державної організації. Перманентна, протягом століть, загроза з боку кочового Степу диктувала військовий характер усіх без винятку руських еліт. Коли на зламі XVI–XVII ст. руська шляхта перетворилась з верстви воїнів на стан землевласників, на авансцену історії вийшло козацтво, що поклало край пануванню кочовиків у причорноморських степах, здобувши їх для українського (руського) плугу. Українська (руська) земля народжувала лише такі еліти, які ніколи не випускали з рук зброї та весь були наготові до військових дій. В українських (руських) державних утвореннях аж до кінця XVIII ст. біля державного керма неодмінно перебували верстви, що мали мілітарне походження і чия військова вправність та самовідданість забезпечили нашому народу право на життя та розвиток.

Теперішня війна на сході України має символічне значення: це Вітчизняна війна за незалежність. Курсанти зазначали, що остаточна мета української політики Росії – ліквідація незалежної державності України, тотальне знищення української нації та України як суб'єкта міжнародного права та як геополітичної реальності. Досягти своєї мети щодо України Росія намагається шляхом війни, і ця війна розпочалася не 20 лютого 2014 року, вона розпочалась більше 300 років, тому триває зараз, і триватиме доти, доки перемогу в цій війні не одержать одна із сторін. Курсанти робили висновок, що історична місія України полягає в остаточному знищенні російської імперії шляхом попередження її відновленню. У свій час, як зазначає В. Василенко [14], українська еліта (кін. XVII ст. – поч. XVIII ст.) зробила дуже багато для становлення російської імперії та російської імперської державності і тепер, історична місія України – її зруйнувати і зруйнувати остаточно.

Висновки. Введення модуля спецкурсу «Українсько-російські війни: історія і сучасність» та вивчення української мілітарної історії, звитяжних сторінок боротьби українських героїв за свою державу має велике значення з огляду на необхідність формування патріотизму майбутніх захисників українських кордонів, історичного мислення, розуміння ними ролі героїв, що віддали своє життя за незалежність. Знання майбутніми офіцерами-прикордонниками історії, традицій і звитяжного духу славетних військових

формувань Українських Січових Стрільців та Української Повстанської Армії є необхідною передумовою їх належної підготовки до інформаційної і збройної протидії агресору.

Напрями подальших досліджень є визначення особливостей навчання основ інформаційної безпеки у системі професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Історія. Державна прикордонна служба України. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/z-2014-posilennya-viyskovoї-komponenti-v-sistemi-vidomstva-adaptaciya-isnuyuchoї-sistemi-do-umov-osoblivogo-periodu-vedennya-boyovih-diy/> (дата звернення: 03.09.2019).
2. Лукашевич М. П. Гуманітарна освіта України: проблеми становлення. *Культурологічний вісник*. 2005. Вип. 14. С. 103–119. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kultv_2005_14_18 (дата звернення: 10.09.2019).
3. Брехуненко В., Ковальчук В., Ковальчук М., Корнієнко В. «Братня» навала. Війни Росії проти України XII–XXI ст. Київ: Інститут української археології та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, 2016. 248 с.
4. Арелі Ц. «Українська армія воює чисельністю, а ізраїльська – професіоналізмом» – інструктор Цві Аріелі URL: <https://znaj.ua/content/ukrayinska-armiya-voyuue-chyselnistyu-izrayilska-profesionalizmom-instruktor-cvi-arieli> (дата звернення: 29.08.2019).
5. Грант Г. Як українцям побудувати армію, здатну перемогти Путіна. URL: https://censor.net.ua/ua/resonance/3048160/yak_ukrayintsyam_pobuduvaty_armiyu_zdatnu_perehogty_putina (дата звернення: 10.09.2019).
6. Фаріон І. «Нарешті зрозуміли, що ідеологічна робота в армії – така ж зброя, як і набой». Про важливість патріотичного виховання і протидії ворожій пропаганді – у розмові з військовим істориком Василем Павловим: інтерв'ю. *Високий замок*. 2018. URL: <https://wz.lviv.ua/interview/380179-nareshti-zrozumily-shcho-ideolohichna-robot-a-v-armii-taka-zh-zbroia-iak-i-naboi> (дата звернення: 29.08.2019).
7. Однороженко О. А. Звичайна схема української історії. *Український тиждень*. 2009. № 52 (113). С. 52–54.
8. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. *Вибрані твори: в 5 т.* Київ: Рад. шк, 1976. Т. 1. 654 с.
9. Черкаська Г. Проспер Меріме – французький козак. URL: <https://uamodna.com/articles/prosper-merime-francuzjkyu-kozak/> (дата звернення: 01.09.2019).
10. Українська Повстанська Армія. Історія нескорених / В. В'ятрович (відповід. ред.), Р. Грицьків, І. Дерев'яний, Р. Забілий, А. Сова, П. Содоль. Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2007. 352 с.
11. Кузьо Т. Війна Путіні проти України. Революція, націоналізм і криміналітет / пер. з англ. Андрія Павлишина. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2018. 560 с.
12. Рогачук Д. Капелан Андрій Зелінський: Ми живемо в час, коли в серці кожного українця має народитися воїн. URL: <https://vybory.pravda.com.ua/articles/2018/10/31/7149775/> (дата звернення: 01.09.2019).
13. Однороженко О. Українська (руська) еліта доби Середньовіччя і раннього Модерну: структура та влада. Київ: Темпора, 2011. 422 с.
14. Василенко В. Місія України – знищити московську імперію. *Український тиждень*. 2018. № 45 (573). URL: <https://tyzhden.ua/Politics/222413> (дата звернення: 27.08.2019).

REFERENCES

1. Istoriiia. Derzhavna prykordonna sluzhba Ukrainy. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/z-2014-posilennya-viyskovoї-komponenti-v-sistemi-vidomstva-adaptaciya-isnuyuchoї-sistemi-do-umov-osoblivogo-periodu-vedennya-boyovih-diy/> (data zvernennia: 03.09.2019).

2. Lukashevych M. P. Humanitarna osvita Ukrainy: problemy stanovlennia. Kulturolohichnyi visnyk. 2005. Vyp. 14. S. 103–119. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kultv_2005_14_18
3. Brekhunenko V., Kovalchuk V., Kovalchuk M., Korniienko V. «bratnia» navala. Viiny Rosii proty Ukrainy KhII–KhKhI st. K.: Instytut ukrainskoi arkheolohii ta dzhereloznavstva im. M. Hrushevskoho NAN Ukrainy. 2016. 248 s.
4. «Ukrainska armiiia voiuie chyselnistiu, a izrailyiska – profesionalizmom» – instruktor Tsvi Arieli». URL: <https://znaj.ua/content/ukrayinska-armiya-voyuye-chyselnistyu-izrayilska-profesionalizmom-instruktor-cvi-arieli>
5. Hrant H. Yak ukraintsiam pobuduvaty armiiu, zdatnu peremohty Putina. URL: https://sensor.net.ua/ua/resonance/3048160/yak_ukrayintsyam_pobuduvaty_armiyu_zdatnu_peremogty_putina
6. Pro vazhlyvist patriotychnoho vykhovannia i protydii vorozhii propahandi – u rozmovi z viiskovym istorykom Vasylem Pavlovym. URL: <https://wz.lviv.ua/interview/380179-nareshti-zrozumily-shcho-ideolohichna-robota-v-armii-taka-zh-zbroia-iak-i-naboi> (data zvernennia: 29.08.2019).
7. Odnorozhenko O. A. Zvychna skhema ukrainskoi istorii. Ukrainskyi tyzhden. 2009. № 52 (113). S. 52–54.
8. Sukhomlynskyi V. O. Problemy vykhovannia vsebichno rozvynenoj osobystosti. Vybrani tvory: v 5 t. Kyiv: Rad. shk, 1976. T. 1. 654 s.
9. Cherkaska H. Prosper Merime – frantsuzkyi kozak. URL: <https://uamodna.com/articles/prosper-merime-francuzjkyy-kozak/> (data zvernennia: 01.09.2019).
10. Ukrainska Povstanska Armiiia. Istoriia neskorenykh / V. Viatrovych (vidpovid. red.), R. Hrytskiv, I. Dereviani, R. Zabilyi, A. Sova, P. Sodol. Lviv: Tsentr doslidzhen vyzvolnoho rukhu, 2007. 352 s.
11. Kuzo T. Viina Putina proty Ukrainy. Revoliutsiia, natsionalizm i kryminalitet / Per. z anhl. Andriia Pavlyshyna. K.: DUKh I LITERA, 2018. 560 s.
12. Rohachuk D. «Kapelan Andrii Zelinskyi: My zhyvemo v chas, koly v sertsii kozhnoho ukraintsia maie narodytysia vain». URL: <https://vybory.pravda.com.ua/articles/2018/10/31/7149775/> (data zvernennia: 1.09.2019).
13. Odnorozhenko O. Ukrainska (ruska) elita doby Serednovichchia i rannoho Modernu: struktura ta vlada. Kyiv: Tempora, 2011. 422 s.
14. Vasylenko V. Misiia Ukrainy – znyshchyty moskovsku imperiiu Ukrainskyi tyzhden № 45 (573) 8 lystopada 2018 roku. URL: <https://tyzhden.ua/Politics/222413> (data zvernennia: 27.08.2019)

РЕЗЮМЕ

Александр Диденко,
доктор педагогических наук, профессор
Национальная академия Государственной
пограничной службы им. Б. Хмельницкого, г. Хмельницкий
Светлана Шумовецкая,
кандидат педагогических наук
Национальная академия Государственной
пограничной службы им. Б. Хмельницкого, г. Хмельницкий

Формирование профессиональной культуры офицера-пограничника средствами спецкурса «Украино-российские отношения: история и современность»

В статье раскрыто значение для формирования профессиональной культуры будущих офицеров-пограничников спецкурса «Российско-украинские отношения: история и современность». Изучение украинской военной истории, победоносных страниц борьбы украинских героев за свое государство имеет первостепенное значение, учитывая

необходимость формирования патриотизма будущих защитников украинских границ, исторического мышления, понимания ими роли героев, отдавших свою жизнь за независимость. Определено, что изучение спецкурса соответствует требованиям усиления военной компоненты в деятельности пограничного ведомства и современным реалиям, позволяет ознакомить будущих офицеров-пограничников с традициями и победами украинских военных формирований, в общем осуществлять их надлежащую подготовку к информационному и вооруженному противодействию агрессору.

Ключевые слова: профессиональная культура; офицер-пограничник; спецкурс; российская агрессия; история; российско-украинские войны; курсанты.

SUMMARY

Oleksandr Didenko,

Doctor of Pedagogic Sciences, profesor
National Academy of the State Border
Service named after B. Khmelnytsky

Svitlana Shumovetska,

Candidate of Pedagogic Sciences
National Academy of the State Border
Service named after B. Khmelnytsky

Formation of the professional culture of the border guard officer by means of the special course «Ukrainian-Russian Relations: History and Modernity»

Introduction. *The study of military history of Ukraine by future frontier officers is necessary to prepare them properly for the armed and information repulsion of the aggressor.*

Purpose. *To cover the peculiarities of formation the professional culture of the border guard officer by means of the special course «Ukrainian and Russian Relations: History and Modernity».*

Methods. *The system of general scientific and special methods of theoretical and empirical research, such as analysis of scientific literature on the problem, systematization and generalization of materials, logical and systematic approach has been used.*

Results. *The article deals with the subject of the special elective discipline «Ukrainian and Russian Relations: History and Modernity», the main issues of the military history of Ukraine, the importance of a special course for formation the professional culture of future frontier officers have been revealed. It has been proved that the study of the special course meets the requirements of strengthening the military component in the activities of the border agency and the realities of today, allows to acquaint future frontier officers with the traditions and glorious Ukrainian military formations, to form strategic professional thinking of border guards, to understand their priorities and means of their professional activities that is proper preparation for information and armed counteraction to the aggressor.*

Originality. *The necessity to study the history of Ukrainian and Russian relations by future border guard officers has been outlined, the practical approach to the coverage of Ukrainian military history as a history of heroic achievements of the Ukrainian army has been shown.*

Conclusion. *Knowledge of the history and traditions of the armed struggle for independence by future frontier officers is a necessary prerequisite for their proper preparation for the information and armed counteraction to the aggressor. The areas of further research are to determine the basics of training, the basics of information security in the system of training of future border guard officers.*

Keywords: *professional culture; frontier officer; special course; Russian aggression; history; Russian and Ukrainian wars; cadets.*

Євгенія Іванченко,доктор педагогічних наук, професор,
Військова академія, м. Одеса
ORCID ID 0000-0003-3071-0938**Олександра Свирідюк,**Військова академія, м. Одеса
ORCID ID 0000-0003-4851-6631
DOI: 10.33099/2617-1775/2019-02/71-81

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ДО ЗАСТОСУВАННЯ STEM- ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

В статті представлено визначення поняття «педагогічні умови формування готовності майбутніх офіцерів Збройних Сил України до застосування STEM-технологій у професійній діяльності», під якими автори розуміють сукупність прийомів, методів, організаційних форм та обставин, що враховують особливості організації навчально-виховного процесу та дозволяють сформуванню названої готовності у навчально-виховному середовищі вищого військового навчального закладу. Сформульовано педагогічні умови формування готовності майбутніх офіцерів Збройних Сил України до застосування STEM-технологій у професійній діяльності.

Ключові слова: вища військова освіта; педагогічні умови; педагогічні умови формування готовності.

Постановка проблеми. Одним з пріоритетних напрямків реформування Збройних Сил (ЗС) України в умовах докорінних змін у зовнішньому та внутрішньому безпековому середовищі є модернізація системи військової освіти. Згідно Стратегії національної безпеки України кардинального реформування сектору безпеки і оборони потребує «...вдосконалення механізмів правового, організаційного, кадрового зокрема системи підготовки офіцерських кадрів для Збройних Сил України...» [13].

Підготовка військового фахівця здатного виконувати свої професійні обов'язки, вміти користуватися необхідними технологіями для рішення військово-прикладних задач та постійно самовдосконалюватися протягом всього життя є задачами військових вишів. Розв'язання цього завдання ми пов'язуємо із формуванням у майбутніх офіцерів готовності до застосування STEM-технологій у професійній діяльності у процесі професійної підготовки у вищих військових навчальних закладах (ВВНЗ) , під якою ми розуміємо інтегровану якість особистості, що характеризується здатністю до взаємодії та взаємного впливу між всіма ланками системи управління, експлуатації і бойового застосування озброєння та військової техніки, а також спроможністю до створення і читання знакових систем, та складає базис для формування компетентностей майбутнього офіцера Збройних сил України, передбачених професійним стандартом.

Однак, сам процес такої підготовки сьогодні вимагає втілення нових тенденцій розвитку освіти, нових технологій навчання, отже, потребує створення спеціальних умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням визначення сутності поняття «педагогічна умова» присвячено низку робіт вчених різних поколінь, як-от: В. Андрєєва, В. Артемова, Ю. Бабанського, О. Бражнич, Б. Купріянова, А. Литвина, О. Міновської, О. Повтин, Р. Серьожникової та ін. Проте многогранність даного феномену відкидає можливість щодо однозначного визначення терміну «педагогічна умова», що потребує вибору певного підходу для кожного дослідження.

Проблемами формулювання педагогічних умов формування тієї чи тієї якості або компетентності курсантів у ВВНЗ в різні роки займались М. Кос, В. Монастирський, Р. Троцький та ін., але аналіз наукових джерел засвідчив відсутність досліджень стосовно педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів Збройних Сил України до застосування STEM-технологій у професійній діяльності.

Метою статті є оприлюднення результатів теоретичного дослідження щодо виявлення педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів Збройних Сил України до застосування STEM-технологій у професійній діяльності.

Методи дослідження: аналіз, синтез, систематизація наукової педагогічної літератури, нормативних документів, узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Звернемося до понять «умова» та «педагогічна умова» у науковій літературі.

У академічному тлумачному словнику [12] серед пояснень терміну «умова» є наступні:

- необхідна обставина, яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь;
- сукупність даних, положення, що лежать в основі чого-небудь.

Отже, можна наголосити на тому, що для здійснення процесу формування готовності майбутніх офіцерів ЗС України до застосування STEM-технологій у професійній діяльності необхідні певні обставини. При цьому, в широкому розумінні (за В. Загвязінським) «умова» може включати сукупність даних: причини, фактори розвитку, технології, методики, засоби навчання, виховання й розвитку, адміністративний супровід тощо. Саме таке розуміння «умови» ми приймаємо для свого дослідження.

Стосовно поняття «педагогічна умова» простежується відсутність єдності думок щодо нього, та вирізняються декілька напрямів його визначення та розуміння.

Так, Р. Серьожникова розкриває поняття «педагогічні умови» через сукупність об'єктивних можливостей, змісту, форм, методів, педагогічних прийомів [11].

В свою чергу, О. Бражнич [4] пояснює педагогічну умову через сукупність об'єктивних можливостей змісту, методів, організаційних форм і

матеріальних можливостей здійснення педагогічного процесу, що забезпечує успішне досягнення поставленої мети.

За В. Андрєєвим [1, с. 124] педагогічна умова □ це результат цілеспрямованого відбору, конструювання та застосування елементів змісту, методів (прийомів), а також організаційних форм навчання для досягнення конкретних цілей.

Педагогічні умови як чинники (обставини) розглядає Ю. Бабанський [3, с. 115], при цьому автор зазначає, що саме від цих чинників залежить ефективність функціонування педагогічної системи.

Ми погоджуємось з твердженням, що педагогічні умови мають впливати на фізичний, психологічний, моральний розвиток людини, її навчання й виховання, формування особистості.

Також зазначимо, що педагогічна умова, як певна обстановка чи обставина, повинна впливати (гальмувати чи прискорювати) на формування та розвиток педагогічних явищ, процесів, систем, якостей особистості. Зрозуміло, що лише у комплексному поєднанні всіх вищезазначених шляхів розвитку людини є можливим всебічне формування особистості майбутнього офіцера ЗС України під час освітнього процесу у ВВНЗ та у подальшому несенні військової служби.

При цьому усталеним фактом є те, що вплив на освітній процес може бути не тільки внутрішнім, а зовнішнім, який є результатом функціонування політичної, соціально-економічної, освітньої та інших систем зовнішнього середовища, що реалізуються через відповідні соціальні інститути, та як частина завдання певного педагогічного процесу.

О. Повстин вважає, що педагогічні умови мають бути викладені у формі чітких правил із конкретним формулюванням (розроблення, забезпечення, супровід, підтримка тощо). Автор зазначає, що водночас до сукупності педагогічних умов доцільно включати приблизно рівноцінні за значимістю ключові психолого-педагогічні фактори (чинники) і соціально-педагогічні обставини [10].

З погляду А. Артемова [2] педагогічна умова визначається, як необхідність створення такого простору, освітнього середовища, в якому представлена сукупність психолого-педагогічних та організаційно-методичних факторів, компонентів, відносин і засобів, що загалом забезпечує реалізацію необхідного педагогічного процесу як складної педагогічної системи, де з'являється та реалізується можливість формування професійної компетентності фахівця.

Останні тенденції щодо дослідження педагогічних умов (Б. Купріянов та О. Міновська [7] та ін.) засвідчують дещо інше розуміння цього поняття, підґрунтям якого є семифакторна модель педагогічного процесу, що включає:

- 1) суб'єкт педагогічної діяльності (викладач або група викладачів);
- 2) об'єкт педагогічної діяльності (студент);
- 3) діяльність студента;
- 4) ставлення студента до діяльності;

5) внутрішнє середовище освітнього закладу, яке засвоєне спільнотою студентів та викладачів;

6) соціальне середовище (зовнішнє відносно освітнього закладу);

7) виховна діяльність як керування характеристиками діяльності студентів, внутрішнього та зовнішнього середовища, ставленням студента до діяльності.

В цьому випадку педагогічна умова виступає у вигляді складової закономірності педагогічного процесу, де закономірність є усталеним зв'язком між керованим процесом змін студента та педагогічною умовою.

Формулюючи педагогічні умови формування мультиплікативної компетентності економіста у системі інтегративної професійної підготовки майбутніх економістів, Є. Іванченко [5] визначає педагогічні умови через спеціально створене навчально-виховне середовище, яке продукує обставини, що впливають на розвиток професійних та особистісних якостей студентів і врахування яких необхідно для ефективного формування компетентності економіста у процесі його інтегративної професійної підготовки.

Найбільш докладно поняття «педагогічні умови» розглянуто в роботах А. Литвина, який під педагогічними умовами розуміє комплекс спеціально спроектованих генеральних чинників впливу на зовнішні та внутрішні обставини навчально-виховного процесу й особистісні параметри всіх його учасників». При цьому автор зазначає, що педагогічні умови повинні забезпечувати цілісність навчання та виховання в інформаційно-освітньому середовищі навчального закладу відповідно до вимог суспільства та запитів ринку праці, сприяти всебічному гармонійному розвитку особистості та створювати сприятливі можливості для виявлення її задатків, врахування потреб і формування загальнолюдських і професійно важливих якостей, ключових кваліфікацій, загальних і професійних компетенцій [8].

Отже, враховуючи вищезазначене, під *педагогічними умовами формування готовності майбутніх офіцерів ЗС України до застосування STEM-технологій у професійній діяльності* ми будемо розуміти сукупність прийомів, методів, організаційних форм та обставин, які враховують особливості організації навчально-виховного процесу та дозволяють сформулювати названу готовність у навчально-виховному середовищі ВВНЗ.

Доцільним є аналіз робіт вчених, які розглядали педагогічні умови кризь призму формування певних конкретних якостей курсантів (слухачів) ВВНЗ.

У своєму дослідженні Р. Троцький [15] виділяє організаційно-педагогічні умови ефективного формування готовності курсантів до управлінської діяльності:

- оновлення змісту, методів і форм фахової підготовки з метою формування готовності до управлінської діяльності курсантів (оновлення змісту фахових дисциплін шляхом збагачення тематики застосування форм навчальної діяльності; організація методичних, науково-методичних семінарів для викладачів, розроблення робочих навчальних програм),

- науково методичних; активізацію науково-дослідницької та самостійної роботи курсантів з метою формування їхньої готовності до управлінської діяльності у процесі фахової підготовки (організація науково-дослідної діяльності курсантів, проведення консультацій, здійснення проектної діяльності з питань ефективності управлінською діяльністю);

- розроблення навчально-методичного супроводу формування готовності до управлінської діяльності курсантів у процесі фахової підготовки.

Ряд науковців (І. Медвідь, Б. Бородін та ін..) розглядали готовність до службово-бойової діяльності майбутніх офіцерів запасу та відзначили, що ефективність формування цієї готовності залежить від реалізації наступних умов:

- збільшення чисельності занять за певними напрямками у структурі плану підготовки офіцерів запасу (психологічної, вогневої та фізичної підготовки);

- збільшення чисельності практичних занять у структурі плану підготовки офіцерів запасу (зокрема, проведення занять на тренажерах військової техніки на території військової частини);

- залучення до підготовки здобувачів, які навчаються за програмою підготовки офіцерів запасу, учасників бойових дій.

Сучасні інформаційні технології дозволяють розширювати коло професійної підготовки офіцерів. Наприклад, питанням використання імітаційного моделювання тактичного рівня у професійної підготовки майбутніх офіцерів розглядає М. Кос. У своєму дослідженні він сформулював наступні педагогічні умови:

- використання адаптованих для українських збройних сил методик НАТО для навчання майбутніх офіцерів;

- максимальне наближення до реальних бойових ситуацій у ІКІ шляхом використання конкретних сценаріїв, які передбачають багаторазове повторення та коригування професійних дій;

- розроблення консультативних матеріалів для підготовки викладачів та психологічний супровід, спрямований на усвідомлення майбутніми офіцерами ролі ІКІ як засобу збереження живої сили в реальних бойових ситуаціях, формування лідерських якостей офіцерів, формування креативного професійного мислення [6].

В. Монастирський [9] для висування педагогічних умов військово-професійної підготовки майбутніх офіцерів ЗС України враховує такі чинники:

- рівень базової військової підготовки громадян;

- систематична і безперервна мотивація опанування громадянами професійних умінь і навичок;

- запровадження професійних умінь і навичок;

- запровадження діяльнісного підходу у формуванні інтересу тих, хто навчається, до служби в ЗС України та інших державних військових формуваннях;

- упровадження в освітній процес перспективних сучасних технологій навчання;
- спонукання майбутніх офіцерів до саморозвитку, самовдосконалення і постійного самостійного оновлення знань, умінь, навичок;
- удосконалення форм і методів навчально-методичної роботи науково-педагогічних працівників навчального підрозділу закладу вищої освіти.

При цьому дослідник формулює наступні педагогічні умови: розгляд військово-професійної підготовки як складової державної системи професійної освіти України, проектування моделі військово-професійної підготовки, а також використання в освітньому процесі сучасних технологій навчання, які є основою оптимізації військово-професійної підготовки майбутніх офіцерів.

Ми вважаємо, що формування готовності майбутніх офіцерів ЗСУ до застосування STEM-технологій у професійній діяльності повинно базуватися на інтеграції природничих дисциплін, що (за О. Ростовською) відображає сутність фундаменталізації освітнього процесу та сприяє міждисциплінарним зв'язкам, науково-дослідній роботі всіх учасників освітнього процесу тощо.

Саме тому першою педагогічною умовою ми виокремили: посилення підготовки з природничих дисциплін із застосуванням STEM-технологій під час проведення навчальних занять, розглядаючи фундаменталізацію освіти як процес формування «фундаментально-знанневого» каркасу особистості (ядра системи знань індивіда), що (за Е. Соколовою) забезпечить системність знань, цілісне сприйняття світу й людини в ньому, створення бази для професійної культури й майстерності.

Ми впевнені, що для формування готовності майбутніх офіцерів ЗС України до застосування STEM-технологій у професійній діяльності є необхідним занурення курсантів (слухачів) у такий освітній процес, який передбачає використання цих самих STEM-технологій, демонстрація їх дієвості у повсякденній діяльності майбутніх офіцерів. Наочний приклад, постійне зіткнення із зазначеними технологіями під час навчального процесу, особливо під час розв'язання військово-прикладних завдань на заняттях з дисциплін як циклу загальної, так і професійної підготовки, викликає необхідне сприйняття та позитивну мотиваційну настанову.

Отже, на наш погляд, дуже важливою умовою є створення позитивної мотиваційної настанови на нетрадиційний підхід у навчальному процесі під час формування готовності майбутніх офіцерів ЗС України до застосування STEM-технологій у професійній діяльності. Саме це положення ми пропонуємо як другу педагогічну умову формування зазначеної готовності.

У структурі особистості мотивація займає одне з провідних місць. Мотиваційна сфера (за В. Асеевим; Д. Леонтьєвим, В. Мерлином та ін.) розглядається як визначальна ланка в діяльності, що зумовлює цілеспрямований, свідомий характер дій людини і виступає центральною в процесі розвитку особистості. А у структурі навчально-професійної самореалізації мотиваційна складова визначається як системотворча.

Фахівці професійної освіти розглядають поняття «професіоналізм», як:

- здатність до компетентного виконання професійних обов'язків, набуту в ході навчальної і практичної діяльності;
- рівень майстерності та мистецтва в певному виді занять, який відповідає рівню складності виконуваних завдань;
- інтегральну якість суб'єкта, яка характеризує продуктивне виконання професійних завдань (в нашому випадку – рішення військово-прикладних задач) має бути обумовлена творчою самодіяльністю, адекватною до змісту та вимогам професійної діяльності.

Згідно вищезазначеного доходимо висновку, що процеси творчого пошуку у професійній діяльності майбутніх офіцерів ЗС України є неминучими, як, власне, і прояви особистісних компетенцій. За В. Татенко [14], прояв компетентностей при розв'язанні творчих завдань, що мають проблемний характер, потребують знаходження нових підходів та нестандартних рішень. Чим більше креативності, тим вищий рівень компетентності, бо саме в творчому процесі розкриваються глибинні закони існування суцього, а креативність особистості стати неформальним лідером у професійному середовищі.

Тому, ми вважаємо за необхідне формулювання третьої педагогічної умови □ активізація постійного самовдосконалення та творчого пошуку майбутніх офіцерів ЗС України під час розв'язання військово-прикладних задач.

Активізація важливих особистих мотивів підхоплює мотивацію до самовдосконалення, а постійність цього процесу може досягатися лише бажанням особистості бути професіоналом. Внаслідок цього, важливим є усвідомлення того, що наявність досвіду, високий рівень знань теорії та практики не є показником професіоналізму, однак є суттєвим фундаментом для подальшого розвитку, самореалізації та самовдосконалення. А створення умов для творчого пошуку майбутніх офіцерів ЗС України під час рішення військово-прикладних задач є передумовою творчого підходу під час виконання службових обов'язків на посадових місцях у військах.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, нами визначено сутність поняття «педагогічні умови формування готовності майбутніх офіцерів ЗС України до застосування STEM-технологій у професійній діяльності» та встановлено, що необхідними педагогічними умовами формування зазначеної якості майбутніх офіцерів ЗС України є:

- 1) посилення підготовки з природничих дисциплін із застосуванням STEM-технологій під час проведення навчальних занять;
- 2) створення позитивної мотиваційної настанови на нетрадиційний підхід у навчальному процесі під час формування готовності майбутніх офіцерів ЗС України до застосування STEM-технологій у професійній діяльності;
- 3) активізація постійного самовдосконалення та творчого пошуку майбутніх офіцерів ЗС України під час розв'язання військово-прикладних задач.

Подальші розвідки вбачаємо у ґрунтовному розкритті змісту запропонованих педагогічних умов та створенні моделі щодо їх реалізації у навчально-виховному середовищі ВВНЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев, В.И. (2000). Педагогика. Учебный курс для творческого саморазвития : 2-е изд. Казань : Центр инновационных технологий, 600.
2. Артемов, В.Ю. (2015) Теоретичні та методичні основи формування деонтологічної компетентності фахівців із організації захисту інформації з обмеженим доступом: дис. д-ра пед. наук: 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти», Київ.
3. Бабанский, Ю.К. (1989) Избранные педагогические труды. М.: Педагогика. 560.
4. Бражнич, О.Г. (2001) Педагогічні умови диференційованого навчання учнів загальноосвітньої школи: дис. канд. пед. наук: 13.00.09 «Теорія навчання», Кривий Ріг.
5. Иванченко, С.А. (2009) Щодо педагогічних умов формування компетентності економіста в системі інтегративної професійної підготовки майбутніх економістів. Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського: Одеса, 1-2, 139-144.
6. Кос, М. (2018) Педагогічні умови використання імітаційного моделювання тактичного рівня у процесі професійної підготовки майбутніх офіцерів. Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Сер. : Професійна педагогіка, 16, 136-141.
7. Куприянов, Б.В., Миновская, О.В. Ситуационно-ролевая игра как средство развития у подростков субъектности во взаимодействии. — URL: http://www.altruism.ru/engine.cgi/5_9_9.html/28/13/3?page=&print=1%3E (дата звернення: 19.02.2018)
8. Литвин, А.В. (2014) Методологічні засади поняття «педагогічні умови»: на допомогу здобувачам наукового ступеня. Львів: СПОЛОМ, 76.
9. Монастирський, В. М. (2019) Педагогічні умови військово-професійної підготовки майбутніх офіцерів збройних сил України та правоохоронних органів держави у військових навчальних підрозділах ЗВО. Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки, 1, 165–170.
10. Повстин, О.В. Педагогічні умови ефективного формування управлінської компетентності у фахівців у галузі безпеки людини. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Profos_2018_14_8.pdf (дата звернення: 19.05.2019)
11. Серьожникова Р.К., Пархоменко Н.Д., Яковицька Л.С. (2003) Основи психології і педагогіки: навч. посібник. Київ : Центр навч. літератури, 243.
12. Словник української мови. Академічний тлумачний словник URL: <http://sum.in.ua/s/umova/> (дата звернення: 19.05.2019)
13. Стратегія національної безпеки України: Указ Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015#n7> (дата звернення: 13.09.2019)
14. Татенко В. (2003) Психологічні ознаки професіоналізму. Психологічні перспективи: зб статей ВДУ ім. Лесі Українки, Інститут соціальної і політичної психології АПН України. Луцьк, 161-166.
15. Троцький Р.С. (2018) Формування готовності до управлінської діяльності у курсантів вищих навчальних закладів МВС України у фаховій підготовці: дис.. канд.. пед. наук : 13.00. 04 «Теорія і методика професійної освіти», Київ.

REFERENCES

1. Andreev, V.I. (2000). *Pedagogika. Uchebnyiy kurs dlya tvorcheskogo samorazvitiya* [Pedagogics. Training course for creative self-development] : 2-e izd. Kazan : Tsentr innovatsionnykh tehnologiy, 600. (in Russian)
2. Artemov, V.Iu. (2015) *Teoretychni ta metodychni osnovy formuvannia deontologichnoi kompetentnosti fakhivtsiv iz orhanizatsii zakhystu informatsii z obmezenym dostupom* [Theoretical and methodological bases of deontological formation competency of limited access information security professionals] : dys. d-ra ped. nauk: 13.00.04 «Teoriia ta metodyka profesiinoi osvity», Kyiv. (in Ukrainian)
3. Babanskiy, Yu.K. (1989) *Izbrannyye pedagogicheskie trudy* [Chosen pedagogical works]. M.: Pedagogika. 560. (in Russian)
4. Brazhnych, O.H. (2001) *Pedahohichni umovy dyferentsiiovanoho navchannia uchniv zahalnoosvitnoi shkoly* [Pedagogical conditions of the differentiated education of secondary school's pupils] : dys. kand. ped. nauk: 13.00.09 «Teoriia navchannia», Kryvyi Rih. (in Ukrainian)
5. Ivanchenko, Ye.A. (2009) *Shchodo pedahohichnykh umov formuvannia kompetentnosti ekonomista v systemi intehratyvnoi profesiinoi pidhotovky maibutnikh ekonomistiv* [On pedagogical conditions of economist's competence formation in the system of future economists's integrative professional preparation]. *Naukovyi visnyk Pivdenoukrajnskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu im. K. D. Ushynskoho*: Odesa, 1-2, 139-144. (in Ukrainian)
6. Kos, M. (2018) *Pedahohichni umovy vykorystannia imitatsiinoho modeliuvannia taktychnoho rivnia u protsesi profesiinoi pidhotovky maibutnikh ofitseriv* [Pedagogical conditions for the use of tactical-level simulation in the future officers's preparation]. *Naukovyi visnyk Instytutu profesiino-tekhnichnoi osvity NAPN Ukrainy. Ser. : Profesiina pedahohika*, 16, 136-141. (in Ukrainian)
7. Kupriyanov, B.V., Minovskaya, O.V. *Situatsionno-rolivaya igra kak sredstvo razvitiya u podrostkov sub'ektnosti vo vzaimodeystvii* [Situational role-play as a means of development in adolescents subjectivity in interaction]. URL: http://www.altruism.ru/sengine.cgi/5_9_9.html/28/13/3?page=&print=1%3E (reference date: 13.02.2018 r.) (in Russian)
8. Litwin, A.V., 2014. *Metodologichni zasady ponyattya "pedahohichni umovy": na dopomohu zdobuvacham naukovoho stupenya* [Methodological principles of the concept of "pedagogical conditions": to help applicants of scientific degree.] Lviv: SPOLOM. (in Ukrainian)
9. Monastyrskiy, V. M. (2019) *Pedahohichni umovy viiskovo-profesiinoi pidhotovky maibutnikh ofitseriv zbroinykh syl Ukrainy ta pravookhoronnykh orhaniv derzhavy u viiskovykh navchalnykh pidrozdilakh ZVO* [Pedagogical Conditions of Military-Professional Training of Future Officers of the Armed Forces of Ukraine and Law Enforcement Agencies in Military Training Units of Higher Education Institutions]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriya: Pedahohichni nauky*, 1, 165–170. (in Ukrainian)
10. Povstyn, O.V. *Pedahohichni umovy efektyvnoho formuvannia upravlinskoi kompetentnosti u fakhivtsiv u haluzi bezpeky liudyny* [Pedagogical conditions for the effective formation of managerial competence in human security professionals]. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Profos_2018_14_8.pdf (reference date: 19.05.2019)
11. Serozhnykova R.K., Parkhomenko N.D., Yakovytska L.S. (2003) *Osnovy psykholohii i pedahohiky* [Fundamentals of psychology and pedagogics]: navch. posibnyk. Kyiv : Tsentr navch. literatury, 243. (in Ukrainian)
12. *Slovyk ukrajnskoi movy. Akademichniy tлумachnyi slovyk* [Dictionary of the Ukrainian language. Academic Interpretative Dictionary]. URL: <http://sum.in.ua/s/umova/> (data zvernennia: 19.05.2019) (in Ukrainian)
13. *Stratehiia natsionalnoi bezpeky Ukrainy* [National Security Strategy of Ukraine]: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 26 travnia 2015 roku № 287/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015#n7> (reference date: 13.09.2019) (in Ukrainian)

14. Tatenko V. (2003) Psykholohichni oznaky profesiionalizmu [Psychological signs of professionalism]. Psykholohichni perspektyvy: zb statei VDU im. Lesi Ukrainky, Instytut sotsialnoi i politychnoi psykholohii APN Ukrainy. Lutsk, 161-166. (in Ukrainian)

15. Trotskyi R.S. (2018) Formuvannia hotovnosti do upravlinskoï diialnosti u kursantiv vyshchikh navchalnykh zakladiv MVS Ukrainy u fakhovii pidhotovtsi [Formation of readiness for management activity in cadets of higher educational establishments of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in professional training] : dys.. kand.. ped.. nauk : 13.00. 04 «Teoriia i metodyka profesiinoï osvity», Kyiv. (in Ukrainian)

РЕЗЮМЕ

Евгения Иванченко,

доктор педагогических наук, профессор,
Военная академия, г. Одесса

Александра Свиридюк,

Военная академия, г. Одесса

Педагогические условия формирования готовности будущих офицеров Вооруженных Сил Украины к использованию STEM-технологий в профессиональной деятельности

В статье представлено определение понятия «педагогические условия формирования готовности будущих офицеров Вооруженных Сил Украины к применению STEM-технологий в профессиональной деятельности», под которыми авторы понимают совокупность приемов, методов, организационных форм и обстоятельств, учитывающих особенности организации учебно-воспитательного процесса и позволяющих сформировать названную готовность в учебно-воспитательной среде высшего военного учебного заведения. Сформулированы педагогические условия формирования готовности будущих офицеров Вооруженных Сил Украины к применению STEM-технологий в профессиональной деятельности.

Ключевые слова: высшее военное образование; педагогические условия; педагогические условия формирования готовности.

SUMMARY

Ievgeniia Ivanchenko

Doctor of Science (Pedagogical), Professor,
Military Academy c. Odessa

Oleksandra Sviridiuk,

Military Academy c. Odessa

Pedagogical conditions for formation of readiness of the Armed Forces' future officers of Ukraine for application of STEM-technologies in professional activity

Introduction. *One of the priorities of the reform of the Ukraine Armed Forces is the modernization of the military education system. The authors associate this mission with the formation of readiness Armed Forces' future officers of Ukraine for using STEM-technologies in professional activities during professional training in higher military educational institutions. The process of such preparation today requires the creation of special conditions.*

Purpose. *To publish the results of the theoretical study on the identification of pedagogical conditions for formation readiness of Armed Forces' future officers of Ukraine for using STEM-technologies in professional activities.*

Methods of research: analysis, synthesis, systematization of scientific pedagogical manuals, normative documents, generalization.

Results. Based on the analysis of scientific-psychological and scientific-pedagogical literature, the concept of "Pedagogical conditions for formation readiness of Armed Forces' future officers of Ukraine for using STEM-technologies in professional activities" has been synthesized, which is defined as a set of techniques, methods, organizational forms and circumstances, which take into account the peculiarities of the organization of the educational process and allow to form the readiness in the educational-upbringing environment of the higher military educational institution.

Within studies such conditions have chosen: 1) to strengthen training in natural disciplines using STEM-technologies during training sessions; 2) creating positive motivational guidance on non-traditional approach in the educational process while forming formation readiness of Armed Forces' future officers of Ukraine for using STEM-technologies in professional activities; 3) activation of constant self-improvement and creative search of Armed Forces' future officers of Ukraine during military-applied tasks.

Originality. The definition of the concept "Pedagogical conditions of formation readiness of Armed Forces' future officers of Ukraine for using STEM-technologies in professional activities" is presented and pedagogical conditions themselves are specified.

Conclusion. The essence of the concept "Pedagogical conditions of formation readiness of Armed Forces' future officers of Ukraine for using STEM-technologies in professional activities" has been defined and the necessary pedagogical conditions of formation of the specified quality of Armed Forces' future officers of Ukraine have been established.

Keywords: the higher military education; pedagogical conditions; pedagogical conditions of formation of readiness.

УДК 378.14.015.62

Андрій Зельницький,

кандидат педагогічних наук, професор
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ
ORCID ID 0000-0002-3910-7329

Олег Заболотний,

кандидат військових наук, доцент
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ
ORCID ID 0000-0001-8020-4721

Надія Шабатіна,

Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ
ORCID ID 0000-0002-5066-9517
DOI: 10.33099/2617-1775/2019-02/82-91

ЗАКОНИ ДИДАКТИКИ: СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ У СФЕРІ ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ

У статті досліджуються актуальні проблеми щодо визначення структури, сутності та змісту основних законів дидактики у сфері вищої військової освіти в умовах модернізації вітчизняної вищої військової школи, а також у зв'язку з необхідністю підвищення ефективності функціонування системи військової освіти та якості підготовки військових фахівців відповідно до вимог професіоналізації сил оборони з максимальним використанням досвіду застосування передових технологій і методик підготовки здобувачів військової освіти в арміях країн-членів НАТО. Дослідження базується на розкритті сутності і змісту педагогічних понять щодо забезпечення і гарантування якості вищої військової освіти як цілісної системи.

Ключові слова: закони дидактики; забезпечення якості вищої військової освіти; гарантування якості вищої військової освіти; компетентність здобувача вищої військової освіти.

Постановка проблеми. Комплексний аналіз поточного стану основних законів дидактики, а саме: соціальної зумовленості цілей, змісту і методів навчання; виховного і розвивального навчання; зумовленості навчання і виховання характером діяльності тих, хто навчається; цілісності і єдності педагогічного процесу; єдності і взаємозв'язку теорії і практики навчання; єдності і взаємообумовленості індивідуальної і колективної організації навчальної діяльності та ін. свідчить про те, що представлені закони в цілому забезпечують об'єктивний, необхідний, загальний і сумісний зв'язок і взаємозв'язок між завданнями, змістом і методами педагогічного процесу та його результатами.

Разом із тим, варто зазначити, що у цих законах не йдеться про педагогічні категорії, пов'язані із забезпеченням та гарантуванням якості освіти, хоча саме ці поняття є на теперішній час розвитку педагогічної науки найбільш пріоритетними та малодослідженими. Відтак, подальший розвиток дидактики, в тому числі – у сфері вищої (вищої військової) освіти має враховувати зазначені тенденції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукове обґрунтування законів дидактики пропонують у своїх фундаментальних працях зарубіжні вчені: Б. Блум, Дж. Керрол, Д. Брунер, Г. Гейс, В. Коскареллі та ін.

Вітчизняні підходи до тлумачення законів дидактики та якості освіти відображено в наукових працях В. Андрущенко, В. Безпалька, А. Вітченка, С. Гончаренка, В. Докучаєвої, В. Кременя, О. Пометун, С. Сисоевої, В. Ягупова та ін.

Мета статті – дослідити сутність, зміст та взаємозв'язки основних законів дидактики у цілісній системі якості вищої освіти з урахуванням прояву нових тенденцій у педагогіці вищої школи.

Методи дослідження: системний аналіз і синтез, індукція та дедукція, порівняння, класифікація, узагальнення й систематизація; ідеалізації та абстрагування.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи в теоретичному плані проблему сутності та змісту педагогічних і дидактичних законів, слід, перш за все, визначитися із поняттям “теорія” (від грец. *teoria* – розгляд, дослідження). У широкому сенсі – це розгорнуте вчення, комплекс поглядів, уявлень, ідей, пов'язаних із спробами пояснення чи інтерпретації певної предметної галузі (проблемного поля). У більш строгому і спеціальному смислі – форма організації наукового знання, що дає цілісне уявлення про закономірності певної галузі дійсності. За своєю структурою теорія являє собою систему законів відповідної науки. Ця система вибудовується таким чином, що деякі із законів, що мають найбільш загальний характер, складають її основу, інші – підпорядковуються основним чи виводяться з них за логічними правилами. Сфера істинності теорії встановлюється і уточнюється в процесі її практичного застосування. За межами цієї сфери теорія втрачає свої пізнавальні функції [1, с.709].

Отже, ядром будь-якої наукової теорії є закони відповідної науки як сутнісні, необхідні, стійкі, повторювані зв'язки (відношення) між явищами. До найважливіших рис закону слід віднести: необхідність, всезагальність, повторюваність та інваріантність [1, с. 243]. Існують три основних типи законів: всезагальні, або універсальні (закони діалектики); загальні для великих груп явищ (напр., закон збереження і перетворення енергії, закон природного відбору); специфічні, або часткові (окремі), до яких можна віднести й закони педагогіки. Між загальними і частковими законами існує діалектичний взаємозв'язок: загальні закони діють через часткові, а останні являють собою прояв загальних.

Щодо особливостей застосування законів педагогічної науки, то слід зважати на те, що вони спрямовані на певний предмет, специфічні об'єкти і суб'єкти. Так, предметом педагогіки як науки є навчання, виховання і освіта. Об'єктом науки з точки зору методології суспільних наук є те, на що дана наука здійснює свій вплив і що змінюється внаслідок цього. Відтак, об'єктом педагогічної науки не є освіта, наука, виховання як такі, не є людина (бо людину як таку ніхто не має право змінювати, пристосовувати, адаптовувати до

своїх уподобань). Об'єктом педагогіки є особистість людини. Суб'єктами педагогічної діяльності (в суспільних науках – це те, що бере участь у процесі, а не лише відчують його вплив) вважаються ті, хто виконує педагогічні функції у суспільстві, і з іншого боку ті, хто здобувають певні знання в системі освіти.

У теорії педагогіки є чимало тлумачень поняття “закон” та визначень його сутності. Педагогічний закон – об'єктивний, необхідний, загальний і сумісний зв'язок і взаємозв'язок між завданнями, змістом і методами педагогічного процесу та його результатами, що виявляються в зміні знань, умінь, переконань, поведінки.

У працях сучасних учених С. Архангельського, Ю. Бабанського, В. Бондаря, Б. Гершунського, В. Загв'язинського, І. Лернера, М. Махмутова, М. Скаткіна, І. Підласого та інших визначено певні закони навчання, що отримали визнання науково-педагогічної громадськості. Серед них:

1. Закон соціальної обумовленості цілей, змісту і методів навчання розкриває об'єктивний процес визначального впливу суспільних відносин, соціального ладу на формування всіх елементів виховання і навчання. Мова йде про те, щоб, використовуючи цей закон, повно і оптимально перевести соціальне замовлення на рівень педагогічних засобів і методів.

2. Закон виховного і розвивального навчання. Розкриває співвідношення оволодіння знаннями, способами діяльності та всебічного розвитку особистості.

3. Закон зумовленості навчання і виховання характером діяльності тих, хто навчається, розкриває співвідношення між педагогічним керівництвом і розвитком власної активності особистості, між способами організації навчання та його результатами.

4. Закон цілісності і єдності педагогічного процесу – розкриває співвідношення частини і цілого в педагогічному процесі, необхідність гармонійної єдності раціонального, емоційного, інформаційного й пошукового, змістового, операційного і мотиваційного компонентів тощо.

5. Закон єдності і взаємозв'язку теорії і практики навчання – Означає, що будь-яке наукове знання, пряме або опосередковане, спрямоване на застосування на практиці (та й базується, зрештою, на ній). Звідси - необхідність спиратися на суспільну практику й життєвий досвід студентів, конкретизувати й застосовувати наукові положення на практиці, наскільки дає змогу специфіка матеріалу, підготовленість студентів та умови навчання.

6. Закон єдності і взаємообумовленості індивідуальної і колективної організації навчальної діяльності. Ці види організації діяльності можуть бути розділені в часі або поєднуватися, (відповідати принципу взаємопроникнення). Певному виду діяльності на певному етапі можна віддавати перевагу, але вони мають не заперечувати, а доповнювати один одного.

Представлені закони носять, здебільшого, всезагальний, філософський характер. Застосування зазначених законів до проведення конкретних педагогічних досліджень є досить проблематичним, хоча наука ставить за мету виявлення законів, згідно з якими об'єкти можуть перетворюватися в процесі діяльності людини. Не дуже застосовуваними для вирішення нагальних

педагогічних проблем виявилися й прийняті науковою спільнотою закони дидактики, які, до того ж, не спираються на математично виражені твердження. Окрім того, у жодному з цих законів немає згадки про найважливіші, на думку авторів, педагогічні категорії: “якість освіти”, “якість освітньої діяльності”, “забезпечення якості освіти”, “гарантування якості освіти”, “компетентність здобувача освіти”. Хоча саме ці поняття є визначальними при забезпеченні якості підготовки фахівців як пріоритетного напрямку педагогіки.

На то є певні об’єктивні причини. Педагогічні закони проявляються в умовах впливу на процеси навчання і виховання великої кількості зовнішніх і внутрішніх чинників, а тому не завжди дають чітко визначений, гарантований результат (рис. 1). Вони, як правило, мають прогностичний, імовірнісний, стохастичний характер на відміну, скажімо, від фізичних, хімічних, біологічних законів. Є й така особливість, що в соціальній сфері прояви закону складно побачити, відстежити і зафіксувати. Одні й ті самі чинники, закономірності педагогічного процесу в різних умовах, з різними суб’єктами можуть давати зовсім різні, а інколи й протилежні, наслідки.

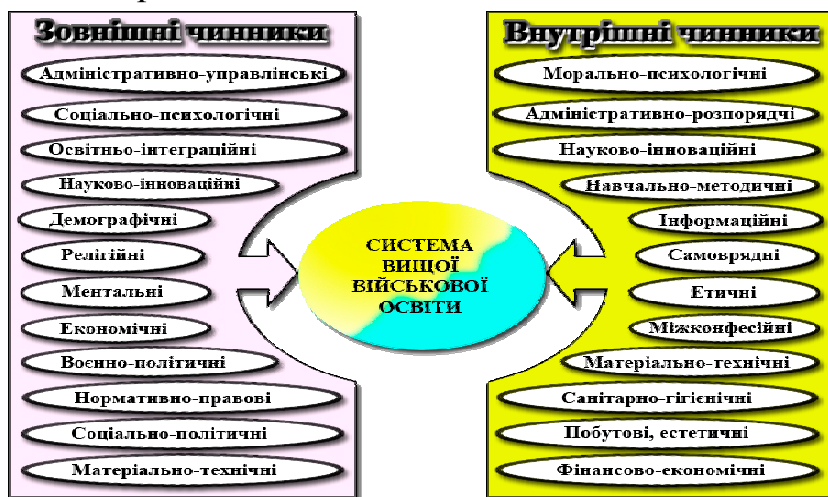

Рис. 1 Зовнішні та внутрішні чинники впливу на якість освіти

У зв’язку з викладеним постає нагальна потреба привнесення в дидактику, у тому числі – у воєнну дидактику, таких законів, що відповідають сучасним потребам педагогічної практики.

Зважаючи на специфіку освіти у військовій сфері, систему вищої військової освіти можна представити як цілісну сукупність взаємопов’язаних компонентів освітньої діяльності вищих військових навчальних закладів (далі – ВВНЗ), що спрямована на організацію, всебічне забезпечення та реалізацію освітнього процесу задля досягнення здобувачами вищої військової освіти визначеного рівня якості освіти.

Щодо якості освіти, то під цим поняттям слід розуміти відповідність результатів навчання вимогам, встановленим законодавством, відповідним стандартом освіти. У свою чергу, результати навчання являють собою знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості, набуті у процесі навчання, виховання та розвитку, які можна ідентифікувати,

спланувати, оцінити і виміряти та які особа здатна продемонструвати після завершення освітньої програми або окремих освітніх компонентів [2]. Це визначення є ключовим поняттям у розумінні категорії “Якість підготовки військових фахівців”.

Важливим для цілісного сприйняття зазначеної категорії є розуміння поняття “Якість освітньої діяльності”, сутність якого визначається рівнем організації, забезпечення та реалізації освітнього процесу, що забезпечує здобуття особами якісної освіти та відповідає вимогам, встановленим законодавством [2].

Систему забезпечення якості освіти в Законі України “Про вищу освіту” представлено такими структурними складниками [2]:

- система забезпечення вищими навчальними закладами якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості);

- системи зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів та якості вищої освіти;

- система забезпечення якості діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти.

Система внутрішнього забезпечення якості включає:

- визначення принципів та процедур забезпечення якості вищої освіти;

- здійснення моніторингу та періодичного перегляду освітніх програм;

- щорічне оцінювання здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних і педагогічних працівників вищого навчального закладу та регулярне оприлюднення результатів таких оцінювань на офіційному веб-сайті вищого навчального закладу, на інформаційних стендах та в будь-який інший спосіб;

- забезпечення підвищення кваліфікації педагогічних, наукових і науково-педагогічних працівників;

- забезпечення наявності необхідних ресурсів для організації освітнього процесу, у тому числі самостійної роботи студентів, за кожною освітньою програмою;

- забезпечення наявності інформаційних систем для ефективного управління освітнім процесом;

- забезпечення публічності інформації про освітні програми, ступені вищої освіти та кваліфікації і забезпечення ефективної системи запобігання та виявлення академічного плагіату у наукових працях працівників вищих навчальних закладів і здобувачів вищої освіти, інших процедур і заходів.

Отже, ключовими компонентами військової освіти виступають: “система військової освіти”, “якість підготовки військових фахівців”, “якість освітньої діяльності” та “якість освіти”, модель взаємозв’язку яких представлено в системі підготовки військових фахівців у ВВНЗ на рис. 2.

У розробленій моделі представлено нові поняття, що, з-поміж інших, більшою мірою впливають на формування якісних характеристик кадрового потенціалу в системі вищої військової освіти. Серед них найбільш значущими є

такі: забезпечення якості освітньої діяльності та якості освіти; політика гарантування якості підготовки військових фахівців; компетентність.

Рис. 2. Модель системи якості військової освіти

Тобто, йдеться про сутність і зміст складників процесу забезпечення та гарантування якості освіти (англ. *quality assurance education*), що цілком відповідає стратегічному курсу України на приведення вищої освіти у відповідність до європейських, а військової – до євроатлантичних стандартів.

У 2000 році в Гельсінкі країнами-учасниками Болонської угоди (включно з Україною), була заснована Європейська асоціація забезпечення (гарантування) якості вищої освіти під назвою (*European Network for Quality Assurance in Higher Education*) – організація, що здійснює незалежний контроль якості освіти та освітньої діяльності навчальних закладів. Поняття “Assurance” перекладається з англійської і як “забезпечення”, і як “гарантування”. Аналогічно, у Великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття “забезпечувати” витлумачено як – створювати надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось [3, с.281].

У вітчизняній законодавчій базі термін “гарантування якості освіти” вперше з’явився в Законі України “Про освіту” (Розділ V – Забезпечення якості освіти) [4]. Тобто через 17 років після створення ENQA – без жодних

коментарів щодо суті, структури і механізмів упровадження цієї категорії в педагогічну практику вищої школи. До того ж поняття “гарантування” введене як одна з чотирьох задекларованих у зазначеному законі цілей.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття “гарантія” визначено як порука в чомусь, передбачені законом чи угодою (домовленістю) зобов’язання, за яким юридична чи фізична особа відповідає за виконання певної угоди [3, с.173]. Адапуємо поняття “забезпечення” і “гарантування” до особливостей функціонування системи вищої військової освіти. “Забезпечення”, у межах цієї системи, виступає як процес створення необхідних умов для досягнення визначених цілей освіти, а “гарантування” (гарантія) – як порука ВВНЗ за якість освіти та відповідальність за досягнення здобувачами вищої військової освіти певних результатів навчання. Отже, гарантія якості вищої військової освіти у контексті результатів навчання – це порука та відповідальність ВВНЗ щодо виконання зобов’язань з підготовки слухачів (курсантів) зі ступенем сформованості визначених компетентностей в кожного з них не нижче встановленого рівня [5]. У даному контексті компетентність являє собою інтегральний показник якості підготовки здобувача вищої військової освіти як доведена ним здатність до самоосвіти, готовність до виконання функціональних обов’язків на посаді призначення у військах (силах) в умовах мирного і воєнного часу на основі творчого застосування здобутих знань, сформованих навичок та умінь, інших професійно важливих якостей і ціннісних орієнтацій відповідно до стандартів освіти [6, с.75-76].

З урахуванням зазначеного, сутність і зміст законів дидактики щодо якості вищої військової освіти можна представити так (таблиця 1).

Таблиця 1

Сутність і зміст законів дидактики щодо якості вищої військової освіти

№	Назва закону	Сутність закону
1	Закон зумовленості якості вищої військової освіти якістю створених умов, в яких функціонує система військової освіти.	Закон розкриває вплив зовнішніх та внутрішніх умов, в яких функціонує система вищої військової освіти, на якість підготовки здобувачів вищої військової освіти.
2	Закон гарантування якості вищої військової освіти.	Закон розкриває визначальний вплив створеної у ВВНЗ педагогічної системи та всебічного забезпечення якості освітньої діяльності на гарантоване досягнення здобувачами вищої військової освіти визначених результатів навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Новейший философский словарь / Сост. А. А. Грицанов. – Мн.: Изд. В. М. Скакун, 1998. – 896 с.
2. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/lavs/show/1556-18>.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
4. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/lavs/show/2145-i9>,
5. Зельницький А. М., Концептуальні засади гарантування якості підготовки майбутніх офіцерів Збройних Сил України у вищих військових навчальних закладах. Вісник Черкаського університету. Серія пед. науки. – Ч., 2017. – № 6. – С. 71–83.
6. Моніторинг якості підготовки військових фахівців у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів Збройних Сил України: наук.-метод. посіб. / А. М. Зельницький, О. А. Заболотний, Ю. І. Приходько та ін.; за заг. ред. І. В. Толока.: ХНУПС, 2017. –120 с.

REFERENCES

1. Noveyshiy filosofskiy slovar' [New Philosophical Dictionary]/ Sost. A. A. Gritsanov. – Mn.: Izd. V. M. Skakun, 1998. – 896 s.
2. Pro vyschu osvitu: Zakon Ukrainy vid 01.07.2014. №1556-VII [On Higher Education: Law of Ukraine from 01.07.2014 №1556-VII] (2017) URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/lavs/show/1556-18>.(in Ukrainian)
3. Velykyu tlumachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayinskoyi movy [Definition Dictionary of Modern Ukrainian Language] / uklad. i holov. red. V.T. Busel. – K.; Irpin: VTF «Perun», 2001. – 1440 s.(in Ukrainian).
4. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017r. №1556-VII [On Education: Law of Ukraine from 05.09.2017 №2145-VII] (2017) URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/lavs/show/2145-i9>.
5. 10. Zelnytskyi, A. M. (2017), Kontseptualni zasady harantuvannya yakosti pidhotovky maibutnikh ofitseriv Zbroinykh Syl Ukrainy u vyshchyykh viiskovykh navchalnykh zakladakh. *Visn. Cherkask. un-tu. Seriiia ped. nauky.* [Conceptual Basis of Guaranteeing of Quality of Future Officers' of Armed Forces of Ukraine in Higher Military Educational Institutions Training] P.71–83. (in Ukrainian)
6. Zelnytskyi, A.M., Zabolotnyi, O.A., Prykhodko, Yu.I. (2017). Monitorynh yakosti pidhotovky viiskovykh fakhivtsiv u vyshchyykh viiskovykh navchalnykh zakladakh ta viiskovykh navchalnykh pidrozdilakh vyshchyykh navchalnykh zakladiv Zbroinykh Syl Ukrainy [Monitoring of Training Quality of Military Specialists in Higher Military Educational Establishments and Military Educational Units of Higher Educational Institutions of the Armed Forces of Ukraine] Kharkiv : KhNUPS, 120 (in Ukrainian).

РЕЗЮМЕ

Андрей Зельницький,
кандидат педагогических наук, профессор
Национальный университет обороны Украины
имени Ивана Черняховского, г. Киев

Олег Заболотный,
кандидат военных наук, доцент
Национальный университет обороны Украины
имени Ивана Черняховского, г. Киев

Надежда Шабатина,
Национальный университет обороны Украины
имени Ивана Черняховского, г. Киев

Законы дидактики: состояние и тенденции развития в сфере высшего военного образования

В статье исследуются актуальные проблемы определения структуры, сущности и содержания основных законов дидактики в сфере высшего военного образования в условиях

модернизации отечественной высшей военной школы, а также в связи с необходимостью повышения эффективности функционирования системы высшего военного образования и качества подготовки военных специалистов в соответствии с требованиями профессионализации сил обороны с максимальным использованием опыта применения передовых технологий и методик подготовки соискателей военного образования в армиях стран-членов НАТО.

Ключевые слова: законы дидактики; обеспечение качества высшего военного образования; гарантия качества высшего военного образования; компетентность соискателя высшего военного образования.

SUMMARY

Andrii Zelnytskyi,

PhD (Pedagogical Sciences), Professor
National Defence University of Ukraine
named after Ivan Cherniakhovskyi, c. Kyiv

Oleh Zabolotnyi,

PhD (Military Sciences), Associate Professor
National Defence University of Ukraine
named after Ivan Cherniakhovskyi, c. Kyiv

Nadiya Shabatina,

National Defence University of Ukraine
named after Ivan Cherniakhovskyi, c. Kyiv

The laws of didactics: state and development trends in the field of higher military education

The article deals with the urgent problems of determining the structure, essence and content of the basic laws of didactics in the field of higher military education in the context of the modernization of the national higher military school, as well as in connection with the need to improve the functioning of the higher military education system and the quality of training of military specialists in accordance with the requirements of defense forces professionalization with the maximum use of experience in the application of advanced technologies and training methods for applicants of military education in the armies of NATO state-members..

Introduction. *The article deals with problems of determining the structure, essence and content of the basic laws of didactics in the field of higher military education in the context of the modernization of the national higher military school, as well as in connection with the need to improve the functioning of the higher military education system and the quality of training of military specialists.*

Purpose. *The purpose of the article is to investigate the essence, content and interrelation of the basic laws of didactics in the holistic system of quality of higher military education and also taking into account new technologies in pedagogy.*

Methods. *The theoretical methods such as: analysis and synthesis, induction and deduction, comparison, classification, generalization and systematization, idealization, abstraction were used during the research.*

Results. *The essence, content and interrelation of the basic laws of didactics in the system of higher military education are investigated. Also, the model of Military Education Quality System is presented in the article.*

Originality. *The internal and external factors, which influence on the quality of military education and the model of Military Education Quality System are presented for the first time.*

Conclusion. *The article presents the general theoretical views on the system of military education quality and also considers the basic laws of didactics, its essence, content and meaning in the holistic system of quality of higher military education.*

Key words: didactic laws; quality assurance of higher military education; quality assurance of higher military education; competence of the applicant for higher military education.

УДК: 37.015:811.11-24

Валентин Златніков,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Військовий інститут, Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ
ORCID ID 0000-0001-7019-9551

Ольга Кузнєцова,
кандидат психологічних наук, доцент,
Інститут філології, Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ
ORCID ID 0000-0001-5730-8696
DOI: 10.33099/2617-1775/2019-02/91-99

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ЗАСВОЄННІ СЛУЖБОВОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ЛЕКСИКИ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ

Дана стаття розглядає інноваційні підходи навчання іноземних мов для засвоєння службової та професійної лексики відповідно вимогам навчальних програм не фахових факультетів; надана схема навчання усного мовлення англійською за фахом, а також базові характеристики наукового тексту, необхідного для засвоєння службової та професійної лексики

***Ключові слова:** динаміка мислення та комунікативні особливості; репродуктивне відтворення; засоби вираження; породження мовного вислову; дозування труднощів; наочність; мовні навички; загальнонаукова лексика.*

Постановка проблеми. Спочатку треба усвідомити, яким чином можна узгодити соціальне замовлення суспільства (підготовка фахівця у короткий термін згідно вимог навчальних програм не фахових факультетів) із мінімальною кількістю годин у чинному навчальному плані.

На сьогодні нам видається можливим домогтися поставленої мети - навчити студента протягом обмеженого навчальними рамками періоду говорити на теми майбутнього фаху, розуміти мову носіїв мови завдяки інноваційним і традиційним методам навчання, з рішучим наголосом на принципі комунікативності як у навчальному процесі, так й у складанні навчальних матеріалів і навчальних посібників.

Вивчення особливостей усної наукової мови має враховувати новітні дані психологічної та методичної науки, з одного боку, і комунікативні особливості мови спеціальності відповідно до профілю навчання, з іншого, що потребує подальшої дослідної практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджуючи загально методичні та загально психологічні тези про зв'язок мовлення з мисленням, про співвідношення слова та його значення, співвідношення поняття уяви, про основні закономірності практичного використання слів, про особливості мислення іноземною мовою тощо, ми маємо можливість ознайомитися із

провідними науковими теоріями з методики викладання іноземних мов у не фахових ВНЗ.

Сучасна наукова думка наголошує, що оволодіння іноземною фаховою лексикою являє собою основне завдання цього навчання. У вітчизняних методиках, як правило, відсутнє психологічне обґрунтування методики навчання військової/фахової лексики іноземної мови, в результаті - не лише курсанти/студенти, а й молоді фахівці стикаються, як кажуть, із "труднощами перекладу", тобто, з трудом засвоюють фахову мову самостійно, недосконало володіють нею на практиці, де допускаються мовні форми, не властиві даній мові, а переклади часто виявляються незрозумілими, беззмистовними.

Такі невдачі є результатом того, що курсанти/студенти, використовуючи аудіовізуальні методи запам'ятовування термінів, не до кінця розуміють їх смислову сторону, тобто не оволодівають поняттями, що висловлюють дані мовні форми, а це означає, що вони не можуть мислити та спілкуватися на теми з фаху іноземною мовою.

Не буде помилковим твердження, що, поряд з відносно правильною вимовою та знанням граматики, студенти не в змозі оволодіти системою спеціальної/фахової іноземної мови.

Тому не менш важливим завданням в цьому відношенні є проблема розуміння студентами смислової сторони засвоєваних ними слів та термінів іноземної мови. Від цього розуміння залежить утворення в їхній свідомості тих понять, які відповідають словам іноземної мови, на основі яких можливе мислення та практика фахової мови іноземною, отже, назріває питання про способи семантизації фахових термінів та висловів.

Таких способів у сучасній вітчизняній методиці багато. Якщо коротко, найтрадиційнішим способом є переклад, заміна іноземного слова/терміна відповідним словом рідної мови. Такий спосіб був прийнятий ще в середньовічній схоластиці у навчанні латинської мови, багатократне механічне повторення, а потім й заучування слів. У новітні часи, з початку 18-го століття, його також прийняли. Зберігся цей спосіб й до наших днів.

Авторитетних прихильників такого методу навчання у сучасній методиці ще досить багато. Практично він домінує скрізь – при складанні двомовних словників, хоча іноді надається кілька варіантів перекладу (наприклад, при складанні підручників, при адаптації художніх текстів).

На захист такого методу можна сказати: цілком природне прагнення того, аби курсант/студент вчився осмислювати нові словосполучення за допомогою звичного йому мислення рідною мовою.

Службове/фахове мовлення в навчальному вигляді повинно розумітися як слухання і читання, розуміння і репродуктивне відтворення прослуханого або прочитаного у формах як усного діалогічного або монологічного мовлення, так й у письмовій.

Таким чином, мова йде про реалізацію мовного акту говоріння в процесі усної комунікації між двома і більше особами.

Мета статті. Як відомо, метою навчання іноземних мов на неспеціальних факультетах є формування комунікативної компетентності, яка включає в себе лінгвістичну, тематичну (екстралінгвістичну і країнознавчу інформацію), соціокультурну, компенсаторну, навчальну (вміння навчатися як у групі, так і самотійно/індивідуально).

Курсант/студент повинен оволодіти такими навичками й вміннями, які дозволили б найбільш успішне спеціалізоване самовдосконалення, дали б можливість донавчання та самонавчання іноземної мови у декількох напрямках-підтримка і вдосконалення досягнутого рівня комунікативної компетенції; вивчення нової іноземної мови.

Метою даної статті є визначення інноваційних підходів навчання іноземних мов у засвоєнні службової та професійної лексики для неспеціальних цілей.

Виклад основного матеріалу. Системні зміни, що відбуваються у процесі розбудови сучасного суспільства, безумовно, вимагають прискореного вдосконалення освітнього простору, визначення цілей освіти (як спеціальної, так і фахової), які б враховували державні, соціальні та кар'єрні потреби і інтереси самого майбутнього фахівця. У зв'язку з цим пріоритетним напрямком стає забезпечення розвиваючого потенціалу нових освітніх стандартів.

Системно - діяльнісний підхід, який лежить в основі розробки стандартів нового покоління, дозволяє виділити основні результати навчання і виховання, створити так звану "дорожню карту" проектування універсальних навчальних дій, якими повинні володіти курсанти /студенти.

Отже, на початку предметом наукового обговорення мають стати певні універсальні навчальні дії, наприклад:

- *особистісні* – формування смислу на основі розвитку мотивації і постановки цілей вчення;

- *регулятивні* – постановки цілей і побудови кар'єрних та життєвих планів у часовій перспективі;

- *пізнавально-дослідницькі* дії – пошук інформації, дослідження;

- *комунікативні* дії, що спрямовані на здійснення міжособистісного спілкування, на кооперацію, дії, що забезпечують формування особистісної та пізнавальної рефлексії.

Запровадженні дидактичні дії надалі полегшать побудову схеми навчання як загальної англійської (читання та письмо включно), так і усного мовлення за фахом, які, у свою чергу, можуть будуватися, враховуючи наступне:

- визначення комунікативних ознак для більшості типів текстів даної спеціальності і засобів вираження цих ознак, тобто комунікативних моделей;

- визначення ознак усного мовлення і засобів вираження цих ознак;

- зіставлення засобів вираження і відбір моделей для пасивного та активного тренування;

- визначення переліку комунікативних ознак і моделей усного службового мовлення та по спеціальності;

- розробка системи вправ для їх активного засвоєння;
- відбір та складання різних комунікативно-орієнтованих текстів з фаху, окремих видів текстів у навчальних цілях, визначення їх основних комунікативних особливостей, моделей, надалі, розробка ефективної системи вправ для тренування вибраних структурних одиниць;
- створення мовної бази попередньо отриманих (загальних) знань для вироблення мовленнєвих умінь і навичок, тобто, відбір і тренування словотворчих, лексичних та граматичних структур, необхідних для службового/спеціального читання, розуміння, аудіювання та говоріння;
- вироблення, тренування доавтоматичного відтворення у курсанта/студента навчальних алгоритмів за всіма видами мовленнєвої діяльності;
- усна комунікація від монологу до діалогу на фахові теми із запровадженням проблемно-пошукових завдань.

Якщо описувати систему вправ на етапі доопрацювання тексту, треба пам'ятати, що викладачеві необхідно знати принципи їх загальної побудови: дозування труднощів на кожному етапі навчання від однієї проблеми в одній вправі до розпізнавання схожих по виду явищ, про циклічність повторення матеріалу, що вивчається у малих дозах протягом тривалого часу, про доведення навички до автоматизму, про ускладнення вправ тощо, хоча неодмінною вольовою умовою має залишатися комунікативна орієнтованість на усне мовлення у рамках конкретних мовних ситуацій з фаху.

Викладачу немовних ВНЗ має добре знати специфіку наукових, науково-технічних та фахових текстів, які вивчаються, і, за потреби, вводити їх в процесі навчання, тобто одночасно знайомити студентів з новими патернами розуміння фахового/службового матеріалу. Це може бути спеціальна термінологія (військова), особлива загально-наукова лексика, специфічна службова лексики, ті чи інші складні граматичні конструкції.

Основою навчання в умовах немовного оточення буде текст з фаху іноземною мовою. Викладач має відібрати саме ті види та типи текстів з фаху мовою, що вивчається, які допоможуть курсанту/студенту реалізувати комунікативні можливості говоріння.

По засобу передачі тексти можна розрізняти на:

- усні і письмові;
- за характером викладу: опис, повідомлення, розповідь, міркування, їх поєднання з іншими спеціальними видами текстів, таких як анотації, рецензії тощо;
- за ступенем їх специфіки і відношення до адресата: дослідні, наприклад, монографії, наукові статті, навчальні, тобто статті і тексти з підручників, довідників, словників тощо.

Необхідно розпочинати із найпростіших описів і характеристик у форматі монологічного опрацювання на самому початковому етапі. Потім можна вивчати і більш складні за структурою і стилем тексти, але намагатися

сформувати у студента модель його діяльності в форматі комунікативної пари “викладач / аудіо і мультимедійні засоби”, “студент–студент”.

Для роботи в аудиторії треба ретельно підбирати професійно релевантний матеріал, враховувати попередні знання курсанта/студента з мови та спеціальності, його вік, мету комунікації, вид комунікації, ступінь навчання та інше. Після відбору словотворчих, лексичних та граматичних структур, необхідних для засвоєння текстів, що опрацьовуються, починається їх тренування. Слід постійно пам'ятати про діалогічну форму вправ, в тому числі і при введенні фахової лексики.

Таким чином, буде доречно тренувати не тільки термінологічну і загальнонаукову лексику, а й службову лексику наукової прози та модально-оцінюючу лексику усної форми спілкування.

Науковий текст англійською мовою є специфічний і, як правило, характеризується:

- мовною економією, що виражається, наприклад, в номінативному характері пропозиції;
- особливості термінологічних систем, спеціальних мовних штампах;
- своєрідною наочністю : графічні засоби членування тексту і абзацу;
- докладністю викладу: схеми, таблиці, повтори, заміна одних структурних одиниць іншими.

Усна ж мова має інші особливості: переважання простого припущення, ситуативна незавершеність відрізків фрази, особлива емоційна забарвленість тощо, що описано в роботах багатьох методистів та лінгвістів.

Вже на стадії попереднього тренування структур мовного акту виникає необхідність у порівнянні комунікативних ознак наукового тексту та усного мовлення за даною спеціальністю. Надалі, певна частина комунікативних ознак і мовних патернів, що служать для їх вираження, кодуються у пасивному словниковому запасі, інші активно тренуються та практикуються.

Граматичною базою усного акту комунікації має служити просте речення та широко поширені типи складнопідрядних речень, які не повинні містити великого числа другорядних членів. Ряд досліджуваних структур може носити характер кліше і фразеологізмів.

Крім звичайних стандартних мовних зворотів і фразових єдностей у розмовній мові службовцям для привітання, вибачення і таке інше можна запропонувати запровадження в усне мовлення за фахом активно вводити структури для вираження різних мовних дій - інформуючих, спонукальних, оціночно-модальних, контактних тощо.

Обумовлено необхідною є робота зі створення базових знань курсанта/студента, що повинна проходити, особливо на початковому етапі, за чіткими правилами із озвучуванням всього навчального плану.

Починати роботу можна із читання тексту з перекладом, надалі, оглядового читання, але все одно треба прагнути до сприйняття інформації на слух. Тут може виправдати себе й використання інтонаційного читання

сучасних інтенсивних методик. І, звичайно ж, слід ширше використовувати сучасні аудіо і мультимедійні засоби.

Науковий текст, як основна навчальна одиниця під час навчання іноземної мови, повинен, особливо на перших курсах для курсантів/студентів з обмеженими знаннями, озвучуватися і прослуховуватися багаторазово і повторюватися цілком, потім - різними блоками. Лише тоді той, якого навчають, зможе навчитися визначати основну тему тексту, його логічну структуру, що й повинно бути базою акту комунікації за фахом.

Головне полягає в умінні пізніше правильно поставити запитання (логічно і граматично), в умінні повної відповіді на поставлене до тексту запитання, тобто встигнути зрозуміти і підтримати розмову, пам'ятати про основні концептуальні тези та логіку їх викладу.

Вправи, комунікативно-орієнтовані на усне мовлення, мають обов'язково охопити наступні складові:

- наявність (пред'явлення) вихідного матеріалу або моделі,
- за необхідності, пояснення матеріалу або моделі,
- імітація моделі,
- відтворення тієї чи іншої моделі, без зміни/зі зміною, одноосібно/ в комунікативній парі і т.д.,
- власна комунікація.

Навчання усного службового мовлення іноземною мовою, особливо за фахом в немовних ВНЗ, є складним і трудомістким процесом, оскільки мові курсанта/студента повинні бути наявні елементи відповідного текстового жанру, тобто наукового/службового стилю. Робота викладача полегшується, якщо спеціальна мова (іноземною) може бути близька за багатьма параметрами, покладеними в основу навчання навчального тексту, й охоплювати меншу кількість довільних ситуативних можливостей.

Багато так званих побутових та щоденних ситуацій можна опрацювати в аудиторії, коли здійснюється перехід від тренувальних вправ до діалогу, йдеться про прослуховування, читання, переказ діалогів, завершення їх по заданій ситуації або мовного матеріалу, їх вільного складання за будь-яким принципом. Допускається використання повного і часткового зворотного перекладу. Головне полягає в умінні сформулювати основну тему проблеми, в умінні правильно описати її, в умінні заперечувати, шукати причину тощо.

При розвитку навичок усного мовлення іноземною мовою за фахом необхідно пам'ятати, що її монологічна складова не поступається діалогічній. Тому далі треба вимагати збільшення обсягу монологічного мовлення в діалозі, а пізніше переходу до суто монологічних форм усного мовлення: резюме, реферування, анотування, опис схеми, явища або процесу, аж до запису зібраного матеріалу/інформації, що стане в нагоді при конспектуванні лекцій та виконанні творчих робіт.

Природно, що поставленої мети можна досягти тільки на основі комунікативно-орієнтованих підручників і навчальних матеріалів.

Зрозуміло, що на заняттях іноземною мовою виробляються основні навички усної комунікації, які можуть бути повністю реалізовані у практику молодого спеціаліста.

Решта видів мовленнєвої діяльності готуються та тренуються так само, оскільки є основою для розвитку навичок усного мовлення.

Слід зауважити, що на іспиті з іноземної мови виклад теми за фахом не може служити критерієм вимірювання знань, умінь й навичок студентів у цій галузі знань, це радше одне із навчальних завдань. Лише у діалозі із викладачем, або у парі “студент – студент”, в умінні постановки запитань, відповідях на них, при визначенні основної теми запропонованого матеріалу, анотації на нього тощо можна з’ясувати ступінь підготовленості курсанта/студента до подальшого користування іноземною службовою/фаховою мовою.

Висновки. Таким чином, викладання іноземних мов у немовних ВНЗ полягає у застосуванні інноваційних технологій, поєднаних із класичними/традиційними, та інтенсивних методів навчання, заснованих на функціонально-комунікативній лінгво-дидактичній моделі мови, у розробці цілісної системи навчання студентів мовного спілкування на професійні теми.

Напрями подальших досліджень. Протягом новітньої історії розвитку розробки наукових психологічних та методичних теорій навчання іноземної мови в немовних ВНЗ традиційно були орієнтовані на класичну практику, тобто, читання, розуміння й переклад спеціальних/фахових текстів, а також вивчення проблем синтаксису наукового стилю.

На сучасному етапі у навчанні службової/фахової іноземної мови необхідно перенести акцент на розвиток навичок мовного спілкування саме на професійні теми, на ведення наукових дискусій, тим більше, робота над ними не заважає подальшому розвитку навичок, умінь і знань курсантів/студентів, тому що базується саме на них.

ЛІТЕРАТУРА

1. Березовская М.В. Методы и приемы обучения лексике в неязыковом вузе/ Methods and techniques of vocabulary teaching // Инновации в системе непрерывного технического образования: Материалы республикан. науч.-практ. конф. /ред. Б.М. Хрусталева, В.Л. Соломахо. - Минск: Изд-во БНТУ, 2014. - С. 65-66.

2. Введение в коммуникативную методику обучения английского языка. - Oxford University Press, 1997.

3. Celce-Murcia, M., ed. (2001). Teaching English as a Second or Foreign Language. Heinle & Heinle Publishers. Boston, Massachusetts.

[https://www.scirp.org/\(S\(i43dyn45teexjx455qlt3d2q\)\)/reference/ReferencesPapers.aspx?ReferenceID=1681301](https://www.scirp.org/(S(i43dyn45teexjx455qlt3d2q))/reference/ReferencesPapers.aspx?ReferenceID=1681301)

4. Douglas H. Brown. Teaching Principles./An Interactive Approach to Language Pedagogy.- Third Edition.-2007.- P.569.

5. Dudley-Evans, T. English for Specific Purposes. In R. Carter & D. Nunan (Eds.).- The Cambridge Guide to Teaching English to Speakers of Other Languages Cambridge: Cambridge University Press. -2001. Pp. 131- 136.

6. Jones, G. ESP textbooks: Do they really exist? English for Specific or Special purpose.v.9, issue 1. - 1990. Pp. 89-93.

7. Regan, L. 20 Teaching Tips: Pair Work/Group Work. http://www.tefl.net/teaching/teaching-tip_01.htm

REFERENCES

1. Березовская М.В. Методы и приемы обучения лексике в неязыковом вузе/ Methods and techniques of vocabulary teaching // Инновации в системе непрерывного технического образования: Материалы республикан. науч.-практ. конф. /ред. Б.М. Хрусталева, В.Л. Соломахо. - Минск: Изд-во БНТУ, 2014. - С. 65-66.
2. Введение в коммуникативную методику обучения английского языка. - Oxford University Press, 1997.
3. Celce-Murcia, M., ed. (2001). Teaching English as a Second or Foreign Language. Heinle & Heinle Publishers. Boston, Massachusetts. [https://www.scirp.org/\(S\(i43dyn45teexjx455qlt3d2q\)\)/reference/ReferencesPapers.aspx?ReferenceID=1681301](https://www.scirp.org/(S(i43dyn45teexjx455qlt3d2q))/reference/ReferencesPapers.aspx?ReferenceID=1681301)
4. Douglas H. Brown. Teaching Principles./An Interactive Approach to Language Pedagogy.- Third Edition.-2007.- P.569.
5. Dudley-Evans, T. English for Specific Purposes. In R. Carter & D. Nunan (Eds.).- The Cambridge Guide to Teaching English to Speakers of Other Languages Cambridge: Cambridge University Press. -2001. Pp. 131- 136.
6. Jones, G. ESP textbooks: Do they really exist? English for Specific or Special purpose.v.9, issue 1. - 1990. Pp. 89-93.
7. Regan, L. 20 Teaching Tips: Pair Work/Group Work. http://www.tefl.net/teaching/teaching-tip_01.htm

РЕЗЮМЕ

Златников Валентин,
кандидат педагогических наук, доцент,
Военный институт, Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченка, г. Киев
Кузнецова Ольга,
кандидат психологических наук, доцент,
Институт филологии, Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченка, г. Київ

Инновационные технологии в усвоении служебной и профессиональной лексики на иностранном языке

В статье рассматриваются инновационные подходы и методические особенности реализации социально-коммуникативных языковых намерений на неспециальных факультетах, механизмы формирования профессионального общения на иностранном языке с позиций деятельностного подхода.

Ключевые слова: коммуникативные особенности; репродуктивное воспроизводство; средства выражения; система упражнений; дозировка трудностей; понятийный аппарат; языковые навыки; общенаучный словарь; критерий измерения знаний; навыки практического мышления; самообразование.

SUMMARY

Valentine Zlatnikov,
Ph.D. (Pedagogical Studies), Military Institute,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Olga Kuznetsova,
Ph.D. (Psychology), the Institute of philology,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

Innovative technologies in mastering official and professional vocabulary in foreign language

The article examines the methodological and psychological features of the implementation of socially communicative language intentions at non-specialized faculties, the mechanisms of speech formation from the standpoint of an active approach.

Key words: *communicative features; reproduction; means of expression; system of exercises; dosage of difficulties; language skills; general scientific vocabulary; the criterion for measuring knowledge; practical thinking skills; self-education.*

УДК 004.42:001.895:378.14

Олег Маслій,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,

Військова академія, м. Одеса

ORSID 0000-0003-2809-2763

DOI: 10.33099/2617-1775/2019-02/99-110

ПРОГРАМА Й МЕТОДИКА ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ РАКЕТНО-АРТИЛЕРІЙСЬКОГО ОЗБРОЄННЯ

В статті наведено критерії та показники оцінювання ефективності авторської педагогічної системи професійної підготовки майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння; описано результати аналізу професійної діяльності молодих офіцерів ракетно-артилерійського озброєння □ випускників вищих військових навчальних закладів, які було обрано базою експериментального дослідження; представлено алгоритм проведення експерименту щодо створення та впровадження у навчальний процес вищих військових навчальних закладів зазначеної системи, який передбачав 4 етапи (підготовчий, констатувальний, формувальний, узагальнювальний); докладно відображено результати кожного етапу експериментальної роботи, крім узагальнювального.

Ключові слова: *вища військова освіта; наукове дослідження; критерії та показники оцінювання ефективності педагогічної системи.*

Постановка проблеми. З появою нових вимог, що пред'являються до професійної підготовки випускників вищих військових навчальних закладів (ВВНЗ) у зв'язку зі збройним конфліктом на сході держави та нестабільною світовою політичною обстановкою, гостро постає проблема готовності військових фахівців до професійної діяльності в сучасних умовах розвитку Збройних сил (ЗС) України. Готовність майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння до професійної діяльності є особистісною підставою професіоналізму військовослужбовців, що має розвиватися в процесі навчання у військових закладах вищої освіти. Практика підготовки курсантів до професійної діяльності є відносно стійкою, оскільки в освітньому процесі тривалий час не відбувалися масштабні зміни, але водночас, як показало діагностичне дослідження, досить суперечливою.

Підвищення ефективності підготовки офіцерських кадрів для військ ракетно-артилерійського озброєння ми пов'язуємо з впровадженням в практику

ВВНЗ авторської педагогічної системи професійної підготовки майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння, яка має на меті саме формування зазначеної готовності. Але створення такої системи потребує, перш за все, проведення науково-педагогічних досліджень, які у змістовому вимірі мають різний характер і рівні (емпіричний, теоретичний, практичний), які нерозривно пов'язані між собою та утворюють цілісну динамічну систему наукового пізнання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На думку С. Максимюка, наукове дослідження – це особлива форма процесу пізнання, систематичне цілеспрямоване вивчення об'єктів, що завершується формуванням нового знання про досліджуваний об'єкт [9, с. 48], а складовою педагогічного дослідження є педагогічний експеримент, який впливає на професійну підготовку майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння.

Незважаючи на значну кількість наукових праць з організації, проведення та опрацювання результатів експерименту, єдиних вимог до такого виду діяльності не існує. Ученими і практиками використовується підхід, запропонований С. Гончаренком, щодо необхідності такої його організації, яка б давала можливість:

– продемонструвати зв'язки між досліджуваними явищами без порушення його цілісності;

– здійснити якісний аналіз і якомога точніше кількісне вимірювання як внесених у педагогічний процес змін, так і його результатів [5].

Запропонована організація педагогічного експерименту забезпечується змінами або відтворенням явища з метою його вивчення в найбільш сприятливих, чітко фіксованих і контрольних умовах [7, с. 107]. Характерною особливістю педагогічного експерименту є те, що він дозволяє активно втручатися в ситуацію досліднику, який здійснює планомірне маніпулювання однією або кількома змінними (чинниками) та реєструвати супутні зміни в поведінці об'єкта, що вивчається [5, с. 112].

Результати наукових досліджень (А. Ашерів [1], С. Гончаренко [5], Г. Єльнікова [6], В. Загв'язинський [7], П. Лузан [8] та ін.) підтверджують актуальність питань щодо організації та проведення емпіричних досліджень. Узагальнюючи погляди зазначених науковців, зазначимо, що під час здійснення наукового пошуку, методиці дослідження відведено провідну роль, оскільки вона містить сукупність методів, прийомів і способів, що використовуються для дослідження педагогічного явища чи процесу.

Метою статті є оприлюднення програми й методики дослідно-експериментальної роботи щодо реалізації педагогічної системи професійної підготовки майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння.

Методи дослідження: аналіз, синтез, систематизація наукової педагогічної літератури, нормативних документів, узагальнення, анкетування.

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на те, що визначеної послідовності проведення педагогічного експерименту немає, окреслимо

стратегію дослідження. У представленому дослідженні дотримувалися такого алгоритму:

- планування – передбачає складання програми експериментального дослідження, вибір конкретних методів і параметрів його проведення;
- організація педагогічного експерименту – включає визначення репрезентативної вибірки для сукупності явищ і процесів, що досліджуються;
- проведення педагогічного експерименту – що передбачає вивчення причинно-наслідкових зв'язків;
- інтерпретація отриманих результатів – включає кількісно-якісний аналіз результатів педагогічного експерименту, опис отриманих результатів та їх інтеграцію в освітній процес, визначення ефективності експериментальної роботи.

Грунтуючись на набутому досвіді, виходячи зі завдань власного дослідження, кожен дослідник розробляє свою критеріальну базу, показники і методик оцінювання наукових результатів. Результати аналізу підходів різних авторів до розробки критеріїв і показників результативності досліджуваних процесів [2; 4; 10], аналіз сутності та структури покращення процесу професійної підготовки майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння і підсумків обговорень в процесі бесід з командуванням ЗС України і науково-педагогічними працівниками експериментальних ВВНЗ, дозволили виробити критерії і показники оцінювання ефективності досліджуваного процесу.

З метою оцінювання ефективності педагогічної системи професійної підготовки майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння були визначені наступні критерії: цільовий, діяльнісний, особистісний, результативний (табл. 1).

В якості основного, визначального критерію виділили цільовий, як головний критерій цільової спрямованості, що виступає як показник відповідності функціонування процесу професійної підготовки у майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння, його змісту, методів, прийомів і засобів педагогічного впливу цілям підготовки військових фахівців Сухопутних військ ЗС України.

Таблиця 1

Критерії оцінювання ефективності педагогічної системи професійної підготовки майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння

Критерії	Показники
Цільовий	<ul style="list-style-type: none"> – моделювання області професійної діяльності майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння; – відображення цілей в нормативних документах, періодичність їх удосконалення; – планування змісту занять з урахуванням міждисциплінарних зв'язків і кваліфікаційних вимог до рівня підготовки курсантів; – введення в зміст дисциплін професійної підготовки матеріалу, що відображає сучасний рівень розвитку військової науки, техніки, технологій, сучасних високотехнологічних зразків озброєння та військової техніки.

Діяльнісний	<ul style="list-style-type: none"> – відповідність застосовуваних на заняттях форм, методів, засобів навчання цілям, завданням і специфіці професійної діяльності; – включення в практику проведення занять практичних, ситуативних, нестандартних завдань за посадовим призначенням; – рівень професійної підготовки науково-педагогічних працівників; – використання технологій професійно-орієнтованого навчання в освітньому процесі ВВНЗ.
Особистісний	<ul style="list-style-type: none"> – вираженість професійно-ціннісних орієнтацій; – наявність мотивів, як усвідомленої потреби здійснювати професійну діяльність, самовдосконалюватися; – оволодіння змістом таких понять і категорій як: «професійна компетентність», «професійний обов'язок»; – рівень сформованості вольових якостей курсантів, необхідних для здійснення професійної діяльності в умовах, наближених до бойових.
Результативний	<ul style="list-style-type: none"> – рівень сформованості професійних компетентностей в області організаційно-управлінської (повсякденної) діяльності; – рівень сформованості професійних компетентностей в області бойового застосування ракетного та артилерійського озброєння; – рівень сформованості професійних компетентностей в області логістичної та експлуатаційної діяльності; – рівень сформованості професійних компетентностей в області організації і ведення інформаційної роботи.

Показники діяльнісного критерію характеризують відповідність застосовуваних форм, методів, засобів навчання задачам і специфіці професійної діяльності випускників ВВНЗ.

Особистісний критерій визначає рівень розвитку емоційно-вольових якостей курсантів, необхідних для успішної військово-професійної діяльності, прояви інтересу до обраної професії, оволодіння змістом таких понять і категорій, як «професійний обов'язок», «професійна компетентність» тощо.

Результативний критерій надає об'єктивні показники - рівень готовності майбутніх офіцерів РАО до професійної діяльності, оцінюваний за наявністю у курсантів знань, умінь і навичок в області організаційно-управлінської діяльності; бойового застосування ракетно-артилерійського озброєння (від мінометів до ракетних комплексів) і бойової підготовки підрозділів; експлуатаційної діяльності; організації та ведення інформаційної роботи.

З метою проведення експериментального дослідження щодо професійної підготовки майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння було здійснено аналіз сучасних методів психолого-педагогічного діагностування якісних і кількісних характеристик психологічних явищ, що супроводжують професійну діяльність військових фахівців і демонструють високий рівень фахових здібностей в особливий період та у мирний час.

Експериментальне дослідження передбачало:

- теоретичний аналіз проблеми професійної підготовки майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння;

- вивчення практики вдосконалення професійної компетентності у курсантів;
- вибір об'єкта і предмета дослідження;
- розроблення гіпотези і методики експериментального дослідження;
- перевірку навчально-методичного забезпечення з професійної підготовки майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння;
- визначення ефективності педагогічної системи професійної підготовки майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння.

З метою вирішення цих завдань планувалося виявити:

- якість навчально-методичного забезпечення з професійної підготовки майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння;
- рівень готовності курсантів до професійної діяльності, самовдосконалення особистісних якостей, що забезпечують її прояв у майбутній професійній діяльності.

Дослідження проводили впродовж 2012–2019 рр. кількома етапами наукового пошуку.

На першому (теоретико-аналітичний) етапі (2012 р.) – здійснено вивчення філософської, психолого-педагогічної, спеціальної літератури з досліджуваної проблеми; системний аналіз діяльності офіцерів ракетно-артилерійського озброєння в сучасних умовах; актуалізацію окресленої проблеми, формулювання робочої гіпотези; конкретизація мети, визначення завдань; розроблення методики дослідження, добір методів його здійснення; накопичення емпіричного матеріалу; обґрунтування методологічних засад професійної підготовки майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння.

На другому (діагностично-пошуковий) етапі (2012–2014 рр.) – проведено аналіз компонентів становлення майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння в освітньому середовищі ВВНЗ; розробку критеріїв і показників сформованості професійної компетентності майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння; дослідно-експериментальну перевірку особливостей і стану готовності майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння до професійної діяльності; визначення та обґрунтування педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння; обґрунтування педагогічної системи професійної підготовки майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння; створення спеціальних курсів, тематичних планів і програм, авторської методики і методичного забезпечення з урахуванням педагогічних умов і сутнісно-структурної характеристики професійної підготовки майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння; уточнення завдань і методів дослідження; підготовка формувального етапу педагогічного експерименту.

На третьому (експериментально-дослідний) етапі (2015–2018 рр.) – здійснили експериментальну перевірку робочих гіпотез, концептуальних положень, педагогічної системи професійної підготовки майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння та її методичного супроводу; аналіз проміжних результатів; корекцію експериментальних та авторських методик і

науково-методичного забезпечення, їх апробацію в освітньому середовищі вищих військових навчальних закладів.

На четвертому (узагальнювальний) етапі (2018–2019 рр.) – виконано опрацювання та систематизацію результатів, одержаних у процесі педагогічного експерименту; узагальнено результати дослідження, їх порівняння з прогнозованими; сформульовано загальні висновки педагогічного дослідження; визначено перспективи подальших наукових розвідок з означеної проблеми; оформлено матеріали науково-дослідної роботи.

Експериментальну базу дослідження склали такі ВВНЗ: Військова академія (м. Одеса), Національна академія Національної гвардії України (м. Харків), Харківський університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, Інститут Військово-Морських Сил Національного університету «Одеська морська академія», Військовий інститут танкових військ Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (кафедра військової підготовки), які здійснюють підготовку військових фахівців для Збройних Сил України, що дозволило дотриматися репрезентативності вибірки.

Дотримання природних умов щодо проведення педагогічного експерименту зумовило внесення в процес змін відповідно до завдань дослідження і припущень без порушення його цілісності. Здійснений педагогічний експеримент передбачав кількісний і якісний аналіз внесених в освітній процес змін та отриманих результатів.

В процесі проведення педагогічного експерименту, а також встановлення закономірностей, що притаманні досліджуваному явищу, визначали його адекватність, та здійснювали їх перевірку через апробацію на практиці. Закономірностям властива повторюваність, оскільки вони мають емпіричний характер. Апробація авторської педагогічної системи професійної підготовки майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння в процесі вивчення дисциплін професійної (загально-професійної, військово-професійної, професійно-спеціальної) підготовки спрямовувалася на забезпечення їх ефективності. Особливістю експериментального дослідження є його спрямованість на курсантів вищих військових навчальних закладів.

Складність і багатофакторність явища готовності майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння до професійної діяльності зумовили комплексний характер педагогічного експерименту, визначення впливу зовнішніх і внутрішніх чинників на її формування. З цією метою обґрунтовувалася й аналізувалася педагогічна система професійної підготовки майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння, простежувалися зв'язки між її елементами, фіксувалися й опрацьовувалися попередні результати.

В контексті педагогічного експерименту проводилася регулярна робота в частинах і підрозділах Сухопутних військ ЗСУ, дисертант відряджався у військові частини, де проходять службу випускники ВВНЗ, на базі яких проводився педагогічний експеримент. Методом анкетування командирів

військових частин і підрозділів аналізувалася професійна діяльність молодих офіцерів (військовий стаж до 5-ти років) ракетно-артилерійського озброєння (табл. 2), здійснювалося спостереження за курсантами, що проходять військове стажування безпосередньо у військових частинах. З командуванням військових частин і підрозділів обговорювалися проблеми, з якими стикаються випускники вищих військових навчальних закладів під час виконання посадових обов'язків.

Таблиця 2

Результати аналізу професійної діяльності молодих офіцерів ракетно-артилерійського озброєння (n=390)

Якості, що характеризуються	Рівень розвитку якостей, %			
	високий	достатній	середній	низький
Здатність оцінювати обстановку і приймати правильні рішення	5,2	76,8	18,0	–
Здатність ставити бойові задачі та керувати діями підлеглих	2,4	71,0	24,6	2,0
Готовність до ведення бойової роботи в екстремальних умовах	7,8	67,4	22,9	1,9
Здатність проводити тактико-оперативну підготовку з особовим складом	1,9	66,1	30,7	1,3
Здатність вирішувати інформаційні задачі за допомогою відповідного програмного забезпечення	15,2	70,2	13,1	1,5

Метою педагогічного експерименту була перевірка ефективності заходів комплексного педагогічного впливу на досліджуваний процес, а також обґрунтування основних шляхів та умов підвищення його ефективності.

Для досягнення поставленої мети були вирішені наступні завдання:

- проведено аналіз сучасного стану професійної підготовки майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння, уточнено її сутність і зміст, практика здійснення;

- обґрунтовано концептуальні положення професійної підготовки майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння;

- визначено педагогічні умови для створення експериментальної педагогічної системи професійної підготовки військових фахівців;

- розроблено авторську педагогічну систему професійної підготовки майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння та впроваджено її в освітній процес експериментальних ВВНЗ;

- виявлено, обґрунтовано та експериментально перевірено основні шляхи та умови підвищення ефективності процесу професійної підготовки майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння.

Вивчення готовності майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння до професійної діяльності, її стану і можливостей розвитку досліджуваного педагогічного явища передувало процесу наукового пошуку. З огляду на це, педагогічний експеримент проводився у військових закладах

вищої освіти і включав три взаємопов'язаних етапи (рис. 1): підготовчий, констатувальний і формувальний.

В ході підготовчого етапу відбувалося осмислення проблеми; визначалася ступінь її розробленості; уточнювалися цілі, завдання і формулювання гіпотези дослідно-експериментальної роботи; проводився науковий аналіз опублікованих монографій, дисертаційних робіт, науково-педагогічної, військово-спеціальної літератури, нормативних документів з тематики дослідження; вивчалася педагогічна практика формування професійної компетентності у курсантів під час навчання у ВВНЗ; аналізувалася існуюча і перспективна практика вивчення передового досвіду професійної підготовки майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння в освітньому процесі ВВНЗ, визначалися напрями педагогічного експерименту; розроблялися критерії і показники оцінювання ефективності експериментальних заходів цілеспрямованого впливу на процес вдосконалення професійної підготовки майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння.

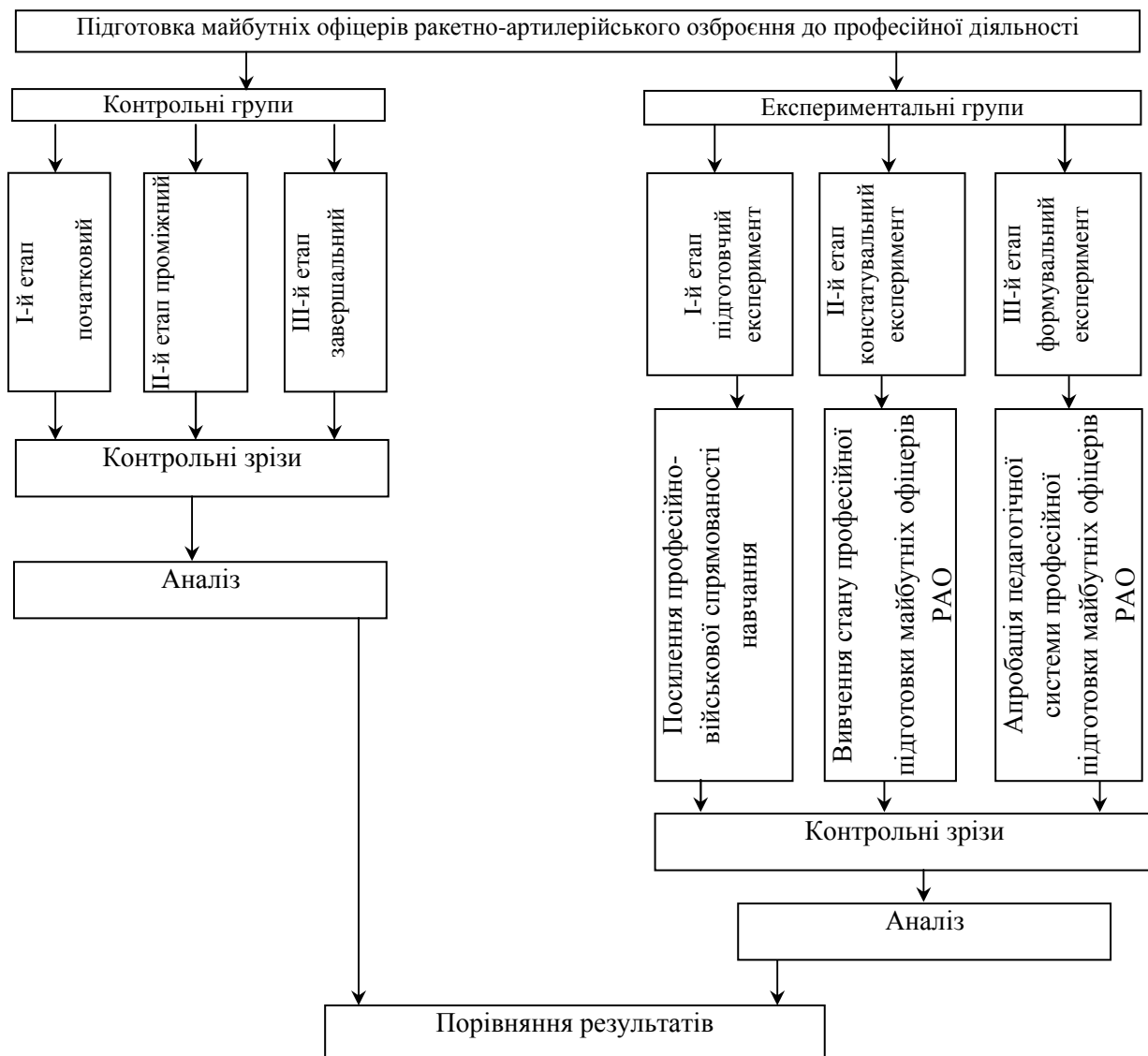

Рис. 1 Алгоритм проведення педагогічного експерименту

Констатувальний етап педагогічного експерименту передбачав вивчення стану професійної підготовки майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння у вищих військових навчальних закладах України з урахуванням основоположних засад і тенденцій розвитку військових освітніх систем у провідних країнах світу та державної політики в галузі військової професійної освіти. Тому обов'язковою вимогою до професійної підготовки майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння є орієнтація на реалізацію тих цілей і завдань видів збройних сил, що викладені у военній доктрині держави. Саме національні інтереси і забезпечення національної безпеки держави є джерелом і потужним чинником розвитку військової освіти України. Підготовка майбутніх офіцерів РАО повинна враховувати потребу в забезпеченні національної безпеки з огляду на збройний конфлікт в східних регіонах України, а також на поширення у світі зброї масового ураження, дестабілізації обстановки в ключових регіонах світу.

Враховуючи зазначене, сформульовано теоретичні положення, які органічно доповнюють теорію і методологію військової професійної освіти. Означене становить підґрунтя теоретичної складової дослідження, яке розпочалося у 2012 році. У процесі проведення констатувального етапу експерименту було реалізовано наступні завдання:

- визначено сучасний стан готовності майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння до виконання функціональних обов'язків;
- проведено аналіз основних проблем, що виникають у процесі формування професійної готовності майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння;
- спроектовано методичну систему формування професійної готовності майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння під час вивчення дисциплін професійної (загально-професійної, військово-професійної, професійно-спеціальної) підготовки.

Формувальний етап педагогічного експерименту передбачав впровадження в освітній процес вищих військових навчальних закладів педагогічної системи професійної підготовки майбутніх офіцерів РАО в процесі вивчення дисциплін професійної підготовки, яка була розроблена на основі концептуальних положень і структурно-функціональної моделі. Роль цього етапу полягала в діагностуванні доцільності створеної педагогічної системи професійної підготовки майбутніх офіцерів РАО, а мета – у визначенні ефективності запропонованих і розроблених складових зазначеної системи. Необхідність проведення аналітики зумовила діагностування якісних і кількісних характеристик освітнього процесу, завдяки якому здійснювалася професійна підготовка майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння, важливими складовими якої є готовність випускників ВВНЗ до здійснення функціональних обов'язків на високому рівні професійної майстерності, рівень сформованості особистісних якостей, що забезпечують її прояв у майбутній професійній діяльності. На даному етапі сформовано контрольні та

експериментальні групи курсантів, здійснено аналіз їхньої однорідності щодо успішності вивчення дисциплін професійної підготовки.

Узагальнювальний етап експерименту передбачав перевірку ефективності педагогічної системи професійної підготовки майбутніх офіцерів РАО через порівняння діагностичних зрізів із використання визначених критеріїв. Відповідно до визначених завдань та умов проведення педагогічного експерименту з професійної підготовки майбутніх офіцерів РАО здійснено перевірку навчально-методичного забезпечення означеного процесу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Складність і багатофакторність предмета дослідження зумовили потребу в організації комплексного педагогічного експерименту, який, окрім виявлення позитивних його аспектів і недоліків, дав можливість визначити ефективність нововведень, виявити причинно-наслідкові зв'язки між досліджуваними явищами і процесами, прогнозувати результати професійної підготовки майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння. Подальші розвідки вбачаємо в аналізі результатів функціонування педагогічної системи професійної підготовки майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ашеров, А. Т. (2002) Подготовка, экспертиза и защита диссертаций: Учебное пособие. Харьков : Изд. УИПА, 135 с.
2. Багрій, В. Н. Критерії та рівні сформованості професійних умінь майбутніх соціальних педагогів. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Znpkhist_2012_6_4.pdf (дата звернення: 13.04.2019 р.)
3. Блощинський, І. Г. (2001) Обґрунтування критеріїв і показників ефективності процесу формування адекватної самооцінки курсантів у навчальному процесі ВВЗО. Наукові записки. Серія : педагогіка і психологія. Вінниця : ВАТ «Віноблдрукарня», 4, 74–76.
4. Вікторов, В. Г. (2005) Управління якістю освіти: соціально-філософський аналіз : монографія. Дніпропетровськ : Пороги, 286.
5. Гончаренко, С. У. (2010) Педагогічні дослідження: Методологічні поради молодим науковцям. Київ–Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 308.
6. Сльникова, Г. В., Борова, Т. А., Касьянова, О. М., Полякова, Г. А. та ін. (2009) Адаптивне управління : сутність, характеристика, моніторингові системи: Колективна монографія. Чернівці : Технодрук, 572.
7. Загвязинский, В. И., Поташник, М. М. (2004) Как учителю подготовит и провести эксперимент: методическое пособие. Москва : Пед. о-во России, 144.
8. Лузан, П. Г., Сопівник, І. В., Виговська, С. В. (2012) Основи науково-педагогічних досліджень : навч. посіб. 4-е вид. доп. Київ : НАКККіМ, 368.
9. Максимюк, С. П. (2009) Педагогіка : навчальний посібник. Київ : Кондор, 670.
10. Сікорський, П., Сікорський, С. (2001) До проблеми визначення критеріїв педагогічного оцінювання. Рідна школа, 8, 3–6.

REFERENCES

1. Asherov A.T. (2002) *Podgotovka, ekspertiza i zaschita dissertatsii: Uchebnoe posobie* [Preparation, Expertise, and Defense of Dissertations: Textbook]. Kharkov: UIPA, 135. (in Russian)
2. Bahrii V.N. *Kryterii ta rivni sformovanosti profesiinykh umin maibutnykh sotsialnykh pedahohiv* [Criteria and Levels of Development of Professional Skills of Future Social Workers].

Zbirnyk naukovykh prats Khmelnytskoho instytutu sotsialnykh tekhnolohii Universytetu "Ukraina" [Scientific Proceedings of Khmelnytskyi Institute of Social Technologies of University "Ukraine"]. URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Znpkhist_2012_6_4.pdf (reference date: 13.04.2019). (in Ukrainian)

3. Bloschynskiy I.H. (2001) *Obhruntuvannia kryteriiv i pokaznykiv efektyvnosti protsesu formuvannia adekvatnoi samoostinky kursantiv u navchalnomu protsesi VVZO* [Substantiation of the Criteria and Indicators of Effective Development of Adequate Self-Estimation of Cadets in Educational Process of HMIE]. Naukovi zapysky. Seria: pedahohika i psykholohiia [Scientific Proceedings. Series: Pedagogics and Psychology]. Vinnytsia: VAT "Vinobldrukarnia", 4, 74-76. (in Ukrainian)

4. Viktorov V.H. (2005) *Upravlinnia yakistiu osvity: sotsialno-filosofskyi analiz: monohrafiia* [Management of Education Quality: Social and Philosophical Analysis: Monograph]. Dnipropetrovsk: Porohy, 286. (in Ukrainian)

5. Honcharenko S.U. (2010) *Pedahohichni doslidzhennia: Metodolohichni porady molodym naukovtsiam* [Pedagogical Researches: Methodological Advice to Young Scientists]. Kyiv-Vinnytsia: TOV firma "Planer", 308. (in Ukrainian)

6. Yelnikova H.V., Borova T.A., Kasianova O.M., Poliakova H.A. (2009) *Adaptyvne upravlinnia: sutnist, kharakterystyka, monitorynhovi systemy: Kolektyvna monohrafiia* [Adaptive Management: Sense, Characteristics, Monitoring Systems: Collective Monograph]. Chernivtsi: Tekhnodruk, 572. (in Ukrainian)

7. Zagviazynskiy V.I., Potashnik M.M. (2004) *Kak uchiteliu podgotovit i provesti eksperiment: metodicheskoe posobie* [How A Teacher Should Prepare and Conduct an Experiment: Handbook]. Moskva: Ped.o-vo Rossii, 144. (in Russian)

8. Luzan P.H., Sopivnyk I.V., Vyhovska S.V. (2012) *Osnovy naukovo-pedahohichnykh doslidzen: navchalnyi posibnyk 4 vyd.dop.* [Fundamentals of Scientific and Pedagogical Research: Textbook, 4th Edition]. Kyiv: NAKKKiM, 368. (in Ukrainian)

9. Maksymiuk S.P. (2009) *Pedahohika: navchalnyi posibnyk* [Pedagogics: Textbook]. Kyiv: Kondor, 670. (in Ukrainian)

10. Sikorskyi P., Sikorskyi S. (2001) *Do problem vyznachennia kryteriiv pedahohichnoho otsiniuvannia* [On the Problems of Determining the Criteria of Pedagogical Assessment]. Ridna shkola [Native School], 8, 3–6. (in Ukrainian)

РЕЗЮМЕ

Олег Маслий,

кандидат педагогических наук, старший научный сотрудник,
Военная академия, г. Одесса

Программа и методика опытно-экспериментальной работы по реализации педагогической системы профессиональной подготовки будущих офицеров ракетно-артиллерийского вооружения

В статье приведены критерии и показатели оценки эффективности авторской педагогической системы профессиональной подготовки будущих офицеров ракетно-артиллерийского вооружения; описаны результаты анализа профессиональной деятельности молодых офицеров ракетно-артиллерийского вооружения - выпускников высших военных учебных заведений, выбранных базой экспериментального исследования; представлен алгоритм проведения эксперимента по созданию и внедрению в учебный процесс высших военных учебных заведений указанной системы, который предусматривал 4 этапа (подготовительный, констатирующий, формирующий, обобщающий); подробно отражены результаты каждого этапа экспериментальной работы, кроме обобщающего.

Ключевые слова: высшее военное образование; научное исследование; критерии и показатели оценки эффективности педагогической системы.

SUMMARY

Oleh Maslii

Candidate of Science (Pedagogical), Senior Scientific Researcher
Military Academy, c. Odesa

Program and methodology of research and experimental work on the implementation of pedagogical system of professional training of future officers of missile and artillery armament

Introduction. *The emergence of new demands, made to the professional training of the graduates of higher military educational institutions due to the military conflict in the east of the country and unstable political situation, poses the problem of military experts' willingness for professional work in modern conditions of development of the Armed Forces of Ukraine.*

Purpose. *Announcing the program and methodology of research and experimental work on the implementation of pedagogical system of professional training of future officers of missile and artillery armament.*

Methods of research: analysis, synthesis, systematization of scientific pedagogical manuals, normative documents, generalization and question testing of respondents.

Results. *The assessment criteria and indicators are presented of efficiency of the author's pedagogical system of professional training of future officers of missile and artillery armament; the results are described of the analysis of professional work of young officers of missile and artillery armament - graduates from higher military educational institutions which were selected as the base for the experimental research; the algorithm is presented of conducting the experiment on creating and introducing the mentioned system into the studying process of higher military educational institutions, it includes 4 stages (preparatory, ascertaining, shaping, and summarizing); the results of each stage of the experimental work, except for the summarizing stage, are shown in detail.*

Originality. *The methodology is presented of introducing the author's pedagogical system of professional training of future officers of missile and artillery armament, that can be used in higher military educational institutions for training military experts in any area under the condition of correcting the results of studying according to the educational standards of the relevant speciality.*

Conclusion. *Complication and multifactorial nature of the research subject caused the need in organising a complex pedagogical experiment which, in addition to revealing it's positive and negative aspects, gave an opportunity to determine the effectiveness of improvements, to reveal causal links between the research phenomena and processes, to predict the results of professional training of future officers of missile and artillery armament.*

Keywords: *higher military education; scientific research; criteria and indicators of assessment of pedagogical system efficiency.*

Олена Мельниченко,Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ
ORCID ID 0000-0002-6431-5437**Лариса Левицька,**Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ
ORCID ID 0000-0001-6575-9964

DOI: 10.33099/2617-1775/2019-02/111-117

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ ТА ВВНЗ

У статті окреслено проблемні питання організації наукових досліджень для забезпечення сучасного функціонування та розвитку системи військової освіти та вищих військових навчальних закладів, можливі шляхи їх вирішення та заходи, які доцільно провести.

Ключові слова: вищий військовий навчальний заклад; освітня діяльність; наукове забезпечення; наукове дослідження.

Постановка проблеми. Наразі в Україні відбувається модернізація національної системи вищої освіти. Вищі військові навчальні заклади (ВВНЗ) не залишаються осторонь сучасних інноваційних процесів та активно впроваджують досягнення науки в практику освітньої діяльності ВВНЗ задля створення необхідних умов для підготовки конкурентоздатного військового фахівця.

Основною метою наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності (ННТІД), яка здійснюється у ВВНЗ і вищих навчальних підрозділах (ВНП) закладів вищої освіти (ЗВО), є здобуття нових наукових знань шляхом проведення наукових досліджень та їх спрямування на створення і впровадження інноваційних підходів щодо ведення збройної боротьби, розробки нових зразків озброєння та військової техніки (ОВТ), сучасних технологій у підготовці здобувачів вищої освіти. Проведення наукових досліджень організовується на кафедрах та у науково-дослідних підрозділах, які функціонують у складі вишів. Викладачі ВВНЗ поєднують педагогічною та наукову і науково-технічну діяльність, спрямовану на одержання і використання нових знань з усіх галузей науки, техніки і технологій [6].

Наявність різноманітних поглядів на проблеми функціонування та розвитку системи військової освіти (СВО) та ВВНЗ обумовлює необхідність розроблення нової Концепції застосування інформаційних технологій і традиційних технологій управління для їх найефективнішого використання у повсякденній діяльності навчального закладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі проблеми створення і функціонування інформаційно-аналітичних систем управління навчальним процесом розглядалися такими вченими, як Алімпієв А.М., Гриб Д.А., Блистів

О.М., Забеліна Н.А. Якість інформаційного забезпечення процесу управління навчальним процесом та інформаційних технологій в системі управління навчальним закладом досліджували Пасмор Н., Гапеева О.Л. Однак, попри такі напрацювання, наукові пошуки в інтересах забезпечення сучасного інфокомунікаційного функціонування та розвитку СВО та ВВНЗ тривають та потребують досконалого вивчення.

Метою статті є обґрунтування різноманітних поглядів на проблеми сучасного функціонування і розвитку СВО та ВВНЗ.

Методи дослідження теоретичні, аналітичні, з використанням наукових джерел зі створення і функціонування інформаційно-аналітичних систем управління.

Виклад основного матеріалу. Важливу роль у забезпеченні воєнної безпеки держави відіграє питання підготовки військових фахівців. І цей аспект вимагає не тільки новітнього контексту навчання військових з урахуванням досягнень науки і техніки, а також і сучасних підходів до організації безпосередньо навчального процесу та органічного поєднання набутих знань у ВВНЗ з експериментально-бойовими навичками відпрацьованими на навчально-наукових, дослідних та випробувальних базах.

У світі існує цікавий досвід підготовки висококваліфікованих фахівців використовують кластерну систему. Її перевага у тому, що підготовка військових здійснюється шляхом гармонійного поєднання теоретичних та практичних засобів навчання за видами Збройних Сил.

Беручи до уваги досвід країн-членів НАТО, у підготовці військових фахівців, вітчизняну СВО пропонується формувати на основі кластерного підходу у наступному складі [3]:

- кластер Сухопутних військ;
- кластер Повітряних Сил;
- кластер Військово-морських Сил.

Кластерний підхід до створення навчально-науково-випробувальних комплексів – один із дієвих механізмів управління, при цьому кластер як тип об'єднання організацій є об'єктом управління. Для консолідації діяльності, кожен кластер повинен мати організацію-лідера, який об'єднує довкола себе інших суб'єктів та визначає стратегію розвитку кластера. Важливим в умовах глобалізації та розвитку кластерного утворення є можливість встановлення та налагодження тісних міжнародних зв'язків [5].

І.Чикаренко, дослідивши відмінності сучасних типів інтеграційних утворень або об'єднань організацій, з'ясувала, що кластери, організовані для інтеграції знань, є ефективним інструментом для розвитку інноваційної діяльності та підвищення конкурентоздатності усіх учасників кластера[8]. Заклади вищої освіти (ЗВО), а в нашому випадку – ВВНЗ, найбільше підходять на роль інтегратора науково-технологічних, виробничих, управлінських знань і формування на цьому підґрунті відповідного кластера. ВВНЗ повинні виконувати освітню функцію безпосередньо для усіх учасників кластера, зокрема щодо обміну знаннями, досвідом, успішними новими методиками та

моделями управління для підвищення стійкості функціонування кластерного утворення, зростання кадрового потенціалу учасників кластера. Науково-трансфертна функція, покладена на ВВНЗ, сприятиме формуванню можливостей для розроблення об'єктів інтелектуальної власності та їх комерціалізації у межах кластера, зокрема інноваційні розробки курсантів, науковців одного закладу повинні стати надбанням усіх ВВНЗ у межах кластера. На думку Ю. Даника, кожен кластер повинен мати у своєму складі [3]:

- освітню складову за високотехнологічним напрямом;
- потужну систему воєнно-наукових досліджень з науково-організаційною структурою;
- навчально-наукову, дослідну та випробувальну бази;
- науково-виробничий комплекс зі стаціонарними та мобільними зразками озброєння і військової техніки, командними пунктами і лабораторіями;
- експериментально-бойові та бойові підрозділи з високотехнологічним оснащенням.

На наш погляд, функціонування кластера у військовій сфері повинно відбуватись за принципом “потрійної спіралі” – “вища військова освіта–наукові кадри– оборонно-промисловий комплекс”.

Кластерний підхід в управлінні дає можливість усім учасникам кластера швидше отримувати та обмінюватись науково-технологічною і маркетинговою інформацією щодо якісних змін у потребах споживачів, а це у свою чергу знизить трансакційні витрати. Здатність генерувати ідеї, впроваджувати інновації, які залежать від того, наскільки якісно забезпечений процес підготовки конкурентоздатних фахівців – ось мета заради якої потрібно працювати над організацією сучасних навчально-науково-випробувальних комплексів (кластерів) [1].

Отже, такий підхід цілком заслуговує на увагу і потребує додаткового аналізу науково-дослідних розробок, кінцевим підсумком яких може стати обґрунтування доцільності організації таких кластерів на теренах військової освіти України.

Наразі на замовлення Департаменту військової освіти, науки, соціальної та гуманітарної політики Міністерства оборони України проводяться певні дослідження в інтересах СВО та мінімальна кількість досліджень в інтересах реформування ВВНЗ. Такий стан справ вимагає удосконалення механізмів організації наукових досліджень в інтересах ВВНЗ. На сьогодні, в Україні, діє Порядок формування тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок, що фінансуються за рахунок коштів державного бюджету. У Порядку термін “тематика” вживається як сукупність напрямів, за якими проводяться наукові дослідження і науково-технічні розробки.

Згідно з Порядком тематика формується та затверджується головними розпорядниками на строк три – п'ять років протягом першого півріччя року, що

передуює плановому. Головним замовником визначається тематика науково-дослідних робіт відповідно до компетенції та з урахуванням:

- кон'юнктури світового ринку наукоємної продукції;
- світових тенденцій розвитку науки і техніки у відповідних сферах;
- потреби суспільства і держави у нових наукових знаннях і сучасних технологіях.

Втім, замовлення наукових досліджень з тематики освітньої діяльності ВВНЗ, на наш погляд, має деякі недоліки:

зазвичай кафедри (наукові підрозділи ВВНЗ) відіграють доволі пасивну роль у процесі замовлення НДР;

використання наукового потенціалу ВВНЗ для проведення наукових досліджень в інтересах забезпечення функціонування та розвитку закладу (відбувається фактично за залишковим принципом) [4];

роль науково-організаційних підрозділів ВВНЗ у процесі замовлення НДР теж незначна (зазвичай ці підрозділи виконують завдання лише з узагальнення поданих пропозицій, їх погодження із Воєнно-науковим управлінням (ВНУ) Генерального штабу (ГШ) ЗС України;

заявки на виконання НДР ВВНЗ повинні погоджуватись із ВНУ ГШ ЗС України [4], для якого питання удосконалення військової освіти та реформування і розвитку ВВНЗ не є профільними та пріоритетними.

Загалом можна зробити висновок про відсутність механізмів лобіювання наукових досліджень в інтересах забезпечення функціонування та розвитку СВО та ВВНЗ [4]. Проте, зараз відбуваються певні зрушення щодо осучаснення нормативно-правової бази з питань військово-наукової діяльності. Так, з метою підвищення ефективності функціонування системи воєнно-наукових досліджень у Міністерстві оборони та Збройних Силах України відпрацьовується нова редакція наказу МО України від 26.01.2017р. № 53, а саме – Методичного посібника “Політика і процес організації наукової та науково-технічної діяльності, замовлення науково-технічної продукції”.

Для забезпечення належної підготовки військових фахівців світового рівня потрібно удосконалити передусім форму керування навчальним процесом вишу, а саме: сформувати сучасну інфокомунікаційну структуру та інформаційне середовище для забезпечення необхідних умов підвищення якості навчального процесу і системи управління нею. Вищі військові учбові заклади потребують розробки нової Концепції інфокомунікаційного забезпечення, основними напрямками якої повинні бути:

забезпечення функціонування загальної мережі вишу за рахунок впровадження новітніх інформаційно-комунікативних технологій у навчальний процес;

забезпечення функціонування локальної мережі вишу, яка надасть користувачам вільний доступ до інформації навчального закладу;

користування внутрішнім чатом з питань повсякденної діяльності;

доступ до електронного каталогу бібліотеки;

застосування інформаційно-освітнього середовища в навчальному процесі (орієнтовано на взаємодію викладача з тими, хто навчається).

Таким чином, згідно з Концепцією інфокомунікаційного забезпечення формується нова система, яка дасть змогу якісно керувати навчальним процесом, наповнювати навчальні дисципліни методичним матеріалом, а слухачам (курсантам) – удосконалювати навички інтерактивного навчання та роботи на ПЕОМ.

У ході реалізації Концепції можуть з'явитися нові тенденції, інновації, погляди в освітній сфері, що вплине на необхідність розроблення та внесення відповідних змін в систему підготовки здобувачів вищої військової освіти в навчальних закладах та навчальних підрозділах.

До основних принципів наукового управління змінами в СВО, що можуть бути рекомендовані до застосування в ході вдосконалення Концепції, слід віднести такі:

глобальний контекст – всі зміни необхідно узгоджувати з інтеграційними процесами, світовими тенденціями і світовим досвідом, національними інноваціями в освітній сфері із залученням незалежних експертів та представників інших сфер;

стратегічна спроможність – стратегічне планування в системі управління змінами має здійснюватися органами управління СВО.

Висновки. Безперечно, організація сучасного освітнього процесу у ВВНЗ потребує впровадження нових технологій навчання з використанням якісної навчально-методичної літератури, сучасних тренажерно-моделюючих засобів із залученням викладачів, які мають власні наукові розробки.

Аналізуючи наукові джерела з приводу оцінки підходів до організації наукових досліджень в інтересах сучасного функціонування та розвитку СВО та ВВНЗ, ми дійшли висновку, що підвищенню ефективності наукових досліджень в інтересах системи військової освіти та ВВНЗ сприятиме:

визначення напрямів наукових досліджень в інтересах забезпечення оновленого функціонування та розвитку СВО та ВВНЗ, зокрема, в рамках Програми “Удосконалення військової освіти” (Defense Education Enhancement Program);

обґрунтування заходів підвищення якості функціонування та розвитку оновленої СВО з використанням кластерної системи (з огляду на досвід країн-членів НАТО);

підвищення якості навчального процесу і системи управління нею за рахунок впровадження Концепції інфокомунікаційного забезпечення у ВВНЗ;

розширення прав ВВНЗ, ВНП ЗВО щодо самостійного використання позабюджетних коштів за рахунок виконання науково-дослідних робіт за госпдоговірною тематикою;

підвищення ефективності наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності ВВНЗ, ВНП ЗВО та поглиблення співпраці з оборонно-промисловим комплексом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алімпієв А.М., Гриб Д.А., Демідов Б.О. Моделі і методи планування та управління науковими дослідженнями. *Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України*. 2014. № 2(15). С. 173–176.
2. Гапєєва О.Л. Формування інформаційного і освітнянського середовища ВВНЗ. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. – С. 349–351.
3. Даник Ю.Г. На передовій прогресу. № 6, 2017 *Журнал оборонний вісник*. Київ, 2017. № 6. С.14–15.
4. Дзюбчук Р., Капосльоз Г.В., Розумний О.Д. Місце та роль наукових досліджень у забезпеченні освітньої діяльності вищого військового навчального закладу технічного профілю підготовки. *Збірник наукових праць “Військова освіта”*. Київ, 2017. № 2. С. 57–68.
5. Литвин І.В. Провідні ВНЗ у системі науково-технологічних кластерів країн світу у період глобальних трансформацій http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2016_851_27
6. Модель перспективної системи наукового забезпечення функціонування та розвитку військової освіти: Звіт про науково-дослідну роботу шифр “Концепція НЗ” (проміжний). НУОУ, Київ, 2017. 283 с.
7. Пасмор Н. Деякі питання формування і розвитку електронного навчального середовища ВВНЗ. *Вища школа: науково-практичне видання*. – 2008. – № 8. – С. 49–54
8. Чикаренко І. Кластерний підхід в управлінні економічним розвитком муніципального управління. Режим доступу: http://dbuara.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_04%287%29/10ciarmu.pdf.

REFERENCES

1. Alimpiyev, A.M. (2014). Modeli i metody planuvannya ta upravlinnya naukovymy doslidzhennyamy. [Models and methods of planning and management of scientific researches]. metody Nauka i tekhnika Povitryanykh Syl Zbroynykh Syl Ukrayiny, 2(15), 173–176 (in Ukrainian).
2. Hapeieva O.L. Formuvannya informatsiinoho i osvitianskoho seredovyscha VVNZ. [Formation of information and educational environment of HMEE] Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. 2011, 349-351. (in Ukrainian).
3. Danyk Yu.H. Na peredovii prohresu. [Up-front to progress] Zhurnal oboronnyi visnyk., 2017, 14–15. (in Ukrainian).
4. Dzyubchuk, R. (2017) Mistse ta rol naukovykh doslidzhen u zabezpechenni osvitnoyi diyal nosti vyshchoho viyskovoho navchalnoho zakladu tekhnichnoho profilyu pidhotovky [The place and role of scientific research in providing educational activities of the higher military educational institution of the technical profile of training]. Viyskova osvita, 2, 57–68 (in Ukrainian).
5. Lytvyn I.V. Providni HEE u systemi naukovo-tekhnohichnykh klasteriv krain svitu u period hlobalnykh transformatsii [Lead the INSTITUTE of higher in the system scientifically technological clusters of the world countries in a period global transformations] URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2016_851_27 (in Ukrainian).
6. Model perspektyvnoyi systemy naukovooho zabezpechennya funktsionuvannya ta rozvytku viyskovoyi osvity: Zvit pro naukovo-doslidnu robotu shyfr “Kontseptsiya NZ (promizhnyy). [Model of a perspective system of scientific support for the functioning and development of military education: Report on research work cipher “Concept of NZ” (intermediate)], NUOU, 2017. – 283. (in Ukrainian).
7. Pasmor N. Deiaki pytannia formuvannya i rozvytku elektronnoho navchalnoho seredovyscha VVNZ. [Some questions of forming and development of electronic educational environment of HMEE] Vyshcha shkola: naukovo-praktychne vydannia. 2008, 8, 49–54. (in Ukrainian).

8. Chykarenko I. Klasternyi pidkhid v upravlinni ekonomichnym rozvytkom munitsypalnoho upravlinnia [Cluster approach is in a management economic development of municipal management] URL: [http:// dbuapa.dp.ua/vidavnictvo/2010](http://dbuapa.dp.ua/vidavnictvo/2010) (in Ukrainian).

РЕЗЮМЕ

Елена Мельниченко,
Национальный университет обороны Украины
имени Ивана Черняховского, г. Киев
Лариса Левицкая,
Национальный университет обороны Украины
имени Ивана Черняховского, г. Киев

Пути повышения эффективности управления системой военного образования и ВВУЗ.

В статье описаны проблемные вопросы организации научных исследований для обеспечения современного функционирования и развития системы военного образования и высших военных учебных заведений, возможные пути их решения и мероприятия, которые целесообразно провести.

Ключевые слова: высшее военное учебное заведение; образовательная деятельность; научное обеспечение; научные исследования.

SUMMARY

Olena Melnichenko,
National University of Defense of Ukraine
named after Ivan Chernyakhovsky, c. Kyiv
Larisa Levickaja,
National University of Defense of Ukraine
named after Ivan Chernyakhovsky, c. Kyiv

Ways to improve the military system management of education and HMEE.

Introduction. *The presence of different views the problems of functioning and development of SME and HMEE necessitates the development of a new Concept for the use of information technologies and traditional management technologies for their most effective use in the day-to-day activities of educational establishments.*

Purpose: *The purpose of the article is to substantiate the problematic issues of the organization of scientific researches for ensuring the modern functioning and development of SME and HMEE.*

Methods: *Research methods are theoretical, analytical, using scientific sources for the creation and operation of information-analytical management systems.*

Results. *It is proposed to create a cluster system of military education management and to develop the Concept of infocommunication support in the HMEE.*

Conclusion. *Increasing the effectiveness of research in the interests of the military education system and higher education institutions will contribute to:*

directions of scientific researches are in interests of providing of the renewed functioning and development of SME and HMEE within the framework of Program "Improvement of military education";

substantiation of measures to improve the quality of the function and development of the military education system using the cluster system(in the light of the experience of NATO member countries.)

Key words: *higher military educational establishment; educational activity; scientific support; research.*

УДК 159.92.37.09

Vladislav Mozalev,
Candidate of Pedagogical Sciences,
National University of Defense of Ukraine named
after Ivan Chernyakhovsky, c. Kyiv
ORCID ID 0000-0002-1764-9063
DOI: 10.33099/2617-1775/2019-02/118-127

**DEVELOPMENT PROBLEMS OF SUPERVISORS' PSYCHOLOGICAL COMPETENCE
IN HIGHER MILITARY EDUCATION IN POSTGRADUATE
EDUCATION CONDITIONS**

The article deals with the actual development problems of the psychological competence of the heads in the higher military educational institutions as a key factor of the process of optimizing the management of the higher military educational institutions and their structural units. The issue of psychological competence development of modern managers in higher military educational institutions is being actualized by integrating psychological knowledge into the programs of retraining and advanced training courses.

Key words: educational process; supervisor; management; psychological competence; postgraduate education.

Introduction. Optimization of management of modern higher military educational institutions (hereinafter —HMEI) in the conditions of the present is possible only provided the formed and developed psychological competence of their heads. At the same time, the theoretical analysis of the scientific literature and the practice of managerial activity of the heads of higher military educational institutions shows that their level of psychological competence is insufficient, which hinders professional improvement, and reduces the effectiveness of management activity. Therefore, there is an objective need to develop the psychological competence of supervisors as an indispensable condition for improving the effectiveness of higher military education institutions and, ultimately, for the successful entry of Ukraine's higher education system into the international educational space.

Systemic changes occurring in the field of work and management, in social life in general, the development of information technology, etc., have transformed the views of what a modern specialist should be. Today it is not enough to be a qualified specialist, it is necessary to be proactive, to take responsibility and make adequate decisions in different situations, to work in a group for the overall result and to learn independently, filling in the gaps in professional knowledge which is necessary for solving a specific problem. Such changes have aroused a new interest in the problem of personality competence in professional activity and life in general, leading to the implementation of a competence approach, which means a dynamic combination of knowledge, understanding, skills, values, other personal qualities, acquired realization abilities of the person to perform effective [4].

The purpose of the article. The purpose of the article is to attract the attention of the subjects of the educational process, in particular the supervisors, to the problems of the psychological competence development, the practical application of psychological knowledge in the management of the structural units of HMEI.

Results. The analysis of scientific works shows different interpretation of the essence of the concept of "competence" in general and "psychological competence" in particular. Today there is no single, common classification of competences. Scientists outline several approaches to defining the content of the concept of "competence", which, on the one hand, focuses on the personal characteristics of the person who determine his competence, on the other — the basis of experience, performance and features of its performance, requiring one or another competence. In such a situation, the question remains what are the main elements of the activity that can be performed in order to consider the result achieved that satisfies these requirements. In this approach, employees demonstrate competence to the extent that their activities meet the set standards. For example, S. Perry, defining competence, proposes to indicate its levels, in particular, the level of novice, the level of adept (i.e., a person who has accumulated some professional experience), the level of experienced professional who performs activities at the highest level. Therefore, using levels of competence, it is possible to distinguish different groups of people [13].

Among foreign studies that focus on the personal characteristics of a person who determines his competence, it is worth mentioning D. McClelland, who, in 1951, based on a psychoanalytic approach, proposed his own interpretation of the personality as a complex formation containing unconscious human motives, its self-concepts (schemes) and relevant models of behavior. It is also worth to mention R. White, who in 1959 in the article "Revised Motivation: The Concept of Competence", coined the term "competence" to describe those characteristics of a person who are associated with high performance and motivation. Postulating the link between cognitive competence and motivated actions, the researcher identified competence as the effective interaction of the individual with the environment and substantiated the existence of competence in addition to competence as a realized potential [15]. Consequently, in 1973, McClelland developed the concept of human resource competence, proposing the concept of competence to be considered as a criterion indicator of human performance, focusing primarily on its behavioral manifestations [12]. Now, in developing McClelland's ideas within a behavioral approach, researchers are working to identify behavioral competencies, understanding the latter as a basic behavioral aspect or characteristic that can manifest in effective or successful action and depends on the context of action, organizational and environmental factors and also the characteristics of professional activity.

Within this approach, S. Spencer and L. Spencer define competencies as individual personality characteristics (motives, traits, self-concept, attitudes and values, cognitive or behavioral skills) that can be measured to identify differences between effective and ineffective performers. Thus, according to researchers, to determine the competence of managers as a whole should take into account such

positions as: authority and influence; focus on achievement; teamwork and collaboration; analytical thinking; initiative; development of others; self-confidence; directivity (persistence); information search; team leadership; conceptual thinking; understanding of the company; building relationships; interpersonal understanding, etc. [14]. Distinguishing according to Jacobs [11] soft (personal traits, values, styles) and hard (professional knowledge and skills) competences, the researcher recommends not to include the first in the definition of competence as those that cannot be developed during the learning process [13].

Determining the content of psychological competence of supervisors in HMEI is determined by the general and specific features of their management activities as a purposeful, socio-psychological system of interdependent structural and functional components related to the solving management tasks, achieving results in accordance with the set goal. Therefore, to the general features of management activity in comparison with other types of professional activity should be included the following characteristic features [2; 6].

1) Management activity belongs to a class of professional activity, carried out in special conditions, has a heterochronous, socio-technical character, which is constantly becomes complicated; is a set of complex types of specific activities involved in hierarchical relationships.

2) Has a creative nature of management activity due to the dominance of non-standard situations; distinct predictive nature of the tasks are being solved; the need to make responsible decisions in difficult situations, a variety of management functions: planning (defining ways, means and pace of goals achievement), control (defining the goal of achievement and deviation from the goal), correction, adaptation, emotional identification, consolidation, etc.

3) Management activities place very stringent requirements on the individual and professional qualities of the subject of activity and his professionalism due to the ambiguity of definition (individual activity of the leader acting in certain circumstances; personalized joint activity), which necessitates the maintenance of an optimal working mode of management systems, providing functional connections between its components; the most important among these components of the system are people who occupy certain professional positions in the structure of the organization and enter into certain socio-psychological relations.

4) Characteristic of management activity is its high saturation of information, necessity of receiving, processing of information, generation of new information in the form of managerial decision, relaying of this information to other people, personal participation of the subject of management activity in the performance of the administrative professional decision formed by him. This implies a double process of motivation to act: to encourage not only other people but also ourselves to achieve the goals of governance.

5) Management is accompanied by high mental tension and other negative mental states, has a high psychological cost due to personal responsibility for the results of the activity together with chronic shortage of time, constant risk that may cause professional stress, fatigue, deterioration of supervisor`s health etc. Therefore,

an important prerequisite for ensuring the effectiveness of management activity is the ability to self-regulate in emotionally intense and, in particular, crisis conditions. The specific features of the professional activity of leaders in HMEI are determined by the functions of management in education in general and their specificity regarding the place of leaders in military higher educational institutions in the vertical of management in education, in particular. For example, the most common category of managers in military education is the management of higher military educational institutions and their structural units, which belong to the primary (secondary) management link in the education system, whose task is the direct management of educational institutions and their main units (institutes, centres, departments). The professional activity of managers is quite complex in its content, involves the implementation of a large number of functions at both managerial and psychological levels. It should be noted that under conditions of military education reform, the head in the university is:

- a social leader who has acquired knowledge and skills in managing social systems, knows the specifics of managing a higher educational institution;
- a manager with management and marketing technology for educational services; manages the pedagogical system of higher education; organizes and stimulates the professional activity of subordinates, promotes the formation of organizational culture;
- a creative person who directs the creative activity of the whole team; mastering innovation;
- a researcher for whom control gives way to more effective monitoring.

Due to the fact that we are interested in specific approaches to the psychological competence of managers exactly in HMEI, our attention was attracted by A. Zelnitsky research. General science approaches to the professional competence of a teacher of a higher education institution, the researcher proposes to adapt to the specifics of the higher military education system, through the relevant components (competences): research; socio-economic; general military, special military; organizational and management, legal; information and communication; moral and ethical; psychological and pedagogical (defined as a basic component of the professional competence of the teacher, providing a thorough knowledge of pedagogy and psychology, in particular andragogy, medical and biological aspects of intellectual activity; mastering modern forms, methods, tools and technologies of teaching). The last one A. Zelnitsky decomposed into elements, namely: general pedagogical competence; professional competence; specific subject competence; competence in self-improvement; socio-psychological competence; differential psychological competence; autopsychological competence [1].

This expanded detailing of the psychological component of psychological and pedagogical competence allows us to consider in more detail the psychological competence of leaders in HMEI and the problems associated with its development in the system of postgraduate education.

At present, only a person who is constantly learning and, despite receiving a certain educational level, develops his / her professional competence that allows him /

her to adapt to the requirements of time, to realize his / her creative personal potential can become a real professional. This factor determines the key role of postgraduate education (hereinafter — PE) in the modern world, necessitating the introduction of new approaches to postgraduate education of military specialists in general and leaders in HMEI in particular. According to V. Oliynyk, PE is a priority area of education systems in developed countries. The scientist notes that the continuity of education is a strategic guideline for the development of society. Increasing the effectiveness of the PE system is possible under the conditions of joint solution of problems related to the international community, among them is the problem of development of personal and professional qualities of educators [5]. The result of the PE is the task not to give the maximum amount of information, but to teach the students to analyze independently the phenomena and processes, to develop the ability to scientifically comprehend knowledge. The mobility and dynamism of the PE process requires the use of predominantly remote and virtual learning systems using active learning methods, in particular: problematic lectures (seminars), lectures-discussions, heuristic conversations, business (role-playing) games, Case Studies method, trainings, situation analysis, experience exchange, scientific conferences and more.

In fact, according to A. Panasyuk, the PE system is inherently a social institution specializing in the restructuring of human psychology [7]. Accordingly, there is a specificity of learning goals and objectives. We are talking about the restructuring of professional attitudes: operating (stereotypes of actions and operations), semantic (views, positions, points of view), as well as the specifics of the learning process (in order to achieve the goal of training, it is necessary to overcome specific psychological barriers, protective mechanisms that stand guard over the psychological homeostasis, which does not imply a change in views).

In addition, it is necessary to point out the specifics of the object of pedagogical activity during the PE (age and influence of the profession, the need to intensify the cognitive activity of students; the presence of basic education and practical experience for students) [7].

So, these are the essential features of the contingent of students. Indeed, listeners of PE are specialists with a certain level of psychological competence, psychological knowledge, skills, experience and abilities of independent management activities. This knowledge is obtained from various sources — during the professional education, as a result of self-education, spontaneous training in the process of professional activity, as well as during the previous refresher courses (hereinafter — RC) and special methodical work in the inter-course period (methodical associations, work in creative groups, seminars, etc.).

The new knowledge, methods and techniques of work offered during the PE, taking into account the realities of today, may contradict the previously acquired knowledge and the system of meanings, values and evaluation criteria built on its basis. This, according to L. Festinger's theory of cognitive dissonance [10], can lead to the fact that the head of the HMEI — the listener of the PE will be more inclined to

devalue the importance of new information rather than to rebuild his own semantic system.

In this regard, scientists point to a serious problem with the assimilation of information, which is hampered by the presence of some "psychological resistance". Yes, "resistance of experience" is manifested in the fact that some students view their experience as exhaustive and mistrust the new information. By showing "resistance of maturity", the listener understands the need to acquire knowledge, but sees no prospects for their application. "Prestige resistance" is observed as skepticism about the new information and recommendations because the listener considers himself more competent in a particular issue. Resistance to "mistrust of theory" manifests in the habit of preferring to practice and to reject theoretical constructs [8].

Indeed, our work experience in the system of postgraduate pedagogical education (hereinafter — PPE) shows that students of RC are often focused on obtaining non-theoretical, generalized knowledge that contributes to the development of strategic thinking, but applied recipes for improving the quality of the educational organizations they manage. That is, theoretical knowledge can be perceived negatively, as far removed from the practice of professional activity of managers. Thus, according to the results of a survey conducted by the University of Educational Management of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine on the purpose of education in the system of postgraduate education, it was found that the privileges are given to the following goals:

- managerial (increase of professional competence as a manager (39.6%), updating of knowledge on management of HMEI (46.0%), acquaintance with new technologies in management (21.1%), communication with colleagues in order to experience exchange of management activity (4.2%));
- pragmatic (planned course preparation for the purpose of certification (24.6%));
- personal development goals (2.6%).

Consequently, the problem of self-development and improvement of psychological competence is hardly understood by a significant part of supervisors as relevant and practicable in conditions of postgraduate pedagogical education [9].

Accordingly, the organization of postgraduate education should provide not so much the transfer of a certain amount of professional knowledge, skills, abilities, but the orientation of the PE listeners on the professional improvement, development of the creative potential, the personal growth. The latter determines the need to influence the listeners mainly at the personal level, changing the attitudes of leaders through the development of motivation, personal growth, etc.; assimilation of new knowledge, abilities, skills into the structure of their life experience through multiple presentation of any fact, delineation of invariant and variant meanings of professional activity, etc.[9]. In this regard, N. Kolominsky notes that "... the combination of refreshed training with the needs of managers of education, when it acquires "personal meaning" for them, the awareness of the manager of social importance of competence development — these are the basic psychological conditions for turning postgraduate education into a factor of development and self-development of personality"[3].

This, in turn, determines the specific of activity of teachers in the system of postgraduate education. Thus, the system of PEmakes higher demands on the level of professionalism of teachers, who must be generalists in the general public (because training is conducted not on a purely subject, but complex principle, with special attention being given to cross-curricular links, integrative tendencies, etc.).

Teachers should have a higher than standard level of professional competence, be oriented to professional improvement at the following levels: a) informational: fixation of useful directions in the development of science and practice, society in general; b) axiological: stimulation of creative activity, formation of a need for further development, etc.; c) active: development of appropriate techniques and practices of effective work [9]; d) socio-psychological: creation of a developmental social environment in which group norms and values of professional development and personal development are gradually formed.

It should be noted that the solution of the above tasks is hampered by a number of acute problems caused by numerous contradictions, in particular, between the true value of postgraduate education in human life and the way official documents define it, how they are implemented in practice; between the desire to realize spiritual values (free will, humanism) in the activities of educational organizations and the realities of today. It is can be distinguished a number of objective and subjective factors for the functioning of the PPE system, which make it difficult and sometimes impossible to actualize the need to improve the psychological competence of specialists. Objective factors include:

- socio-economic and political realities of today;
- peculiarities of vocational training of educators, directed not so much at creation of conditions for formation of psychological competence, but at transfer of proper professional knowledge, abilities, skills;
- lack of a unified conceptual approach to the system of PPE in all its links, unresolved problems of state stimulation of professional growth of specialists, their interest in further personal and professional development;
- insufficient level of scientific and methodological support of PPE;
- insufficient level of psychological competence of a large number of teachers of the PPE system, their lack of readiness for fundamental changes, attraction to the acquired, approved forms of work.

Above-mentioned confirms the analysis of the curricula of refresher courses of managers at HMEI and the results of surveys of students and teachers, which indicate the existing system of postgraduate education is not sufficiently focused on creating conditions for forming the psychological competence of managers. Thus, for educational process of disciplines in which it would be advisable to focus mainly on the development of the psychological competence of managers, it is spent preferably no more than 5-7% of hours of the total volume. At the same time, in terms of content, classes are usually aimed at revealing psychological problems of management (formation of favorable socio-psychological climate, improvement of leadership style, etc.) without correlation with the development of autopsychological competence of managers.

With respect to the subjective factors that impede the development of the psychological competency of HMEI under PPE, the following should be distinguished:

1) the insufficient level of desire for self-knowledge and introspection of one's own personal qualities, necessary for successful managerial activity and professional perfection;

2) the sustainable direction on certain norms and standards of behavior, driven by cultural and, in particular, gender stereotypes that suppress the tendency to self-actualization;

3) the externality and high level of anxiety of a significant number of executives at HMEI, which increases the tendency to seek safety, maintain a habitual style of activity, sometimes under conditions of unmanaged professional stress — emotional “burnout” and professional personality deformation.

In addition, in the context of the present, it is appropriate to establish a psychological service in the HMEI, in which tasks, including through the system of PPE, to provide qualified psychological assistance to all subjects of the educational process, and, in particular, to supervisors in military higher educational institutions in their self-improvement.

The analysis of the activity of managers in HMEI also shows that quite often the functioning of the respective teams is evaluated by them without taking into account all the necessary organizational managerial and socio-psychological parameters, which leads to a unilateral view of the results of their work and hinders the harmonious implementation of all management functions. In addition, the management of collectives in HMEI may be hampered by the lack of the development level of leaders of certain professionally important qualities, such as tolerance, reflection, etc. After all, managers should see not only the shortcomings in the work of the staff of the institute, departments, etc., but also the strengths, based on which can be eliminated defects, determine what aspects of their own management activities caused a certain state of affairs, develop a program of action to improve the style of management activities, etc. In addition, one of the socio-psychological problems in the activities of supervisors in HMEI is a lack of clear orientation on partnerships with the subjects of the educational process, when managers often assign them the role of a silent listener, who should agree throughout and unreservedly follow all the instructions of the executives. This complicates the ability to properly organize the activities of the subjects of the educational process, determine the prospects for their development, plan and adjust their development and career, create a positive psychological climate in teams, etc., that is, it is about the insufficient level of professional competence of many managers. According to the analysis of problems of management activity, the reason for this may be insufficient level of psychological competence.

Conclusion. Thus, according to the results of studying the problems of development of psychological competence of managers in HMEI, the connection of the content of psychological competence of the specialist` personality with the specificity of his professional activity is established. It is determined that the

psychological competence of the supervisor of HMEI is a systemic property of the individual and contains professionally effective personal attitudes and properties related to the assimilation and effective use of psychological information in the process of management.

In our opinion, the improvement of the level of psychological competence of managers in HMEI under the conditions of postgraduate pedagogical education can be achieved by integrating psychological knowledge into the training programs of refresher courses and professional development of managers. The proposed approaches to the optimization of the PPE system determine the conditions for the development of the psychological competence of managers in HMEI, in order to ensure the training of the supervisor-leader. The identified objective and subjective factors that hinder the development of the psychological competence of managers in HMEI under PPE, have provided the basis for further research on this issue.

REFERENCES

1. Zelnytskyi, A. M. Profesiina kompetentnist vykladacha vyshchoho viiskovoho navchalnoho zakladu [Professional competence of a teacher of higher military educational institution]. A.M. Zelnytskyi // *Viiskova osvita : zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy* / [hol. red. Osodlo V. I.]. — K. : NUOU, 2013. — № 2 (28). — S. 84-95. (in Ukrainian).
2. Karamushka, L. M. (2004). *Psykhologhiia osvitnoho menedzhmentu* [Psychology of educational management]. Navch. posibnyk, pp. 424 (in Ukrainian).
3. Kolomynskyi, N. L. (2001). *Psykhologhiia menedzhmentu v osviti (sotsialno-psykhologichnyi aspekt)* [Psychology of Management in Education (social and psychological aspect)]. Monohrafiia, pp. 286 (in Ukrainian).
4. Babyn, I. I. (2011). *Natsionalnyi osvitnii hlosarii* [National Education Glossary: Higher Education]. pp. 100 (in Ukrainian).
5. Oliinyk, V. (2004). *Ukrainska model funktsionuvannia i rozvytku systemy pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity* [Ukrainian model of functioning and development of the system of postgraduate pedagogical education]. *Pisliadyplomna osvita v Ukraini*, № 2, pp. 5-12 (in Ukrainian).
6. Orban-Lembryk, L. E. (2003). *Psykhologhiia upravlinnia* [Psychology of Management]. Posib., pp. 568 (in Ukrainian).
7. Panasiuk, A. U. (1991). *Systema povysheniia kvalyfykatsyy y psykhologhycheskaia perestroika kadrov* [Building Skills system and and psychological restructuring personnel]. Metod. posobye, pp. 79 (in Russian).
8. Putsov, V. I. (2001). *Teoretychni osnovy protsesu navchannia v systemi pidvyshchennia kvalifikatsii* [Theoretical foundations of the learning process in the Building Skills system]. *Pisliadyplomna osvita v Ukraini*, № 1, pp. 50-54 (in Ukrainian).
9. Semychenko, V. A. (2002). *Psykhologichni problemy navchannia pedahohichnykh pratsivnykiv u systemi pisliadyplomnoi osvity* [Psychological problems of teaching pedagogical staff in system of postgraduate education]. *Rozvytok pedahohichnoi i psykhologichnoi nauk v Ukraini 1992-2002, zb. nauk. prats do 10-richchia APN Ukrainy, Akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy*, Ch. 2, pp. 86-94 (in Ukrainian).
10. Festynher, L. (1999). *Teoryia kohnytyvnoho dyssonansa* [Theory of cognitive dissonance]. Pp. 317 (in Russian).
11. Jacobs R. Getting the Measure of Management Competence / R. Jacobs // *Personnel Management*.— 1989.— № 6.— PP. 32-37.
12. McClelland D. C. Testing for competence rather than intelligence / D. C. McClelland // *American Psychologist*.— 1973.— Vol. 28, № 1.— PP. 1-40.

13. Parry S. B. Just what is a competency? (And why should you care?) / S. B. Parry // Training Magazine.— 1998.— Vol. 35, № 6.— PP. 58-64.
14. Spencer L. M. Competence at work : models for superior performance / L. M. Spencer, S. M. Spencer.— New York : John Wiley, 1993.— 384 p.
15. White R. Motivation reconsidered : the concept of competence / R. White // Psychological review – 1959.— № 66.— PP. 297-333.

АНОТАЦІЯ

Владислав Мозальов,
кандидат педагогічних наук,
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ

Проблеми розвитку психологічної компетентності керівників у вищих військових навчальних закладах в умовах післядипломної освіти

У статті досліджуються актуальні проблеми розвитку психологічної компетентності керівників у вищих військових навчальних закладах як ключового чинника у процесі оптимізації управління закладами вищої військової освіти та їх структурними підрозділами. Актуалізується питання розвитку психологічної компетентності сучасних управлінців у військових вишах шляхом інтеграції психологічного знання в програми курсів перепідготовки та підвищення кваліфікації.

***Метою** даної статті є привернення уваги суб'єктів освітнього процесу, зокрема керівників до проблематики щодо розвитку психологічної компетентності, практичного застосування психологічного знання в управлінні структурними підрозділами ВВНЗ.*

Для з'ясування в психолого-педагогічній теорії та практиці стану досліджуваної проблеми використано методи аналізу, синтезу, порівняння, систематизації і узагальнення. Емпіричні методи спостереження, бесіди, інтерв'ювання були застосовані для виявлення реального стану справ і виявлення проблемних питань щодо психологічної компетентності керівників у ВВНЗ.

***Запропоновано** визначення психологічної компетентності керівника через ефективність, конструктивність її діяльності на основі ефективного застосування психологічних знань і вмінь у процесі розв'язання завдань чи проблем, які стоять перед особистістю в системі “людина – людина”.*

***Обґрунтовано** зв'язок змісту психологічної компетентності особистості фахівця зі специфікою його професійної діяльності. Визначено, що психологічна компетентність керівника у ВВНЗ є системною властивістю особистості та містить професійно-дієві особистісні установки й властивості щодо засвоєння й ефективного використання психологічної інформації у процесі управлінської діяльності, а також відповідні вміння, навички, що дають змогу творчо та якісно здійснювати управління навчанням, вихованням і розвитком особистості.*

Встановлено що проблема саморозвитку та вдосконалення психологічної компетентності майже не усвідомлюється значною частиною керівників як актуальна й така, що може бути реалізована у мовах післядипломної педагогічної освіти. Відповідно, організація післядипломної освіти повинна передбачати не стільки передачу певної кількості професійних знань, умінь, навичок, скільки орієнтацію слухачів післядипломної освіти на професійне вдосконалення, розвиток творчого потенціалу, особистісне зростання.

***Ключові слова:** освітній процес; керівник; менеджмент; психологічна компетентність; післядипломна освіта.*

Леонід Олійник,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,

Національний університет оборони України

імені Івана Черняхівського, м. Київ

ORCID ID 0000-0002-7375-1281

DOI: 10.33099/2617-1775/2019-02/128-138

АКТИВІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАГІСТРАНТІВ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ШКОЛИ

У статті визначаються напрямки дослідження форм та методів активізації навчально-пізнавальної діяльності на підставі аналізу навчання магістрантів в умовах університетської освіти. Аналізуючи впровадження інноваційних технологій у вивчення навчальних дисциплін встановлено, що особливо актуальними і ефективними є комунікативно-діалогова та інформаційна технології навчання.

Ключові слова: навчання; магістранти; інноваційні методи навчання; навчально-пізнавальна діяльність; комунікативно-діалогова технологія; інформаційна технологія.

Постановка проблеми. Збереження миру сьогодні є актуальною проблемою для усіх країн світу. Події 2014–2019 років в Україні, анексія Криму та військові дії на Сході України поставили під загрозу існування держави, забезпечення її цілісності, безпеки і суверенітету, але Майдан Гідності, героїзм захисників України змінили самих українців, сприяли згуртуванню української нації. Сучасний стан Збройних Сил України та реалії ХХІ століття вимагають якісно нових підходів до підготовки офіцерського складу, організації освітнього процесу, налагодження і впровадження організаційних, сучасних технологій, які могли б забезпечувати не тільки виконання завдань реформування військової освіти, а й сприяти всебічному розвитку суб'єктів навчання та їх успішній самореалізації в соціальному та військово-професійному середовищі.

Реформування військової освіти спонукає до переосмислення бачення, що стосується управління навчальною діяльністю магістрантів, пошуку нових форм та методів навчання слухачів. Важливим напрямком вдосконалення технологій навчання у вищому військовому закладі є застосування методів активізації навчально-пізнавальної діяльності магістрантів.

Аналіз останніх досліджень. За останній час форми інтерактивного навчання набули досить широкого розповсюдження в теорії та практиці освіти у Західній Європі та США. За даними досліджень фахівців, які порівняли різні методи та моделі навчання слухачів, було виявлено, що найменших результатів можна досягнути за умов пасивного навчання.

Як зазначає більшість фахівців, модернізація національної системи освіти, складність масштабного реформування Збройних Сил України актуалізує проблему формування творчої особистості військового професіонала, здатного ефективно розв'язувати складні військово-професійні

проблеми, та передбачає новий підхід до навчання магістрантів, спрямований на подолання кризи в освіті, яка проявляється, передусім, у невідповідності рівня знань запитам особистості, суспільним потребам і світовим стандартам, у знеціненні престижу військової служби, освіченості та інтелектуальної діяльності.

Необхідно дотримуватися і безперервно удосконалювати, перш за все, наступні найважливіші складові освітнього процесу:

навчальне середовище;

- 1) особистість науково-педагогічного працівника;
- 2) зміст навчання;
- 3) повсякденну роботу і старанність тих, хто навчається [2]

Актуальність дослідження полягає у визначенні чому і як навчати магістрантів в умовах університетської освіти? Ці питання, в усій їхній складності та вагомості, завжди стояли і нині стоять перед вищою військовою школою. Йдеться про те, що ретельно відібраний із різноманітних наукових джерел і дидактично опрацьований навчальний матеріал має забезпечити якісну підготовку військових фахівців. Для цього зміст військової освіти слід постійно оновлювати відповідно до вимог сучасної військової практики, науково-технічного і суспільного прогресу, беручи до уваги те, що ми живемо у світі змін, які дедалі прискорюються.

Аналіз наукових розробок, які пов'язані з питаннями навчання військових фахівців, що здійснено такими вченими як Нешадим М. І. [1], Ройлян В. О. [4], Ягупов В. В. [5] та ін. дає змогу зробити висновок, що безпосередньо проблема підготовки військових фахівців досліджена досить глибоко, але в той же час шляхи та проблеми активізації навчально-пізнавальної діяльності магістрантів в умовах університетської освіти досліджені ще недостатньо.

Метою статті є визначення і подання окремих інноваційних методів навчання магістрантів. Значна увага приділяється розкриттю сутності та особливостей інноваційних технологій, зокрема, комунікативно-діалогової, дискусійної, ігрової. Теоретичний аналіз науково-методичної літератури та багаторічний досвід проведення навчальних занять дають підстави стверджувати, що саме інтерактивні методи навчання є однією із важливих сучасних технологій у навчанні магістрантів в умовах університетської освіти.

Виклад основного матеріалу. Активізація навчальної діяльності магістрантів забезпечується виконанням цілої системи психолого-педагогічних умов, а саме: чіткого визначення цілей освітнього процесу, їх усвідомлення науково-педагогічними працівниками і слухачами, приведенням у відповідність до цілей змісту навчання, введенням такої методики навчання, яка створила б максимальні можливості для прояву ініціативи, самостійності і творчості особистості, забезпеченням якісного контролю за навчально-пізнавальною діяльністю слухачів.

Удосконалення процесу навчання залежить від умінь науково-педагогічного працівника планувати, організовувати, цілеспрямовано управляти пізнавальною діяльністю та активізувати її.

Складовими успіху при цьому є: опора на психолого-педагогічні знання і особливості освітнього процесу; поєднання у методиці викладання (навчання) основ психології і дидактики; створення власної методики на основі використання закономірностей системи психологічних і дидактичних знань.

Елементами, що підсилюють активізацію й управління навчанням магістрантів можуть бути: навчальні ігри; дискусії; практикуми із розробленими збірниками завдань, які орієнтовані на вирішення практично значимих результатів у підготовці військових фахівців, що створюють можливість здійснювати індивідуальний підхід у навчанні магістрантів; організація шляхів розв'язання завдань груповим методом; проведення прес-конференції (специфіка кожного предмету полягає у кількості фактів і назв). Важливо виділяти основне у навчальному матеріалі і не спонукати опрацьовувати другорядне; дозування навчального матеріалу, щоб забезпечувати зміну видів діяльності, що сприятиме підтриманню уваги і працездатності суб'єктів навчання.

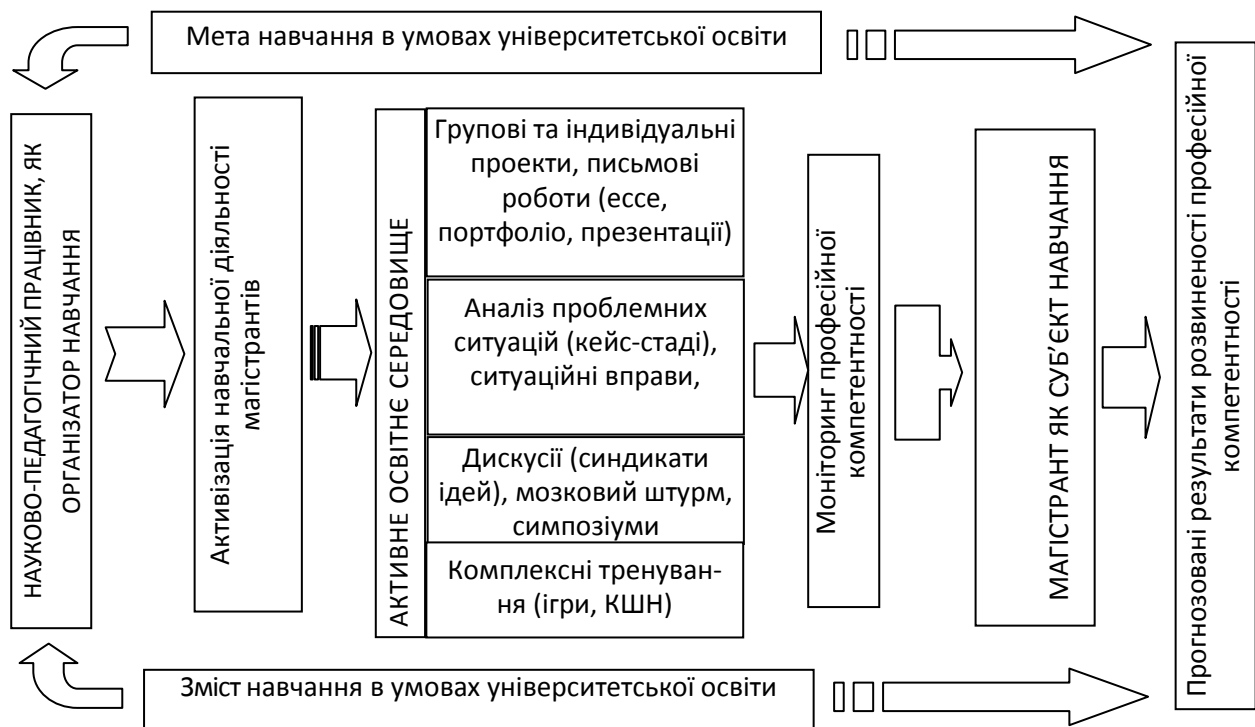

Рис. Модель активізації навчально-пізнавальної діяльності магістрантів в системі вищої військової школи

Шляхами активізації пізнавальної діяльності в освітньому процесі є: розкриття і встановлення зв'язків і залежностей при поясненні сутності теорій, законів, понять; розкриття деталей; образні порівняння, описи, цікаві відомості про них; використання ілюстрацій з журналів, таблиць, кадрів з навчальних фільмів; організація роботи з підручниками; використання прийому викладу тематичного матеріалу за аналогією; використання в освітньому процесі проблемних запитань; створення і використання проблемних ситуацій; розв'язування завдань за аналогією; наведення прикладів вирішення завдань із

досвіду проведення операції Об'єднаних сил (АТО); ділова гра; прес-конференція: підбирають матеріали з газет, журналів, брошур з різних напрямків: військового, технічного, гуманітарного.

Важливо забезпечити раціональне співвідношення теоретичної і практичної діяльності магістрантів: теоретичний матеріал поєднується з виконанням різноманітних завдань (на будь-якому етапі навчального заняття можна організувати диференційований підхід при загальній, груповій та індивідуальній роботі слухачів); прийом порівняння підсилює пізнавальну активність суб'єктів навчання (можна порівняти висновки і узагальнення різних осіб, що навчаються, урізноманітнити форми перевірки знань та умінь на основі порівняння, наприклад, рецензування однієї й тієї роботи різними експертами з числа суб'єктів навчання, з проведенням оцінки з письмовою її аргументацією); по закінченні вивчення тем, модулів, чи розділів, провести узагальнення у формі вікторини, змагання, умовних бойових ситуацій, конкурсів, де крім знань виявляють кмітливість та командирські здібності; програмованих завдань з теорії і практики використання пізнавальної діяльності військових керівників; урізноманітнення методик перевірки знань (формалізованих на бланках, швидких за перевіркою, розроблених на індивідуальних картках, словесних і знакових завдань); зв'язок теоретичного матеріалу з життям (коротка розповідь про видатних вчених певної галузі науки); використання в освітньому процесі навчально-методичних матеріалів.

Практичні роботи спрямовані на: застосування теоретичних знань на практиці, сприяння глибокому осмисленню вивченого матеріалу магістрантами та надання допомоги усвідомленого його засвоювання; формування практичних навичок і умінь; на етапі підготовки і тренування: кількість завдань і ступінь складності визначається в залежності від рівня індивідуальної підготовки слухачів. Серед них: пошукові завдання, які потребують роботи з текстом, ілюстраціями, таблицями підручника, топографічними, історичними картами, формулами; зразки завдань і алгоритми їх вирішення; проблемний виклад матеріалу; зразки логіки аналізу інформації, її творче осмислення.

Активізації розумової діяльності сприяє: самостійному вивченню матеріалу параграфів і складання запитань, на які в тексті немає відповіді; умінню ставити запитання (ведуть до вдумливого читання тексту, осмисленні його); самостійна робота з текстом сприяє самоконтролю, яку необхідно урізноманітнювати: виділяти опорні слова, розробляти схеми, вести короткі записи.

Опорними служать слова, що визначають основний зміст, розкривають суть явища або процесу.

Приклади роботи з текстом (підручником, словниками, монографіями, навчальними посібниками, інше): використовуючи текст дайте визначення; прочитайте текст ... і на основі визначених понять поясніть...; опрацюйте текст і назвіть...; виділіть у тексті опис особливостей...; виявіть, які зв'язки ... вказуються у тексті, а які слід визначити самостійно.

Ведення конспектів сприяє осмисленню інформації, виділенню у змісті інформації найголовнішого, вчить логічно мислити, узагальнювати і робити висновки, запам'ятовувати і відтворювати вивчене; включення в самостійну роботу завдань, що орієнтують на пізнавальну діяльність з текстом, картографічним матеріалом, статистичними матеріалами періодичних видань (формує навички роботи з різними джерелами інформації), технічною апаратурою, інструкціями, директивними документами; застосування нестандартних методів навчання (здійснює підготовку до самостійної праці і життя); розв'язання пізнавальних завдань, орієнтованих на розвиток усіх видів пам'яті (образна пам'ять, рушійна, словесно-логічна, емоційна, короткочасна, довготривала, недовільна, довільна); контроль шляхом оперативного спілкування; виділення резерву часу для індивідуальної роботи з "сильними" і "слабкими" суб'єктами навчання.

Одним із основних шляхів ефективного вирішення завдань навчання магістрантів в умовах університетської освіти є переорієнтація на якісно нову технологію освітнього процесу, яка передбачає запровадження принципів нового педагогічного мислення. У процесі дослідження з'ясовано, що інноваційні технології перетворюють характер навчання відносно таких його суттєвих якостей, як цільова орієнтація, характер взаємодії суб'єктів навчання. Аналізуючи впровадження інноваційних технологій у вивчення навчальних дисциплін, встановлено, що особливо актуальними і ефективними є комунікативно-діалогова та інформаційна технології. Застосування засобів інформаційної технології, а саме сучасних проекційних приладів, відео та комп'ютерної техніки, значно підвищують ефективність лекційних занять та сприяють вирішенню проблеми активізації пізнавальної діяльності магістрантів. Зокрема використання відеофрагментів, в яких відтворюються різноманітні навчальні ситуації, що вимагають аналізу і відповідних обґрунтованих висновків, дають змогу ефективно проводити теоретичні заняття, забезпечивши атмосферу творчої співпраці лектора із слухацькою аудиторією.

На наш погляд, запроваджувати їх в практику навчання, необхідно починати із серйозної перебудови лекційного курсу. Теоретичний постулат про проблемність лекції звільняє науково-педагогічного працівника від необхідності обов'язкового тлумачення всієї інформації, закладеної у робочій навчальній програмі. Це дає змогу науково-педагогічному працівнику застосувати комунікативно-діалогову технологію навчання, коментувати проблему в такий спосіб, щоб без самостійно розробленої конкретизації її різнобічних аспектів не можна було б виконати практичні завдання. Тобто магістрант поставлений в умови, які передбачають необхідність самостійно здобувати ту частину знань, яка в поєднанні з аудиторною програмою становить єдине ціле. Визначена організація навчального курсу передбачає відмову слухачів від заформалізованих схем і трафаретів, усвідомлення навчальної потреби творчого сприйняття матеріалу і наукового пошуку, який повинен стати органічною складовою професійної самоосвіти. Численність і

розмаїття активних форм роботи, які можна застосувати на заняттях з навчальних дисциплін, вимагає їх певної (умовної) типології. Нами використовуються такі типи робіт: творчі завдання вербального та практичного характеру; складання і аналіз структурно-логічних і опорно-інформаційних схем, конспектів занять, заповнення текстових таблиць; моделювання різноманітних навчальних ситуацій; імітаційні та ділові ігри; навчальні дискусії. До творчих завдань вербального характеру належать такі, які спрямовують слухачів на підготовку невеличких фрагментів викладу матеріалу. У ході такої тренувальної роботи поступово формуються професійні навички майбутнього фахівця, зростає інтерес до роботи, розкриваються якості слухача. Інколи творчі завдання вербального характеру дещо ускладнюються. Слухачі готують не тільки тексти повідомлень, а й наочність, на основі якої ці повідомлення розкриваються: схеми, таблиці, графіки, презентації, ессе. Серед активних форм роботи на практичних заняттях найголовнішими, безумовно, є ділові ігри, в процесі проведення яких створюються ситуації практичної діяльності слухача, які повністю імітують професійну діяльність. Викладач виконує роль організатора процесу навчання, координатора, консультанта. Він спрямовує діяльність слухачів, допомагає розробити схему пошуку, контролює роботу групи на проміжних етапах. Слухачі ж, у свою чергу, працюють над навчальним завданням у групах, обговорюють його, шукаючи вирішення поставлених завдань. Подібна співпраця слухачів дозволяє вирішити складні питання набагато швидше та ефективніше. Розв'язуючи спільно навчальну проблему, група опановує співробітництво та проявляє співтворчість – всі працюють один для одного. Відбувається обмін знаннями, думками та ідеями. В інтерактивній групі навіть слабші у навчанні слухачі без дискомфорту приймають активну участь в обговоренні та прийнятті рішення стосовно поставлених завдань. Взаємодія та співпраця між слухачами є пріоритетом у цьому методі навчання.

Активні методи навчання – це сукупність прийомів і способів психологічно-педагогічного впливу на об'єкти навчання, які порівняно з традиційними методами навчання, у першу чергу спрямовані на розвиток у них творчого самостійного мислення, активізацію навчально-пізнавальної діяльності, формування навичок і вмінь нестандартного розв'язання військово-професійних проблем і вдосконалення навичок професійного спілкування [5].

Активні методи навчання часто використовуються під час групових занять. Проблемні завдання, які вирішуються слухачами у ході таких навчальних занять, дозволяють не тільки підвищити рівень засвоєння навчального матеріалу, але й сприяють формуванню фахових навичок офіцерів за посадою та здатних самостійно і творчо вирішувати завдання у конкретно запропонованих практичних умовах.

Як свідчать результати дослідження практичних і семінарських занять, поширення отримала також і дискусійна технологія. Вона забезпечує кращі результати там, де інші методи виявляються менш ефективними. Серед форм її проведення: “Круглий стіл” – бесіда, в якій бере участь невелика кількість

магістрантів, відбувається обмін думками як між ними, так із аудиторією; “засідання експертної групи”, на якому спочатку обговорюється намічена проблема, а потім учасниками висловлюються власні пропозиції; “симпозіуми” – обговорення, в процесі якого учасники виступають з повідомленнями, що представляють їхні точки зору, після чого відповідають на запитання, які побудовані на основі попередніх виступів та їх спростувань з боку учасників – представників двох суперницьких команд. Організація і проведення дискусії вимагають чималих знань, зусиль і часу, як з боку науково-педагогічного працівника, так і з боку слухачів. Тому необхідна ретельна підготовка до неї. На практичних заняттях необхідно методично готувати слухачів до проведення дискусій, акцентуючи увагу на тому, що навчитися дискутувати, не перетворюючи цей процес у прості суперечки, які не мають логічного завершення, – це тривала, кропітка робота. На підготовчому етапі оголошується тема і пропонується перелік відповідної літератури з метою розширення світогляду слухачів з обраної проблеми і формування уміння самостійно працювати з різноманітними джерелами інформації. Другий етап проведення дискусії – це керований процес, науково-педагогічний працівник спрямовує його в потрібне русло, коригує матеріал, яким оперують слухачі. На завершення обов’язково разом із ними підводить підсумок, акцентуючи увагу на правильних, науково-обґрунтованих позиціях щодо вирішення запропонованої проблеми.

Аналіз конкретних ситуацій – це ефективний метод активізації навчально-пізнавальної діяльності магістрантів в умовах університетської освіти. Названий метод характеризується такими ознаками: наявність конкретної ситуації; розробка групою (підгрупою чи індивідуально) варіантів вирішення ситуації; захист розроблених варіантів вирішення ситуації з наступним їх опануванням; підведення підсумків та оцінка результатів заняття.

Існує декілька видів ситуацій:

1. Ситуація-проблема являє собою описання реальної проблеми, яка потребує вирішення. Мета: знайти вирішення ситуації або прийти до висновку про неможливість її вирішення.

2. Ситуація-оцінка описує положення, вихід із якого вже знайдено. Мета: провести критичний аналіз прийнятих рішень, зробити висновок з приводу поданої ситуації та її вирішення.

3. Ситуація-ілюстрація являє ситуацію та, пояснюючи причини її виникнення, описує процедуру її вирішення. Мета: оцінити ситуацію в цілому, провести аналіз її вирішення, сформулювати питання, виразити погодження - непогодження.

4. Ситуація-попередження описує застосування вже прийнятих раніше рішень, у зв’язку з цим ситуація носить тренувальний характер, слугує ілюстрацією до тієї чи іншої теми. Мета: проаналізувати дані ситуації, знайти рішення з використанням отриманих теоретичних знань.

Такий метод навчання спрямований на розвиток уміння аналізувати складні завдання, здатності приймати рішення [3, с. 53].

Розігрування ролей (рольова гра) – імітаційний ігровий метод активного навчання магістрантів. Для нього характерні такі ознаки: наявність завдання (проблеми) та розподілу ролей між слухачами; взаємодія між слухачами. Кожний з них, згідно зі своєю роллю, може погодитися або не погодитися з думкою інших слухачів, висловлювати власну думку тощо; введення науково-педагогічним працівником у процесі заняття коригувальних умов. Так, він може припинити обговорення та повідомити про нові дані, які треба врахувати при вирішенні поставлених завдань, спрямувати обговорення в інше русло; оцінка результатів обговорення та підведення підсумків гри науково-педагогічним працівником та слухачем. Розігрування ролей є достатньо ефективним методом вирішення організаційних та управлінських завдань [5].

В Національному університеті оборони України імені Івана Черняховського, м. Київ проводиться педагогічний експеримент щодо активізація навчання через зміну методики проведення навчальних занять в системі лідерських курсів:

лекція-дискусія – презентація навчального матеріалу, проведеного одним або декількома науково-педагогічними працівниками, після чого відбувається синдикатне завдання або обговорення матеріалу лекції та пов'язаних з ним попередніх читань. висновки за підсумками виконання завдання або дискусії синдикату представляються на пленарному засіданні з періодом запитань та відповідей;

робота в синдикаті – дискусія, яка базується на визначеному завданні або питаннях, за якими проводиться презентація рішення синдикату на пленарному засіданні або подання у письмовій формі науково-педагогічному працівнику;

семінар – брифінги або презентації після групової дискусії на основі попереднього вивчення матеріалу або дослідницьких проектів. мета – сприяння обміну думками, розвиток аналітичних компетентностей, критичного мислення, пошук нових ідей;

вправа – військовий аналіз ситуації у поєднанні з рольовим та інтерактивним застосуванням раніше вивченого матеріалу у форматі сценарію та синтезі зібраної та отриманої раніше інформації.;

командний дослідницький проект – дослідження проведене слухачькими групами з питань, пов'язаних з навчальною програмою курсу та в контексті історичного сценарію, дослідницького питання, аналітичного завдання (такого як тематичне дослідження або порівняльне дослідження або інша відповідна діяльність). складається з обов'язкового читання, обговорення, навчання та письмової роботи або презентації;

польове навчання (заняття на базі військ) – колективний візит до військової частини (установи), для надання досвіду та можливості вивчити раніше охоплені матеріали навчального плану (програми) у практичних умовах.

Практика свідчить, що найефективнішими є активні форми навчання та використання інноваційних технологій. Аналіз досвіду навчання військово-спеціальних дисциплін магістрантів свідчить, що застосування в освітньому процесі системи знань, що об'єднує імітацію, гру і проблемні ситуації, дозволяє

надати навчальним заняттям пошукового характеру, захопити магістрантів самостійною пізнавальною діяльністю, перетворити їх на активних учасників навчання. Активні методи і прийоми викладання запобігають пасивному заучуванню слухачами фактичного матеріалу, сприяють розвитку творчих здібностей, самостійності, формуванню високого інтелектуального потенціалу.

Висновки. Активні методи навчання дають можливість активізувати у слухачів творчі здібності, розкриваючи їхній емоційно-інтелектуальний потенціал; формувати у них принципово важливі якості, які необхідні магістранту. Таким чином, можна стверджувати про доцільність і ефективність використання інноваційних технологій, активних форм навчання в процесі підготовки слухачів до майбутньої професійної діяльності. Це дозволяє озброїти магістрантів надійними знаннями, навичками та вміннями, адаптаційними механізмами до екстремальних факторів, забезпечити стійкість емоційно-вольової сфери, високий розвиток пошуково-дослідницьких компонентів діяльності та здатність коректувати реалізацію рішення залежно від мінливої ситуації. Проте варто зауважити, що вище зазначене не претендує на виключно вірне твердження – потрібно лише використовувати інтерактивне навчання. Воно потребує обов'язкового поєднання з традиційними у вищих військових навчальних закладах моделями та технологіями навчання і виховання та обираються науково-педагогічним працівником для застосування у тому випадку, коли таким шляхом можна забезпечити найвищі результати у навчальній діяльності слухачів. В подальшому пропонується удосконалення форм та методів активізації навчально-пізнавальної діяльності на основі впровадження інноваційних технологій навчання магістрантів, розробка засобів підвищення рівня засвоєння ними знань та практичних навичок, а також підвищення професійного рівня науково-педагогічного складу вищих військових навчальних закладів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нещадим М. І. Військова освіта України: історія, теорія, методологія, практика : [монографія] / Микола Іванович Нещадим. – К. : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2003. – 852 с.
2. Олійник Л. В. Методична система навчання військово-спеціальних дисциплін магістрів військово-соціального управління : [монографія] / Леонід Віталійович Олійник. – Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2017. – 340 с.
3. Олійник Л. В. Активні методи навчання та їх роль у психолого-педагогічній підготовці майбутніх магістрів військово-соціального управління / Л. В. Олійник. // Теорія і практика управління соціальними системами // Щоквартальний науково-практичний журнал. – Харків : НТУ “ХПІ”, 2013. – № 4. – С. 51–57 (ISSN 2078–7782).
4. Ройлян В. О. Формування професійних якостей майбутніх фахівців сухопутних військ в умовах реформування вищої військової освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія та методика професійної освіти” / В. О. Ройлян. – Одеса, 2004. – 22 с.
5. Ягупов В. В. Теорія і методика військового навчання : [монографія] / Василь Васильович Ягупов. – К : ТанDEM, 2000. – 380 с.

1. Neshchadym M. I. Viiskova osvita Ukrainy: istoriia, teoriia, metodolohiia, praktyka : [monohrafiia] / Mykola Ivanovych Neshchadym. – K. : Vydavnycho-polihrafichniy tsentr “Kyivskiy universytet”, 2003. – 852 s.

2. Oliinyk L. V. Metodychna systema navchannia viiskovo-spetsialnykh dystsyplin mahistriv viiskovo-sotsialnoho upravlinnia : [monohrafiia] / Leonid Vitaliiovych Oliinyk. – Khmelnytskyi : Vydavnytstvo NADPSU, 2017. – 340 s.

4. Roilian V. O. Formuvannia profesiynykh yakosti maibutnykh fakhivtsiv sukhopotnykh viisk v umovakh reformuvannia vyshchoi viiskovoi osvity : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : spets. 13.00.04 “Teoriia ta metodyka profesiinoi osvity” / V. O. Roilian. – Odesa, 2004. – 22 s.

5. Yahupov V. V. Teoriia i metodyka viiskovoho navchannia : [monohrafiia] / Vasyl Vasylovych Yahupov. – K. : Tandem, 2000. – 380 s.

Леонид Олейник,

кандидат педагогических наук, старший научный сотрудник
Национальный университет обороны Украины
имени Ивана Черняховского, г. Киев

Активизация учебно-познавательной деятельности магистрантов в системе высшей военной школы

В статье определяются направления исследования форм и методов активизации учебно-познавательной деятельности магистрантов. Анализируя внедрение инновационных технологий в изучение учебных предметов, установлено, что особенно актуальными эффективными являются коммуникативно-диалоговая и информационная технология обучения.

Ключевые слова: *методы обучения; магистрант; учебно-познавательная деятельность; коммуникативно-диалоговая технология; информационная технология.*

Leonid Oliinyk,

PhD (Candidate of pedagogical sciences, Senior research scientist) Senior research scientist
of methodical and scientific center of educational activity organization of the National Defense
University of Ukraine named after Ivan Chernyakhovskyi, c. Kyiv

The activating of educational–cognitive activity masters on special high military school

The ways of investigating the forms and methods of activating educational -cognitive activity on the basis of military and social management masters study analysis are defined in this article. Having been analyzed the invention of innovational technologies in the process of teaching special military subjects, it is set, the most actual and effective are communicative dialogue and informational.

The article deals with studying methods, its role, importance and its implementation possibilities during the didactic process in the higher military establishment. The methods and forms as basis for operational and procedural element of military and special subjects studying of military and social management masters are defined. The methods of studying of military and social management masters include: oral material delivering (studying materiel discussion), demonstration, exercises (training process), practice as well as self-studying.

We prove that the emphasis from passive forms of education should be shifted to the active forms and methods: seminars and workshops, discussions, simulation training and combat actions and situations of everyday activities, their review, analysis and evaluation.

According to the author, active learning methods provide intensive development of cognitive motives contributing to the manifestation of creative thinking of students, they aim to develop their creative independent thinking, learning and cognitive activation activity, the formation of skills and

custom solutions professional military problems and improving the skills of professional communication.

The article reveals the essential content of the application of active learning methods. Found that it enables the future masters of military-social management to engage in purposeful process of development in their creative thinking that will professionally perform their tasks.

Key words: *innovative technologies of teaching; educational-cognitive activity; communicative-dialogue technology; informational technology; masters.*

УДК 378.14.015.62

Володимир Оліферук,
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ
ORCID ID 0000-0002-0722-7561
DOI: 10.33099/2617-1775/2019-02/138-147

ВИЗНАЧЕННЯ КРИТЕРІЇВ ОЦІНЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВВНЗ

У статті розглядається проблема визначення критеріїв оцінювання професійної компетентності викладача вищого військового навчального закладу (далі – ВВНЗ). Наводяться приклади формування структури критеріїв професіоналізму викладача на підставі професійно-освітнього, професійно-діяльницького, професійно-особистісного системних компонентів. Професійна компетентність викладача ВВНЗ визначається як складна структура взаємовідносин і зв'язків елементів, які становлять еталонні критерії професіоналізму.

Ключові слова: *критерії; педагогічна діяльність; викладач; професійна компетентність; вищий військовий навчальний заклад.*

Постановка проблеми. Вдосконалення педагогічної діяльності викладача ВВНЗ в сучасних умовах розвитку Збройних Сил України та системи вищої військової освіти характеризується переходом від репродуктивного рівня виконання професійних дій в освітньому процесі до творчого, інноваційного рівня, ускладненням завдань навчання та виховання тих, хто навчається, підвищенням вимог до професійної компетентності викладача.

Аналіз досліджень з проблем освіти дозволяє припустити, що професійна компетентність викладача ВВНЗ визначається не стільки професійними знаннями та навичками, скільки здібністю прогнозувати і своєчасно вирішувати інноваційні педагогічні завдання, професійно аналізувати та розуміти процеси у сучасному освітньому просторі, напрями і тенденції розвитку освіти, зокрема, військової освіти. Важливе значення мають також особистісні якості викладача, тому що у педагогічній діяльності важко диференціювати особистісні та професійні складові, оскільки вона реалізується через особистісні форми відчуття та розуміння педагогічного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженнях *Ю.П. Азарова, Ю.К. Бабанського, И.В. Грошевої, А.Г. Кузнецової, Н.В. Кузьминої, І.П. Подласого* [1-6] та інших відмічається, що педагогічна діяльність має динамічний характер. Під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів педагогічна система постійно змінюється, що зумовлює необхідність безперервного розвитку особистості викладача, як важливого компоненту освітньої системи. Згадана особливість спонукає викладача до постійного особистісно-професійного вдосконалення. Актуальним для нашого дослідження є характеристика поняття “системний підхід” у визначенні критеріїв професійної компетентності викладача. “Системний аналіз – це аналіз руху, що породжує явище, яке складає предмет пізнання, тобто розкриття сутності цих явищ, що включають у себе й самі ці явища” [7, с. 264].

В.Г. Афанасьєв визначає цілісну систему як “...сукупність об’єктів, взаємодія яких зумовлює наявність нових інтегральних якостей, не властивих її складовим компонентам. Компоненти цілісної системи щільно пов’язані між собою, взаємодіють один з одним, вони, так би мовити, інтегровані системою” [8, с. 18-23].

Дослідження цілісної системи передбачає визначення її якісної специфіки, складу компонентів, що входять до неї, взаємозв’язків, які існують між компонентами. Важливо визначити інтегративні, системоутворюючі фактори, показати внутрішню структуру системи, її організацію, установити зв’язки системи з навколишнім середовищем, з іншими системами. У процесі розвитку цілісної системи здійснюється якісне перетворення її частин. Умовою стійкості системи, збереження її якісної визначеності є постійний розвиток і поновлення її складових компонентів. “Об’єкти стають предметом системного дослідження не в емпіричній даності, а на певному теоретичному рівні розглядання, коли утворюється необхідність синтезу системних уявлень, які отримані на різних “зрізах” складного об’єкту” [9, с. 74-78].

Ю.К. Бабанський використовує системний підхід для аналізу процесу навчання. Він стверджує, що основними компонентами процесу навчання, як цілісної системи, є соціально детерміновані цілі навчання, зміст навчання, дидактичні умови, форми і методи діяльності педагогів и тих, хто навчається, аналіз и самоаналіз результатів навчання. “У сучасних умовах назріла необхідність істотного вдосконалення методів педагогічного дослідження і, насамперед, введення в логіку наукового пошуку спеціального аналізу структурних зв’язків об’єкта, що вивчається, і визначення серед них найбільш істотних, стійких, які відображають відповідні педагогічні закономірності” [10, с. 63].

Н.В. Кузьміна визначає педагогічну систему “...як множину структурних і функціональних компонентів, які підпорядковані цілям виховання і навчання підростаючого покоління и дорослих осіб” [11, с. 26]. До структурних компонентів цілісної педагогічної системи вона відносить:

потреби суспільства (соціально значущі цілі), зміст інформації, що надається, способи досягнення цілей (форми, методи, засоби), контингенти людей, які мають потребу в освіті або у відповідній підготовці, наявність кваліфікованих педагогів.

Кожна педагогічна система може бути розглянута на підставі будь-якого із цих компонентів, який у такому випадку виступає, як системоутворюючий. “Функціональні компоненти, – на думку *Н.В. Кузьміної*, – це стійкі базові зв’язки основних структурних компонентів, що утворюються в процесі діяльності керівників, педагогів, тих, хто навчається, і тим самим забезпечуючи рух, розвиток, вдосконалення педагогічних систем і внаслідок цього їх стійкість, життєздатність” [11, с. 32-40]. Автор також підкреслює “відкритість” педагогічних систем, залежність компонентів системи від впливу зовнішнього середовища.

Таким чином, будь-яка система, у тому числі педагогічна, може розглядатися як відповідним чином упорядкована сукупність взаємопов’язаних компонентів, які повинні забезпечити виконання тих чи інших завдань, виконання тих чи інших функцій. При цьому, система передбачає наявність не тільки упорядкованості компонентів, які склалися відповідним чином, але і процесу їх взаємодії та функціонування.

У педагогічній літературі є розробки методик оцінювання результатів педагогічної діяльності викладача [12-15]. У багатьох наукових дослідженнях також розглядаються питання визначення рівнів підготовленості тих, хто навчається, за різними навчальними дисциплінами. Однак, ще недостатньо дослідженою є проблема оцінювання рівня професійної компетентності викладача, зокрема викладача ВВНЗ, з позицій його професійно-методичних знань, навичок, умінь і необхідних особистісних якостей.

Заслуговує на увагу *кваліметричний підхід* до оцінювання педагогічної кваліфікації викладача. Цей підхід базується на визначенні складових цієї системної характеристики викладача, діагностуванні та оцінюванні кожної складової, на підставі результатів яких виводиться інтегрований показник педагогічної кваліфікації викладача [16, 17].

Дослідники професійної компетентності викладача запропонували декілька систем оцінювання професійних якостей педагога на основі педагогічної кваліметрії [18-22]. Наприклад, *В.П. Сімонов* запропонував використовувати для визначення рівня професіоналізму викладача карту професійно-значимих особистісних якостей викладача у показниках, що діагностуються [23, с. 22-27]. Він виділив рівні характеристик якостей педагогів и групи критеріїв професіоналізму: 1-й рівень – риси особистості викладача як індивідуальності; 2-й рівень – викладач у структурі міжособистісних відносин; 3-й рівень – професійні риси особистості викладача; 4-й рівень – ефективність професійної діяльності викладача.

Мета статті. Запропонувати алгоритм формування критеріїв оцінювання професійної компетентності викладачів ВВНЗ з метою використання у системі вищої військової освіти та підвищення якості освітнього процесу.

Методи дослідження: Для розв'язання поставлених у статті завдань використано діяльнісний, компетентнісний та системний підходи, методи аналізу, синтезу, узагальнення та моделювання.

Виклад основного матеріалу. Дослідники діяльності викладачів вищої школи з точки зору вдосконалення педагогічної компетентності представляють компетентність як “системну властивість особистості”, що створюється шляхом взаємодії та взаємопроникнення професійно-освітнього, професійно-діяльнісного та професійно-особистісного компонентів [24, 25].

Професійно-освітній компонент стосовно викладача ВНЗ є комплексом теоретичних знань, які забезпечують його професійну діяльність (як наукову, так і педагогічну). Глибокі теоретичні знання мають служити основою відповідних умінь, які є однією з умов ефективності практичної діяльності викладача.

Професійно-діяльнісний (практичний) компонент включає знання і вміння викладача, які отримані з досвіду власної професійної діяльності. Іншими словами, досвід самостійної практичної діяльності якраз і є змістом професійно-діяльнісного компонента.

Професійно-особистісний компонент передбачає високий рівень розвитку якостей особистості викладача, які впливають на рівень організації та здійснення професійної діяльності.

У таких процедурах, як комплексне, системне оцінювання та визначення рівня професіоналізму викладача, на нашу думку, оптимальним є створення *структурної моделі педагогічної компетентності* на основі еталонних критеріїв. У такому випадку можливі два підходи до формування еталонних критеріїв структурної моделі професійної компетентності викладача:

1. Якщо для оцінки професійної компетентності викладача використовувати як основні критерії результати його педагогічної діяльності, то має бути складена багаторівнева характеристика знань, умінь, навичок і вихованості тих, хто навчається.

2. Якщо основним критерієм професійної компетентності враховувати психолого-педагогічну підготовленість викладача, то необхідно охарактеризувати його професійні знання і вміння у цій сфері діяльності.

На нашу думку, при використанні системного підходу доцільним є застосування обох варіантів формування еталонних критеріїв щодо створення адекватної моделі педагогічної компетентності, що досліджується.

При формуванні *структурної моделі професійної компетентності викладача ВВНЗ* передбачається виконати такі умови:

виділити та охарактеризувати якісні рівні професійних знань і умінь викладача;

розробити алгоритм оцінювання професійної компетентності викладача;

вибрати способи фіксування, оброблення та узагальнення результатів експертної оцінки [26].

Оскільки модель професійної компетентності викладача ВВНЗ має складну структуру, то й система критеріїв, за допомогою яких здійснюватиметься оціночна характеристика цього педагогічного явища, також є складним структурним утворенням.

Нині дослідники даної проблеми виділяють *три групи критеріїв* професійної компетентності викладача:

1. Критерії, які стосуються планування та організації педагогічної діяльності.

2. Критерії, які характеризують упровадження результатів наукових досліджень у педагогічну практику.

3. Критерії якості та успішності педагогічної діяльності.

Кожний критерій може бути представлений у вигляді рангової шкали, яка відображає рівень тої чи іншої якості, що характеризує професійну компетентність викладача. У рамках цієї проблеми розроблені концептуальні положення щодо оцінювання якостей викладача, обґрунтовані підходи вибору еталонних критеріїв [27].

У більшості досліджень утвердилися еталонні критерії оцінювання педагогічної діяльності, основу яких становлять професійна підготовленість, результативність педагогічного труда і особистісні якості викладача.

Базова професіограма викладача може включати три складові, які відображають якісні характеристики професійної компетентності педагога:

1. *Кваліфікація за навчальною дисципліною*. Викладачеві потрібні фундаментальні знання теорії своєї навчальної дисципліни, напрямів та змісту сучасних наукових досліджень у даній галузі науки, практичні уміння передавати знання з навчальної дисципліни тим, хто навчається.

2. *Загальнопедагогічна кваліфікація*. Викладачеві потрібні знання педагогічних принципів, технологій, методів и форм навчання, досвід їх запровадження в педагогічній практиці.

3. *Методична кваліфікація*. Викладач повинен вміти на підставі заданого кінцевого результату проектувати процес навчання, використовувати в педагогічній практиці різноманітні форми і методи навчання для досягнення поставлених навчальних цілей, володіти ефективними методами організації самостійної роботи тих, хто навчається, бути чутливим до інновацій в організації навчального процесу [28].

Основою для побудови моделі професійної компетентності викладача також може служити структура професійних умінь викладача, яка запропонована *В.А. Слатьоніним* і створена з використанням системного підходу [29, с. 41-53]. *Структура професійних умінь викладача* включає такі складові:

I. Теоретична готовність викладача.

1.1. *Аналітичні вміння*:

виділяти основні цілі педагогічної діяльності та забезпечувати їх досягнення;

структурувати педагогічні уявлення на складові елементи;

аналізувати окремі елементи педагогічного процесу і робити узагальнені висновки;

формувати на основі осмислення теорій навчання та виховання перспективні завдання щодо вдосконалення навчально-виховного процесу;

проектувати педагогічні процеси і впроваджувати інноваційні технології навчання.

1.2. Прогностичні вміння:

прогнозувати результати педагогічного впливу на тих, хто навчається;

прогнозувати розвиток навчального колективу, зміни його структури і системи взаємовідносин у ньому;

прогнозувати особистісний розвиток тих, хто навчається.

1.3. Проективні вміння:

перетворювати цілі та зміст навчального процесу в конкретні педагогічні завдання;

визначати головні та другорядні завдання для кожного етапу педагогічного процесу;

враховувати потреби та інтереси тих, хто навчається, при визначенні педагогічних завдань;

вибирати методи і форми навчання, які є адекватними відповідним педагогічним завданням;

планувати та організовувати індивідуальну роботу тих, хто навчається, з метою розвитку їхніх здібностей.

1.4. Рефлексивні вміння:

самопрогнозувати, самоаналізувати професійну діяльність, усвідомлювати особисту відповідальність за її результати;

вивчати інших людей, співпереживати, орієнтуватися на інтереси інших;

змінювати уявлення про себе як про особистість і професіонала.

II. Практична готовність викладача.

2.1. Мобілізаційні вміння:

зосереджувати увагу тих, хто навчається, на навчальну дисципліну, розвивати в них інтерес до пізнавальної діяльності;

формувати потреби в інформації, отриманні знань, опануванні основами наукових досліджень;

активізувати пізнавальну діяльність тих, хто навчається, націлювати на досягнення позитивних результатів у навчанні.

2.2. Інформаційні вміння:

викладати навчальний матеріал ясно, логічно і компетентно;

формувати навчальні питання, завдання для самостійної підготовки курсантів з метою глибокого засвоєння навчального матеріалу;

використовувати технічні засоби навчання;

корегувати зміст навчальних планів і програм навчальних дисциплін у відповідності до нових завдань щодо підготовки фахівців з вищою освітою.

2.3. Розвиваючі вміння:

визначати перспективи професійного становлення окремих курсантів і навчальної групи;

використовувати в ході навчальних занять проблемні ситуації та інші форми активізації пізнавальних процесів;

стимулювати пізнавальну діяльність курсантів;

створювати психолого-педагогічні умови для розвитку індивідуальних здібностей курсантів.

2.4. Орієнтаційні вміння:

формувати у курсантів високі моральні цінності;

підтримувати у курсантів постійну мотивацію до активної навчальної роботи;

направляти пізнавальну діяльність курсантів.

2.5. Перцептивні вміння:

сприймати й адекватно інтерпретувати інформацію, яка отримана від партнерів по спілкуванню та інших джерел;

визначати особистісну сутність інших осіб, тип їхньої особистості, темперамент та інші особистісні якості.

2.6. Уміння педагогічного спілкування:

встановити психологічний контакт з навчальною групою;

створити на навчальних заняттях обстановку колективного творчого пошуку;

впевненню діяти в публічній обстановці;

використовувати різноманітні педагогічні техніки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У наведеній структурі професійних умінь викладача відокремлені основні блоки професійної діяльності педагога и простежена єдина, взаємопов'язана система діяльнісних елементів. Даний підхід може бути використаний при оцінюванні професійної компетентності викладачів вищої школи, в тому числі ВВНЗ.

З метою здійснення якісної та кількісної оцінки професіоналізму викладача пропонується такий алгоритм формування критеріїв оцінювання:

формування цілі та педагогічних завдань оцінювання;

аналіз об'єкта (суб'єкта) дослідження, його основних показників і виділення серед них еталонних;

формування структури критерію;

визначення рангових коефіцієнтів еталонних показників та ранжування отриманих значень;

аналіз і узагальнення отриманих результатів дослідження [30, с. 7-8].

Необхідно також створити умови, які сприяють комплексному оцінюванню професійної компетентності викладача:

врахування усіх системних компонентів професійної компетентності;

технологічність та мобільність процесу оцінювання;
високий рівень обґрунтованості.

Отже, системний підхід дозволяє розглядати професійну компетентність не як низку відповідних знань, умінь, навичок і якостей особистості викладача, а як складну структуру взаємовідносин і зв'язків елементів, які становлять еталонні критерії професіоналізму [31, с. 19-21].

Характеристика професіоналізму викладача ВВНЗ повинна містити досить повний перелік найбільш важливих критеріїв щодо якостей особистості викладача, змісту педагогічної діяльності та показників її результативності [32]. Тому завданням нашого дослідження стало створення системно-структурних критеріїв, на основі яких можна з достатньою достовірністю визначати професійну компетентність викладача.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Азаров Ю.П.* Искусство воспитывать. – М.: Педагогика, 1985. – 387 с.
2. *Бабанский Ю.К.* Оптимизация процесса обучения. Общедидактический аспект. – М, 1977. – 415 с.
3. *Грошева И.В.* Модель системного отношения как основа профессиональной подготовки учителя // Прикладная психология. – 1999. – № 5. – С. 20-24.
4. *Кузнецова А.Г.* Системный подход в отечественной педагогике 60-х – 80-х годов XX века. – М., 2000. – 250 с.
5. *Кузьмина Н.В.* Способности, одаренность, талант учителя. – Л., 1985. – 216 с.
6. *Подласый И.П.* Диагностика и экспертиза педагогических проектов. – К., 1998. – 318 с.
7. *Каган М.С.* Система и структура. Системные исследования: методологические проблемы. – М., 1993. – 436 с.
8. *Афанасьев В.Т.* Системность и общество. – М., 1990. – 451 с.
9. *Блауберг И.В., Юдин Э.Г.* Становление и сущность системного подхода. – М.: Педагогика, 1983. – 417 с.
10. *Бабанский Ю.К.* О совершенствовании методов научно-педагогических исследований // Педагогика. – 1995. – № 1. – С. 63-75.
11. *Кузьмина Н.В.* Методы системного педагогического исследования: Учебное пособие. – Л.: ЛГУ, 1980. – 172 с.
12. *Абдуллина О.А.* Педагогический мониторинг качества образования // Преподаватель. – 1998. – № 3. – С. 44-48.
13. *Аттестация преподавателей и мастеров производственного обучения: Методическое пособие / Н.В. Кузьмина и др.* – СПб., 1992. – 198 с.
14. *Башарина Л.А.* Педагогическая диагностика как условие совершенствования педагогического мастерства. – Автореферат дис... канд. пед. наук. – СПб., 1996. – 23 с.
15. *Габдулахов Р., Сайтов Р.* Аттестация педагогических кадров: процедура и критерии // Народное образование. – 2000. – № 7. – С. 78-84.
16. *Ингеркамп К.* Педагогическая диагностика / Пер. с немецкого. – М.: Педагогика, 1991. – 272 с.
17. *Кухарев Н.В.* На пути к профессиональному совершенству. – М., 1990. – 58 с.
18. *Климин С., Красильников Т.* Автоматизированная система “Аттестация” служит делу // Народное образование. – 1994. – № 1. – С. 27-31.
19. *Кондаков И.М.* Экспериментальный анализ некоторых структурных особенностей профессиональных интересов // Психологическая наука и образование. – 1997. – № 1. – С. 41-45.
20. *Кыверялг А.А.* Методы исследования в профессиональной педагогике. – Таллинн: Валгус, 1987. – 334 с.

21. *Методы системного педагогического исследования* / Под ред. *Н.В. Кузьминой*. – Л.: ЛГУ, 1980. – 217 с.
22. *Силина С.Н.* Профессиографический мониторинг в системе высшего образования педагога // *Стандарты и мониторинг в образовании*. – 1999. – № 2. – С. 26-29.
23. *Симонов В.П.* Аттестация преподавателей на диагностической основе // *Специалист*. – 1995. – № 9. – С. 23-27.
24. *Маркова А.К.* Психологические критерии и ступени профессионализма // *Педагогика*. – 1995. – № 6. – С. 55-63.
25. *Лусс Е.Я.* Актуальні проблеми педагогіки вищої військової школи. – Харків: ХВУ, 2001. – 423 с.
26. *Хозяинов Г.И.* Педагогическое мастерство преподавателя. – М.: Высшая школа, 1998. – 168 с.
27. *Хорев І.О.* Дидактика вищої військової школи: Навчальний посібник. – К.: НАОУ, 2004. – 160 с.
28. *Мизинцев В.П.* Способ формализации и измерительная функция струк-турно-системных критериев // *Педагогическое образование*. – 1992. – № 5. – С. 63-67.
29. *Профессиональная компетентность преподавателя вуза* / Под ред. *Н.Н. Лобановой*. – СПб., 1994. – 524 с.
30. *Структурно-системный* подход в обучении и воспитании: Сборник научных трудов / Отв. редактор *В.И. Ткачук*. – Днепропетровск: ДГУ, 1984. – 321 с.
31. *Педагогика* / Под ред. *В.А. Сластенина*. – М.: Школа-Пресс, 1998. – 512 с.
32. *Ваврик Р.В.* Структура професійної готовності викладачів ВВНЗ до педагогічної діяльності // *Військова освіта: Зб. наук. праць*. – 2003. – № 12. – С. 149-162.

Владимир Олиферук,
Национальный университет обороны Украины
имени Ивана Черняховского, г. Киев

Определение критеріев оценивания профессиональной компетентности преподавателя ВВУЗ

В статье рассматривается проблема определения критериев оценивания профессиональной компетентности преподавателя высшего военного учебного заведения (далее – ВВУЗ). Приводятся примеры формирования структуры критериев профессионализма преподавателя на основе профессионально-образовательного, профессионально-деятельного и профессионально-личностного системных компонентов. Профессиональная компетентность преподавателя ВВУЗа представляется как сложная структура взаимоотношений и связей элементов, которые составляют эталонные критерии профессионализма.

Ключевые слова: критерии; педагогическая деятельность; преподаватель; профессиональная компетентность; высшее военное учебное заведение.

Vladimir Oliferuk,
National Defence University of Ukraine
named after Ivan Cherniakhovskiy, c. Kyiv

Determination of criteria for evaluating the professional competence of a teacher

In the article the problem of the valuating criteria of the high military institute (HMI) instructor' professional competence define is considered. The examples for the structure of

the instructor professionalism competence criteria forming on the base of professional-educational, professional-active and professional-personal system components are given. The instructor' professional competence in HMI represented as a hard structure of relationships and connections of elements that the standard criteria of professionalism are.

Key words: *criteria; pedagogical activity; instructor; professional competence; high military institute.*

УДК 371.315.6:51

Сергій Стріха,

кандидат психологічних наук,
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ
ORCID ID 0000-0002-5937-7748
DOI: 10.33099/2617-1775/2019-02/147-156

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ НА ШЛЯХУ ДО ДОСЯГНЕННЯ СТАНДАРТІВ НАТО

Проаналізовано стан і перспективи розвитку системи військової освіти України з урахуванням курсу України на інтеграцію в європейський і євроатлантичний політичний, економічний, безпековий, правовий простір. Головним трендом сучасних змін у системі військової освіти України є наближення її параметрів до рівня найбільш розвинутих у військовому відношенні країн Північноатлантичного альянсу. Процес та результати реформування вітчизняної системи вищої військової освіти базуються на співробітництві з іноземними військовими навчальними закладами, вивченні їх досвіду, впровадженні кращих методик в процес підготовки військових фахівців для Збройних Сил України з урахуванням національних здобутків.

Ключові слова: *оборонна реформа; військова освіта; рівні військової освіти.*

Постановка проблеми. Система військової освіти – важлива складова сектору безпеки і оборони України, яка забезпечує Збройні Сили та інші військові формування держави підготовленими офіцерами і сержантами. Варто зазначити, що вона інтегрована у загальнодержавну систему освіти і на сьогодні має у своєму складі університети, академії, військові інститути (в тому числі у складі цивільних університетів), військові коледжі, факультети і кафедри військової підготовки, а також Київський військовий ліцей, низку ліцеїв з посиленою військово-фізичною підготовкою.

Основним продуктом системи військової освіти є підготовлені військові кадри для Збройних Сил та інших військових формувань України. Від якості цієї підготовки прямо залежить здатність сил оборони України, а відтак і сектору безпеки і оборони держави в цілому до протистояння зовнішній збройній агресії.

Військову освіту ми сьогодні розглядаємо за двома основними аспектами: отримання фундаментальних знань і навичок у навчальному закладі; розвиток і закріплення цих знань і навичок у процесі виконання функціональних обов'язків на посаді у військах через систему курсової підготовки перед призначенням на нові посади.

Система військової освіти в Україні перебуває нині в стані глибоких перетворень відповідно до визначених законодавством України потреб інтеграції України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору [1]. Важливим чинником таких перетворень є також досвід участі Збройних Сил та інших військових формувань України в обороні східних рубежів держави від збройної агресії з боку Російської Федерації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На виконання рішення Колегії Міністерства оборони України 2017 року щодо удосконалення системи військової освіти і приведення змісту навчання до потреб Збройних Сил з максимальним наближенням до стандартів підготовки, що застосовуються в НАТО, у Міністерстві оборони України проведено низку заходів. Фундаментальною основою змін стало приведення відповідних нормативних актів Міністерства оборони України до вимог законів України “Про освіту” [2], “Про вищу освіту” [3], “Про наукову та науково-технічну діяльність” [4] згідно з сучасними потребами Збройних Сил України та євроатлантичними стандартами якості підготовки військовослужбовців.

Мета статті. Основною метою статті є аналіз стану і перспектив розвитку системи військової освіти України на шляху до досягнення стандартів НАТО.

Стандарти НАТО в сфері військової освіти як уособлення високої якості підготовки військових фахівців. Аналіз систем професійної військової освіти країн – членів НАТО показує, що при зовнішній схожості вони мають низку суттєвих відмінностей щодо поєднання професійної військової підготовки та освіти, термінів здобуття освіти або проходження підготовки.

Терміни здобуття освіти у навчальних закладах країн – членів НАТО відповідають вимогам щодо здобуття освітніх рівнів (“бакалавр”, “магістр”) і складають: на тактичному рівні – 3 – 3,5 роки; на оперативному рівні – від 10 місяців до одного року; на стратегічному рівні – від 5 місяців до двох років.

Терміни та зміст підготовки (підвищення кваліфікації та професійного рівня) визначаються виходячи із напрямів, мети, змісту цієї підготовки (курсів, факультативів, тощо).

У США створено систему професійної військової освіти, яка поєднана із професійною підготовкою. У більшості країн – членів НАТО переважає професійна військова підготовка, а не військова освіта, що обумовлено малою чисельністю збройних сил та невеликим державним замовленням. Однак спостерігається тенденція до впровадження магістерських програм на оперативному рівні (Балтійський оборонний коледж, Коледж НАТО в Римі), що свідчить про розуміння необхідності поглиблення навченості та освіченості офіцерських кадрів, починаючи з бригадної ланки.

Системи військової освіти країн – членів НАТО (окрім США) імплементовані у національні системи освіти, базуються на вимогах Болонського процесу та регулюються законодавчими або відомчими актами своїх країн в галузі освіти і науки.

Як освітні програми, так і програми професійного підвищення кваліфікації військовослужбовців у європейських країнах – членах НАТО побудовані на європейській кредитно-трансферній системі (ECTS) і мають такі основні ознаки:

- трьохступенева система вищої освіти;
- європейський додаток до диплому бакалавра і магістра;
- кредити ECTS в якості одиниць обліку трудомісткості навчальної роботи;
- модульна система навчання;
- єдині європейські оцінки;
- комплексне управління і моніторинг якості вищої освіти.

Україна приєдналася до європейського інтеграційного процесу в галузі вищої освіти (“Болонського процесу”) і стала частиною європейського освітнього та наукового простору. Це повною мірою стосується і військової освіти. Але за нинішніх умов важливим є впровадження у систему військової освіти норм і правил, які отримали назву так званих стандартів НАТО.

Слід визнати, що поняття “стандарти НАТО” стосовно сфери військової освіти є досить розмитим, тому можна говорити як про введення у систему військової освіти України стандартів НАТО, так і про досягнення рівня підготовки військових фахівців найбільш боєздатних армій країн Альянсу.

Основні результати реалізації рішення Колегії Міністерства оборони України 2019 року з питань удосконалення військової освіти. Зокрема, внесено необхідні зміни до законодавчих та нормативних документів щодо збільшення повноважень Міністерства оборони України в питаннях організації навчально-виховного процесу, організації вступної кампанії, вирішення кадрових питань тощо.

Сформовано нові вищі військові навчальні заклади та військові кафедри підготовки офіцерів запасу. У військових навчальних закладах (ВНЗ) проведені необхідні організаційні зміни та переатестація наукових та науково-педагогічних кадрів.

Перероблені навчальні програми підготовки з перерозподілом бюджету часу на користь практичної підготовки, внесені зміни до навчально-методичних матеріалів щодо врахування досвіду антитерористичної операції (операції Об’єднаних сил) на сході України.

Введено у практику широке залучення до проведення навчальних занять зі слухачами (курсантами) та на курсах підвищення кваліфікації представників замовників, провідних фахівців Міністерства оборони України, Проектного офісу реформ Міністерства оборони України, волонтерів, фахівців інших силових структур сектору безпеки та оборони держави, а також міжнародних організацій. Це дуже важливо з огляду на тимчасовий дефіцит високо підготовлених науково-педагогічних кадрів з відповідним практичним досвідом.

Планомірно впроваджуються євроатлантичні технології і процедури в освітньому процесі.

В інтересах розвитку професійних компетентностей офіцерів (курсантів) розгорнуто роботу з опанування ними системами імітаційного моделювання бойових дій військ (сил), автоматизованими системами управління та іншими новітніми інформаційними технологіями.

Зокрема, з метою підвищення ефективності проведення навчальних занять активно використовуються системи імітаційного моделювання, які функціонують в Національному університеті оборони України імені Івана Черняхівського, м. Київ (НУОУ), в центрі імітаційного моделювання Національної академії Сухопутних військ імені Петра Сагайдачного та в Міжнародному центрі миротворчості і безпеки (структурному підрозділі Академії). Для цього використовується сучасне програмне забезпечення (Follow Me, VBS-3, J-CATS та інші). На практичних заняттях по вивченню дисциплін “Тактика” та “Управління діями підрозділів” широко використовується система MILES (Multiple Integrated Laser Engagement System), яка призначена для імітації умов реального бою в тактичній підготовці.

Інтенсифіковано розвиток дистанційного навчання як перспективного напрямку удосконалення освітнього процесу. В НУОУ у співпраці з академією оборони Норвегії та Центром Джефферсона обладнано клас дистанційного навчання (27 робочих спеціалізованих станцій), закуплено додаткове обладнання для розроблення навчальних курсів. Закуплено та налаштовано сервер для розміщення центрального репозиторію необхідних інформаційних ресурсів. Оновлено програмне забезпечення платформи дистанційного навчання MOODLE. У 2020 році передбачається введення в дію у тестовому режимі серверу дистанційного навчання з доступом до ресурсів через Інтернет. Це дасть змогу охопити навчанням широке коло військових фахівців різного рівня, як в процесі здобуття вищої військової освіти, так і в інтересах професійної військової підготовки та підвищення кваліфікації.

З метою удосконалення дистанційного навчання відбувається розширення можливостей електронної бібліотеки НУОУ як цілісного комплексу з надання дистанційних освітніх послуг. Крім того, слухачам НУОУ надано можливість користуватися послугами Української науково-освітньої телекомунікаційної мережі УРАН (ця мережа забезпечує користування низкою інформаційних сервісів, у тому числі доступ до консорціуму електронних бібліотек e-VERUM). На сьогодні членами Асоціації УРАН є вже понад 80 українських навчальних закладів та наукових установ.

Розширено систему курсової підготовки за напрямками:

стратегічні комунікації;

демократичний цивільний контроль над військовою організацією держави;

оперативне планування за стандартами НАТО;

основи теорії лідерства за стандартами НАТО;

основи цивільно-військового співробітництва (СІМІС);

оборонне планування на основі спроможностей;

розбудова доброчесності, прозорості і зниження корупційних ризиків.

Пілотний курс за зазначеними напрямками проведено в НУОУ у лютому 2018 року. Викладання на курсі здійснюється викладачами та науковцями НУОУ, фахівцями Департаменту воєнної політики, стратегічного планування та міжнародного співробітництва Міністерства оборони України, спеціалістами Великої Британії та США. Проведенню курсу передувала підготовка визначеного складу науково-педагогічних працівників НУОУ на спеціальних заняттях, які були організовані в університеті за участі фахівців США та Великої Британії.

Україна з 2012 року бере участь у програмі НАТО Defence Education Enhancement Program (DEEP), яка допомагає країнам-партнерам у розвитку та реформуванні системи військової освіти. Основна увага приділяється питанням опрацювання програм певних навчальних дисциплін та удосконаленню методики їх викладання у визначених вищих військових навчальних закладах.

В рамках підвищення професійної кваліфікації за програмою DEEP фахівці Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, м. Київ пройшли підготовку:

з питань виховання доброчесності, запобігання та попередження корупції для посадовців високого рангу (Академія оборони Великобританії, м. Шривенгем);

з питань Спільної політики безпеки та оборони Європейського Союзу (м. Кишинів, Республіка Молдова);

з вивчення стандартів НАТО – стажування в Школі НАТО (м. Обераммергау, ФРН).

Робота за програмою DEEP-Ukraine передбачає триступеневий цикл розроблення кожного курсу: перший етап – проведення курсу інструкторами країн-партнерів для передачі досвіду фахівцям ВНЗ, другий етап – проведення курсу підготовленими фахівцями ВНЗ в присутності експертів НАТО та країн-партнерів, третій етап – самостійне проведення фахівцями ВНЗ курсів за оновленою тематикою.

У рамках програми DEEP ряд керівників вищих військових навчальних закладів України здійснили поїздки до країн Альянсу для вивчення досвіду навчання і підготовки військових кадрів з метою використання їх досвіду в ході подальшого удосконалення системи військової освіти України.

Курсанти ВНЗ, а також слухачі курсів перепідготовки та підвищення кваліфікації (у перспективі зазначені курси будуть трансформовані у школу менеджменту і школу лідерства) вивчають євроатлантичні процедури прийняття рішень та управління військовими підрозділами на навчальних дисциплінах “Тактика” та “Управління діями підрозділів”, “Військова топографія”, “Основи військового управління”.

У рамках навчальної дисципліни “Військова топографія” курсанти вивчають порядок використання топографічних карт країн НАТО. З грудня 2017 року у військових навчальних закладах України здійснено перехід на використання умовних позначень НАТО під час розроблення графічних

оперативних та бойових документів. Запроваджено використання стандарту НАТО APP – щодо оформлення таких документів.

Впроваджено національний стандарт графічних умовних позначень з використанням практики армій країн НАТО (наказ начальника Генерального штабу – Головнокомандувача Збройних Сил України від 25 квітня 2018 року № 170 “Про затвердження Порядку оформлення оперативних (бойових) документів”).

Важливим питанням для Збройних Сил сьогодні є підготовка сержантів з використанням досвіду НАТО. Перехід до заміщення сержантами первинних посад офіцерського складу потребує змін у підходах до комплектування посад зазначеною категорією військовослужбовців, організації навчального процесу відповідних ВНЗ, підготовки нової категорії викладачів – сержантів-інструкторів за стандартами НАТО та вирішення блоку супутніх соціальних питань.

Підготовка військовослужбовців військової служби за контрактом на посади сержантського (старшинського) складу здійснюється відповідно до Закону України “Про вищу освіту” за освітньо-кваліфікаційним рівнем “молодший спеціаліст” протягом 2,5 років.

На теперішній час таку підготовку за 15 спеціальностями та 27 спеціалізаціями здійснюють:

військовий коледж сержантського складу Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба;

військовий коледж сержантського складу Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного;

військовий коледж сержантського складу Військового інституту телекомунікацій та інформатизації;

відділення військової підготовки Морехідного коледжу технічного флоту Національного університету “Одеська морська академія”.

Таким чином, на виконання рішення проведеної у травні 2017 року Колегії Міністерства оборони України, триває масштабна робота з впровадження досвіду країн – членів НАТО в процес підготовки військових фахівців для Збройних Сил України.

Висновки та перспективи подальших досліджень:

1. Характерною відмінною ознакою функціонування системи військової освіти на сучасному етапі є те, що вона виступає водночас як об’єктом, так і суб’єктом реформування Збройних Сил України та сил оборони в цілому. Саме висока якість підготовки військових кадрів є важливою умовою своєчасності, повноти та ефективності виконання заходів оборонної реформи в Україні.

2. Найбільш значущими заходами наближення системи військової освіти України до євроатлантичних стандартів можна вважати:

перехід на трьохступеневу систему освіти (на тактичному, оперативному та стратегічному рівнях);

запровадження “школи оборонного менеджменту” та “школи лідерства” як складових професіоналізації освіти;

перегляд кваліфікаційних вимог та штатно-посадових категорій до військових посад офіцерського складу з урахуванням освітніх ступенів та рівнів військової освіти;

перегляд змісту освіти та фахової підготовки, впровадження в освітній процес процедур та стандартів НАТО;

рішуче удосконалення підготовки сержантів.

Перспективи розвитку системи військової освіти в Україні на шляху до досягнення стандартів НАТО. Комітет реформ Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України працює над підвищенням ефективності та оптимізації діяльності оборонного відомства, у тому числі у сфері військової освіти. Слід нагадати, що підкомітетом професіоналізації Збройних Сил України та створення військового резерву розроблено “План дій щодо впровадження оборонної реформи у сфері військової освіти та підготовки кадрів у Міністерстві оборони та Збройних Силах України у 2016 – 2020 роках”. Цей документ можна вважати Дорожньою картою оборонної реформи у сфері військової освіти та підготовки кадрів.

В основу подальшого реформування системи військової освіти покладені такі напрями:

законодавче і нормативне врегулювання питань підготовки військових фахівців, адаптацію нормативно-правової бази Міністерства оборони України у галузі військової освіти до вимог законодавства держави з урахуванням досвіду проведення антитерористичної операції та операції Об’єднаних сил;

підвищення якості та приведення змісту і технологій навчання військових фахівців у відповідність до сучасних завдань Збройних Сил України та вимог щодо їх підготовки з максимальним використанням досвіду антитерористичної операції та передових методик підготовки армій країн-членів НАТО, впровадження технологій дистанційного навчання;

подальшу оптимізацію мережі вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти (ВВНЗ та ВНП ЗВО), наукових закладів і установ, їх організаційно-штатних структур, поліпшення підготовки науково-педагогічних кадрів, удосконалення механізму ротації науково-педагогічних працівників;

удосконалення системи відбору та підготовки кандидатів на вступ до ВВНЗ та ВНП ЗВО та її планомірний розвиток;

підвищення якості професійної підготовки у всіх ланках військового управління, військах (силах) та в системі підвищення кваліфікації офіцерських кадрів, державних службовців та працівників Збройних Сил України;

формування і планомірне укріплення системи професійної підготовки сержантів як важливої сучасної категорії військових кадрів;

постійне оновлення та удосконалення матеріально-технічної бази ВВНЗ та ВНП ЗВО;

розвиток міжнародної співпраці і міжнародної кооперації у сфері військової освіти з метою реалізації стратегічного курсу держави на європейську інтеграцію та євроатлантичне партнерство.

Рішенням Міністра оборони від 5 липня 2018 року № 7530/з/3 визначено ряд нових завдань щодо удосконалення системи вищої військової освіти в Україні, у тому числі:

перехід на більш сумісну з країнами НАТО трьохступеневу систему рівнів військової освіти (тактичний, оперативний та стратегічний рівні);

запровадження діяльності “школи оборонного менеджменту” та “школи лідерства” як складових професіоналізації освіти;

перегляд кваліфікаційних вимог та штатно-посадових категорій до військових посад офіцерського складу щодо здобуття освітніх ступенів (“бакалавр”, “магістр”) та рівнів військової освіти;

опрацювання механізмів мотивації на здобуття офіцерами освітніх (освітньо-наукових, наукових) ступенів на всіх рівнях військової освіти;

перегляд змісту освіти та фахової підготовки, більш наполегливе впровадження в освітній процес процедур та стандартів НАТО.

На виконання зазначеного рішення у Міністерстві оборони України за участю керівного складу ВНЗ напрацьовані конкретні пропозиції, які є предметом поступового впровадження в практичну діяльність органів військового управління та керівництва ВНЗ. Основний зміст та терміни реалізації пропозицій відповідають “Переліку основних заходів досягнення цілей партнерства в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України на 2016 – 2020 роки”, затвердженому Міністром оборони України від 16 червня 2016 року.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України “Про національну безпеку України” // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
2. Закон України “Про освіту” // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
3. Закон України “Про вищу освіту” // “Голос України”, 6 серпня 2014 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
4. Закон України “Про наукову та науково-технічну діяльність” // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/848-19>.
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 грудня 1997 року № 1410 “Про створення єдиної системи військової освіти” // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1410-97-%D0%BF>.
6. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 року № 1341 “Про затвердження Національної рамки кваліфікацій” // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF/paran12#n12>.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) // Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2005. – 1728 с.

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy "O natsional'noy bezopasnosti Ukrainy" [The Law of Ukraine]. // [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (in Ukrainian).
2. Zakon Ukrainy "Ob obrazovanii" [The Law of Ukraine “On Education”]. // [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (in Ukrainian).

3. Zakon Ukrainy "O vysshem obrazovanii" [The Law of Ukraine "On Higher Education"]. // "Golos Ukrainy", 6 avgusta 2014 goda // [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (in Ukrainian).

4. Zakon Ukrainy "O nauchnoy i nauchno-tekhnicheskoy deyatelnosti" [The Law of Ukraine]. // [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/848-19> (in Ukrainian).

5. Postanovleniye Kabineta Ministrov Ukrainy ot 15 dekabrya 1997 goda № 1410 "O sozdanii yedinoy sistemy voyennogo obrazovaniya" // [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1410-97-%D0%BF> (in Ukrainian).

6. Postanovleniye Kabineta Ministrov Ukrainy ot 23 noyabrya 2011 goda № 1341 "Ob utverzhdenii Natsional'noy ramki kvalifikatsiy" // [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF/paran12#n12> (in Ukrainian).

7. Busel V.T. (2005). Bol'shoy tolkovyy slovar' sovremennogo ukrainskogo yazyka [Big Ukrainian explanatory dictionary]. (s dop. i pererab.) // Sost. i glav. red. V.T. Busel. – K.; Irpen': VTF "Perun". – 1728 s. (in Ukrainian).

РЕЗЮМЕ

Сергей Стриха,

кандидат психологических наук,
Национальный университет обороны Украины
имени Ивана Черняховского, г. Киев

Трансформация системы военного образования украины на пути к достижению стандартов НАТО

Резюме. Проанализировано состояние и перспективы развития системы военного образования Украины с учетом курса Украины на интеграцию в европейское и евроатлантическое политическое, экономическое, безопасное, правовое пространство. Главным трендом современных изменений в системе военного образования Украины является приближение её параметров до уровня наиболее развитых в военном отношении стран Североатлантического альянса. Процесс и результаты реформирования отечественной системы высшего военного образования базируются на сотрудничестве с иностранными военными учебными заведениями, изучении их опыта, внедрении лучших методик в процесс подготовки военных специалистов для Вооруженных Сил Украины с учетом национальных достижений.

Ключевые слова: военная реформа; военное образование; уровни военного образования.

SUMMARY

Serhii Strikha,

Candidate of psychological sciences,
National Defence University of Ukraine named
after Ivan Chernyakhovskiy, c. Kyiv

Transformation of the ukrainian military education system on the way to achieve NATO standards

Introduction. Formulation of the problem. The military education system is an important component of the security and defense sector of Ukraine, which provides the Armed Forces and other military units of the state with trained officers and sergeants. It is worth noting that it is integrated into the national education system and today includes universities, academies, military institutes (including civil universities), military colleges, faculties and departments of military

training, as well as the Kyiv Military Lyceum, a number of lyceums with enhanced military physical training.

Purpose of the article. *The main goal of the article is to analyze the state and prospects of the development of the military education system of Ukraine on the way to achieving NATO standards.*

Methods. *The main product of the military education system is trained military personnel for the Armed Forces and other military units of Ukraine. The ability of the defense forces of Ukraine, and then the security sector and the defense of the state as a whole, to confront external armed aggression directly depends on the quality of this training.*

The military education system in Ukraine is now in a state of profound transformation in accordance with the specific legislation of Ukraine, the needs of Ukraine's integration into the European political, economic, safe, legal space, membership in the European Union and the North Atlantic Treaty Organization. An important factor in such transformations is also the experience of the participation of the Armed Forces and other military units of Ukraine in the defense of the eastern borders of the state from armed aggression by the Russian Federation.

Results. *Ukraine joined the European integration process in the field of higher education (the Bologna Process) and became part of the European educational and scientific space. This fully applies to military education. But in the current conditions, it is important to introduce norms and rules into the military education system, which are called the so-called NATO standards.*

It should be recognized that the concept of "NATO standards" in relation to the field of military education is quite vague, therefore we can talk about the introduction of NATO standards in the military education system of Ukraine, and about the achievement of the level of training of military specialists of the most combat-ready armies of the Alliance countries.

Originality. *The state and prospects of development of the military education system of Ukraine are analyzed taking into account the course of Ukraine towards integration into the European and Euro-Atlantic political, economic, safe, legal space. The main trend of modern changes in the military education system of Ukraine is the approximation of its parameters to the level of the most developed militarily countries of the North Atlantic Alliance. The process and results of reforming the domestic system of higher military education are based on cooperation with foreign military educational institutions, the study of their experience, the introduction of best practices in the training of military specialists for the Armed Forces of Ukraine, taking into account national achievements.*

Conclusions and prospects for further research:

1. *A characteristic distinguishing feature of the functioning of the military education system at the present stage is that it acts both as an object and as a subject of reforming the Armed Forces of Ukraine and the defense forces as a whole. It is the high quality of training of military personnel that is an important condition for the timeliness, completeness, and effectiveness of the implementation of defense reform measures in Ukraine.*

2. *The most significant measures to bring Ukraine's military education system closer to Euro-Atlantic standards are:*

transition to a three-stage education system (at the tactical, operational and strategic levels);

the introduction of the "school of defense management" and the "school of leadership" as components of the professionalization of education;

revision of qualification requirements and staffing categories in military posts of officers taking into account educational degrees and levels of military education;

reviewing the content of education and training, introducing NATO procedures and standards into the educational process;

drastic improvement in the training of sergeants.

Key words: *military reform; military education; levels of military education.*

Володимир Шпортко,

Українська військово-медична академія, м. Київ

ORSID 0000-0002-0805-4922

DOI: 10.33099/2617-1775/2019-02/157-165

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВІЙСЬКОВИХ ЛІКАРІВ У ВИЩОМУ ВІЙСЬКОВО-МЕДИЧНОМУ ЗАКЛАДІ ЯК ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ

У статті розглядається та обґрунтовується стан та перспективи розвитку формування професійної культури військових лікарів у педагогічній теорії і практиці в умовах сучасної російсько-української війни, а також зроблено спробу пошуку нових підходів підготовки військових лікарів за умов переходу до стандартів НАТО.

Ключові слова: професійна культура; навчальний процес; студенти медичних закладів; офіцери – лікарі; розвиток; ефективність.

Постановка проблеми. В умовах розвитку військової медицини набуває актуальність проблема формування професійної культури майбутніх військових лікарів для Збройних сил України. Під час сучасної російсько-української війни постала проблема щодо збільшення кількості військових лікарів, покращення їх практичних навичок щодо діяльності в бойових умовах, а також одночасно і підвищення їх професійної культури. Проблема підвищення професійної культури майбутніх військових лікарів набуває як теоретичної, так і практичної актуальності. Безумовно особливу роль у підготовці майбутніх офіцерів медиків відіграють науково-педагогічні працівники військово-медичних ВВНЗ.

Професійна культура лікаря – це частина загальнолюдської культури, яка проявляється у відповідному професійному середовищі, головним у якому є лікарська діяльність із притаманними для неї традиціями, звичками, етичними нормами відповідною специфікою діяльності; це стан відношень професійної діяльності лікаря та суб'єктом – пацієнтом, станом його життям та здоров'я.

Професійна культура лікаря багатомірна, охоплює його професійні знання, загальнокультурні та моральні цінності, відповідальність медичного працівника до виконання своїх обов'язків згідно зі клятвою Гіпократата. Велике значення має робота медичної установи, якість культури персоналу, система виховної роботи з усім колективом і особливо молодими лікарями та студентами медичних ВВНЗ, що забезпечує передачу лікарських традицій і культури.

Слід погодитись з думкою В. С. Чорного що «предметом головних зусиль керівників та науково-педагогічних працівників у галузі модернізації військової освіти повинні стати: мета, завдання, диверсифікація та індивідуалізація військової освіти; сучасні моделі інтеграції військової науки і військової освіти; інтеграція військової і цивільної освіти; соціально-психологічна адаптація військовиків екстремальних умовах; виховання в системі військової освіти, тощо» [1].

Актуальність проблеми формування професійної культури майбутніх військових лікарів зумовлена тим, що сучасна медицина у державі із виду надання медичної допомоги перетворилась в сферу надання послуг, дещо втратила орієнтацію на загальнолюдські цінності, які покладаються на лікарів. А в умовах російсько-української війни на сході України значна частина військовослужбовців і цивільного населення отримує поранення, зазнає психогенного впливу внаслідок перебування у районі операції об'єднаних сил що потребує професійного лікування та посттравматичної адаптації. В цих умовах проблема професійної культури лікаря набуває великого значення.

Аналіз досліджень і публікацій. З погляду на історію розвитку людства, питання професійної культури, медичної етики та деонтології висвітлювались положеннях «Законів Хаммурапі» (Закони Стародавнього Вавилону, 18 ст. до н.е.), «Клятва», «Закон Гіппократа» (5-4 вік до н.е.), «Канон лікарської науки», «Етика», Ібн-Сіні (Авіцені 10-11 ст. н. е.), «Щоденник старого лікаря», «Листи із Гейдельберга» М. І. Пирогова. Вимоги до професійної культури лікарів знайшли відображення у «Женевській декларації» присязі лікаря (1948), «Міжнародному кодексі медичної етики» (1949), «Гельсінській декларації прав людини» (1964), «Міжнародній декларації у правах людини» (1983).

Важливими в контексті проблеми формування професійної культури лікарів є праці Е. В. Белоконева, Ю. В. Вороненка, О. І. Гури, О. П. Мінцера, В. В. Краснова, О.С. Кульбаха О. В. Парахіна, в яких розглянуто питання професійної культури лікарів, а також обґрунтована система підвищення кваліфікації викладачів вищої військово-медичної освіти (Я. Ф. Радиш, А. І. Романенко, В. В. Солярик, та ін.).

Особливості підготовки військових лікарів, підвищення їх професійної культури присвячені праці М. П. Бойчака, Л. А. Голика, В. О. Жаховського, Б. А. Клішевича, Я. Ф. Радиша, Ю. В. Рум'янцева та ін.

Мета статті. Проаналізувати наявні наукові джерела та з'ясувати як проблема формування професійної культури військових лікарів досліджена в нині у вищому військово-медичному закладі. Виявити які напрями підвищення професійної культури військових лікарів є пріоритетними.

Методи дослідження. Для розв'язання завдань дослідження використано аналіз наукової літератури, порівняння, класифікація, узагальнення і систематизація матеріалу.

Виклад основного матеріалу. Професійна культура лікаря, про що стверджує військова педагогіка, висновки спеціальної методичної літератури, охоплює ставлення до виконання своїх професійних обов'язків, взаємовідносин у процесі лікарської та навчально-лікарської практики. Весь персонал військово-медичного закладу є учасником сфери відношень у ході професійної діяльності, до якої входять культура даної діяльності та особиста відповідальність за якість вирішення поставлених завдань. Крім того до рис професійної культури військових лікарів слід віднести такі якості як критичність до професійних помилок [2], милосердя, самовідданість та сумлінність, бездоганне виконання обов'язків лікаря, клятви Гіппократа [3].

Професійна культура військового лікаря – це набута ступінь професійних і моральних цінностей яка створена протягом тривалого часу поколіннями лікарів. Професіоналізм лікаря – це комплекс створених і визнаних у лікарському середовищі еталонів здійснення професійної діяльності. Суть людяності у лікаря – це спокійна стійкість етичної перспективи, вольове та інтелектуальне подолання труднощів у її практичному здійсненні [4].

У професіоналізмі лікаря слід виділити стійкі норми і цінності, які зумовлюють взаємодію із пацієнтами, які змушені довіряти лікарям, не маючи достатніх знань для оцінювання якості лікування, кваліфікації лікаря. Форми контролю за індивідуально-особистісними якостями лікаря є традиційними. Вони базуються на засвоєнні норм деонтології та медичної етики, і мають утримувати лікаря від свідомих порушень у лікувальній справі.

Сучасний розвиток професійної культури військового лікаря зумовлює розвиток форм внутрішнього професійного контролю. Це велика відповідальність начальників кафедр, відділень, провідних фахівців за військово-медичною спеціалізацією. На сучасному етапі розвитку військової медицини набуває достатнє поширення доцільність до командних принципів прийняття рішень у складних питаннях визначення діагнозу та лікування, оперативність у роботі.

Зважаючи на формування професійної культури військових лікарів важливе місце визначає вирішення таких стосунків як: лікар-хворий, лікар-родичі хворого, лікар-лікар. Особливе місце належить турботі та увазі до хворого. Важливе значення має почуття такту, культура мови [5], вміння підбадьорити пацієнта. Особливо важливо вміти вислухати людину у співбесіді, продемонструвати зацікавленість змістом проблеми хворого, доступна мова у спілкуванні із пацієнтом.

Лише високоморальний військовий лікар може надавати якісну допомогу своїм пацієнтам, турбуватися про їх здоров'я, створювати сприятливі умови для їх одужання, підвищення працездатності. Тому якісна робота з організації воєнно-педагогічного процесу на військових кафедрах вищих медичних закладів та Української військово-медичної академії створює умови підготовки висококультурних фахівців готових до роботи і діяч у різних комунікативних ситуаціях. «Лише глибоке розуміння важливості і цінності людського життя, необхідності турботи про нього, потреба у збереженні здоров'я дасть молодому фахівцю змогу повною мірою самореалізуватись» [6].

Сучасний світ піднімає роль гуманізації всіх сторін діяльності медицини в наслідок чого духовні цінності мають велике значення. Питання розвитку професійної культури лікаря тісно взаємопов'язане з розвитком його мови. Мова є цементуючою основою професійної культури. Зважаючи на це слід зазначити що в даному напрямку розвитку професійної культури майбутнього військового лікаря є значні прогалини. Мова йде не тільки суто про категорійний контент професійної мови лікаря а і її українську складову, як базову державну. Значні недоліки існують із знанням іноземних мов, зокрема англійської, встановленої мови для ЄС та НАТО.

Постає проблема ролі розвитку і удосконалення мови майбутніх військових лікарів як процесу їх спілкування і комунікації, особливо в умовах ведення проти нашої держави так званої «гібридної війни» [7] із усіма подальшими наслідками. Наказ Міністра оборони України від 25.04.2016 № 216 «Про вдосконалення підготовки офіцерських кадрів тактичного рівня та сержантського (старшинського складу) у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів» передбачає обов'язкове вивчення іноземної мови. Але практично рівень підготовки військових лікарів з професійної іноземної мови слабкий, військова і військово-медична термінологія, наприклад англійською мовою не засвоєна на належному рівні. До УВМА приходять громадяни які уже закінчили медичні навчальні заклади та пройшли навчання за програмою підготовки офіцерів медичної служби запасу і вони лише частково вивчали іноземну мову, що є недоліком у їх підготовці. У УВМА слід ввести для навчання дисципліну «Іноземна мова» (військово-спеціальна мовна підготовка).

Важливою складовою формування професійної культури військових лікарів є ефективність правового виховання яка не завжди у повному обсязі відповідає сучасним вимогам. У деяких закладах вищої медичної освіти ця робота не має системного характеру, планується і проводиться без урахування реального стану правопорядку, змін у соціально-політичній обстановці та їхнього впливу на соціально-психологічний клімат у колективах студентів та слухачів.

Таким чином нагальна проблема удосконалення правового виховання студентів-лікарів є також елементом формування їх професійної культури, що у подальшому вплине на якість правовиховної роботи майбутніх керівників військово-медичних підрозділів.

Практичні питання ефективності правового виховання вимагають постійної уваги з боку керівного складу учбових закладів, якісного проведення занять з основ законодавства та права. Підвищення рівня правової свідомості [8], правової культури законослухняності, правомірної поведінки та соціально-правової активності особи, правового виховання є питаннями що ставляться сьогодні у державі у зв'язку із підвищенням соціального значення права у суспільстві.

Ефективність правового виховання майбутніх військових лікарів це передусім отриманий результат, який вимірюється співвідношенням досягнутого рівня правовиховної роботи та тією бажаною метою, яку ставили перед собою керівники, педагоги, вихователі та інші учасники правовиховної роботи і якої необхідно було досягти.

Формування правової переконаності студентів – це досить складний процес, що одночасно характеризується як ідеологічний, інтелектуальний і психологічний, на хід якого впливає низка позитивних та негативних чинників, зокрема економічних, організаційних, побутових, соціально-психологічних тощо.

Значною мірою на підвищенні рівня професійної культури майбутніх військових лікарів позначається стан педагогічної компетентності науково-педагогічних працівників ВВМНЗ, які наразі здійснюють науково-педагогічну діяльність у системі вищої військово-медичної освіти [9]. Цей фактор стає важливим важелем їхньої успішної діяльності з підвищення кваліфікації військових лікарів та підготовки їх до вирішення складних військово-медичних і науково-педагогічних завдань.

Розглядаючи питання професійної культури військових лікарів слід підкреслити що більшість аспектів що впливають на формування професійної культури лікаря відбуваються в системі їх професійної освіти. Освіта є основою розвитку особистості, суспільства, нації та держави, запорукою майбутнього України. Вона є визначальним чинником політичної, соціально-економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства. Освіта відтворює і нарощує його інтелектуальний, духовний та економічний потенціал [10].

Актуальні завдання вітчизняної військової освіти та науки не можливо розв'язати на підставі старих методологічних засад організації та здійснення навчально-наукового процесу в Збройних силах України. Серед головних завдань що сприятимуть процесу підвищення якості національної системи вищої освіти та виходу на світовий освітянський простір, за думкою В.В. Ягупова [11] слід зазначити такі: удосконалення системи підготовки військових фахівців у цивільних вищих навчальних закладах, інтегрованих навчально-наукових комплексах, факультетах і навчальних центрах; підвищення ефективності військово-наукових розробок та досліджень, використання отриманих результатів на практиці. Провідна роль у цьому належить науково-педагогічним працівникам, які мають показувати особистий приклад дотримання етичних норм у педагогічній і науковій діяльності [12].

За поглядами військових фахівців Великобританії, з метою підвищення професійної культури військових лікарів окрім покращення систем контролю за діяльністю лікарів у військово-медичних установах та військово-медичних закладах достатня увага приділяється розвитку неформальної системи співробітництва військових лікарів. Це досягається проведенням робочих зустрічей, обідів, конференцій, виданням академічних журналів. Система допомагає створювати гарні робочі стосунки, формувати соціальні відносини у командах лікарів [13].

У системі підготовки військових лікарів країн НАТО напрацьований достатній досвід співробітництва вищих медичних закладів та навчальних медичних закладів міністерств оборони країн альянсу. Міжнародна кооперація країн НАТО поглиблюється зважаючи на існуючі військові загрози та оптимізацію системи взаємодії у військових конфліктах. За думкою Т. Молнара та А. Місета [14] акцент кооперації країн НАТО в медичній сфері йде через систему підготовки військових медиків у курсовій мережі, за військово-медичними спеціальностями при медичних університетах країн. На курси залучають представників країн НАТО, наприкладі Угорщини, Німеччини та Великої Британії. Одночасно іде поглиблена кооперація цивільних та

військових вищих військових закладів з метою оптимізації досвіду, розробки новітніх технологій та підвищення професійної культури військових лікарів. Участь України у такій кооперації є перспективною і необхідною, що слід вирішувати через систему перспективного планування військового міжнародного співробітництва Міністерства оборони України шляхом включення у програму заходів міжнародного військового співробітництва для досягнення цілей партнерства з НАТО.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз матеріалів наведених у статті засвідчив що сучасні дослідження приділяють велику увагу теоретичним і прикладним аспектам формування професійної культури медичних працівників. В той же час проблема формування професійної культури військових лікарів досліджено недостатньо і потребує подальшого вивчення з метою удосконалення якісної системи підготовки у вищих медичних закладах та Українській військово-медичній академії.

Висновки та результати подальших досліджень щодо професійної культури військових лікарів, які готуються у вищих медичних закладах України допоможуть створити належні умови оптимізації навчального процесу, морально-психологічного забезпечення підготовки військових медиків.

Особливе місце у подальших дослідженнях належить питанням адаптації військово-медичної освіти до стандартів НАТО, набуття передового досвіду у професійній підготовці, освоєнні нових технологій та системи роботи як із військовими лікарями так і їх пацієнтами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чорний В.С. Розвиток військової освіти України на сучасному етапі: концептуальний вимір / В.С. Чорний // Збірник наукових праць «Військова освіта» Національного університету оборони України. – 2012. – № 1 (25). – С. 15-21
2. Пирогов М.И. Севастопольские письма и воспоминания. – М. Издательство АН СССР, 1950.
3. Клятва Гіппократа // Медицина і право. /Електронний ресурс/. – Режим доступу <http://www.med-pravo.ru/Ethics/VowYipocr.htm>.
4. Э. Лютер, А. И. Смольняков. Личность больного и деонтологическая практика врача. Медицинская этика и деонтология. / под. Ред. Г. В. Морозова. Г.И. Царегородцева. М.- Медицина, 1983. – С. 113-122.
5. Соколова В.В. Культура речи и культура общения. М. Просвещение.1995 г.
6. Лаптева В. И. Проблемы духовно-нравственного воспитания студентов медицинского вуза / Лаптева В. И., Астапенко Е.Ф., Коваленко И.В., // Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии: материалы XXXIX Международ. Науч.-практ. конф. (14 апреля 2014, Новосибирск). (Електронний ресурс). – <http://sibas.info>.
7. Нікітюк О. В., Шпортько В.О. Значення вивчення іноземної мови при підготовці військово-медичних фахівців. Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, 12-13 09.2019, Військова академія, м.Одеса. С. 367-368.
8. Когут Н. Актуальні питання становлення правосвідомості молоді / Неля Когут // Вісник Академії управління МВС України. Науковий журнал. - №4(16). – 2010. – С. 197-203.
9. Гончаренко І. Ф. Модель розвитку психолого-педагогічної компетентності науково-педагогічних працівників військово-медичної сфери у системі післядипломної освіти / І. Ф. Гончаренко // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. – Хмельницький : НАДПСУ, 2014. – № 4 (73). – С. 118–131.

10. Нецадим М. І. Військова освіта України: історія, теорія, методологія, практика: монографія / - К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2003. – С. 852
11. Ягупов В.В. Військова освіта в Україні та її вплив на національну безпеку / В.В. Ягупов // Освіта як фактор національної безпеки. – Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – К.: Академія муніципального управління., 2003. – С. 124-132.
12. Ягупов Василь. Наукова етичність як провідний методологічний і життєвий принцип академіка Семена Гончаренка // Лицар педагогічної науки : науково-популярне видання до 90-річчя від народження академіка Семена Устимовича Гончаренка [колектив авторів] / За заг. ред. Л.Б. Лук'янової ; упоряд. : О.В. Аніщенко, А.М. Самко. – К. : ТОВ «ДКС-Центр», 2018. – С.125-136.
13. Мартин С.М. , Брікнелл М.С. Культурний виклик лідера у військовій медицині. 2009. Альманах воєнної медицини. Оборонні медичні служби. <https://www.gov.uk/government/groups/defence-medical-services>
14. Молнар Т., Місета А., Рендекі С. Потенційна роль медичних шкіл університетів у військово-цивільному співробітництві. – Альманах: Міжнародний форум медичного корпусу, Угорщина - 2/ 2015.

REFERENCES

1. Chorny V.S. Rozvitok vyiskovoi osvity Ukraini na suthasnomu etapi: kontseptualniy vimir / V. S. Chorny // Zbirnik naukovih prats «Viyskova osvita» Natsionalnogo universitetu oboroni Ukraini – 2012. - № 1 (25). – С. 15-21
2. Pirogov M.I. Sevastopolskie pisma I vospominaniya. – M. Izdatelstvo AN SSSR, 1950.
3. Kliatva Gippokrata // Meditsina I parvo // Eлектronniy resurs/. – Regim dostupa htht: // www.med-pravo.ru/Ethics/VowYippocr.htm.
4. E. Luter, A.I.Smolniakov/ Lithnost bolnogo i deontologitheskaja praktika vratha. Meditsinskaja etika I deontologija. / pod Red. / G.V.Tsaregorodtseva. M. – Meditsana, 1983. – С. 113-122.
5. Sokolova V.V. Kultura rethi I kultura obsneniya. M. Prosvesheniye. 1955.
6. Lapteva V.I. Problemi duhovnogo – npravsvennogo vospitaniya studentov meditsinskogo vuza / Lapteva V.I., Astapenko E.F., Kovalenko I.V., // Lithnost, semja i obshestvo: voprosi pedagogiki I psihologii: materialy XXXIX Meshdunarodnoi nauthno – prakt. Konf. (14 apreljia 2014, Novosibirsk). (Elektroniy resurs). - [htht://sibas.info](http://sibas.info).
7. Nikitiuk O.V., Shportko V.O. Znatheniya vivthennia inozemnoji movi pri pidgotovtsi vijskovo-medithnih fahivtsiv. Zbirnik tez dopovidei Mishnarodnoi naukovopraktihnoi konferentsii, 12-13 09. 2019, Vijskova akademija, m. Odesa. С. 367-368.
8. Kogut N. Aktualni pitannia stanovlenija pravosvidomosti molodi / Nelia Kogut // Visnik Akademii upravlinnia MVS Ukraini. Naukovij gurnal. - №4(16). – 2010. – С. 197-203.
9. Gontharenko I.F. Model rozvitku psihologo-pedagogithnoi kompetentnosti naukovopedagogithnih pratsivnikiv vijskovo-medithnoi sferi u sistemі pisliadiplomnoi osviti / I.F. Gotharenko // Zbirnik naukovih prats Natsionalnoi akademii Dershavnoi prikordonnoi slugbi Ukraini. – Khmelniyskiy : NADPSU, 2014. – № 4 (73). – С. 118–131.
10. Neshadim M.I. Vijskova osvita Ukraini: istoriya, teoriya, metodologija, praktika: monografia / - K.: Vidavnithno-poligrafithniy thsentr «Kyivskiy universitet» 2003. – С. 852
11. Jagupov V.V. Vijskova osvita v Ukraini ta ii vpliv na natsionalnu bezpeku / V.V. Jagupov // Osvita yak factor natsionalnoi bezpeki. – Materiali Vseukrainskoi naukovopraktihnoi konferentsii. – K.: Akademija munitsepalnogo upravlinnia., 2003. – С. 124-132.
12. Jagupov Vasil. Naukova etithnist jak provodnuy metodologithnij i gitteviy printsip akademika Semena Gontharenka // Litsar pedagogithnoi nauki: naukovopopuliarne vidannija do 90-ritha vid narodgennija akademika Semena Ustimovitha Gontharenka [kolektiv avtoriv] / Za red. L.B. Lukjanovoi, uporjadn.: O.V. Onishenko, A.M. Samko/ - K.: TOV «DKS – tsentr», 2018. – С.125-136.

13. Martin S.M., Briknell M.S. Kulturniy viklik lidera u viuskovii meditsini. 2009. Almanah voennoi meditsini. Oboronni medithni slugbi. <https://www.gov.uk/government/groups/defence-medical-services>

14. Molnar T., Miseta A., Rendeki S. Potensijna rol medithnih shkil universitetiv u viyskovo-tsivilnomu spivrobotnitstvi. Almanah: Mishnarodniy forum medithnogo korpusu, Ugorshina – 2/ 2015.

РЕЗЮМЕ

Владимир Шпортько,

Украинская военно-медицинская академия, г. Киев

Формирование профессиональной культуры будущих военных врачей в высшем военно-медицинском заведении как проблема профессиональной педагогики

Целью статьи является исследование вопроса формирования профессиональной культуры будущих военных врачей в высшем военно-медицинском заведении. Для этого применялись общенаучные методы исследования. В период российско-украинского военного конфликта при большом росте раненых и пострадавших роль профессиональной культуры врача имеет приоритетное значение. Поиск новых форм и методов работы в направлении улучшения профессиональной культуры военного врача, его обучения в высшем военно-медицинском заведении имеет практическое прикладное значение.

С учетом евроатлантических устремлений Украины, ее вооруженных сил и военно-медицинского обеспечения актуальным есть потребность адаптации до стандартов НАТО в вопросах предоставления медицинских услуг военнослужащим, системы их лечения и реабилитации. Это выдвигает потребность дальнейшего исследования системы подготовки будущих военных врачей и разработку необходимых рекомендаций повышения их профессиональной культуры.

Ключевые слова: профессиональная культура; учебный процесс; студенты медицинских заведений; офицеры – врачи; развитие; эффективность.

SUMMARY

Volodymyr Shportko,

Ukrainian Military Medical Academy, c. Kyiv

Formation of professional culture of future military doctors in higher military medical institution as a problem of professional pedagogy

Introduction. Doctors' professional culture is multi-dimensional and covers professional, cultural and moral values, acquires both theoretical and practical relevance.

Purpose. The problem of forming of future military doctors' professional culture gains more relevance in context of military medicine development. The article analyzed available scientific sources and information, clarifies how the issues of doctors' professional culture have been researched in higher medical institutions and what directions of development of doctors' professional culture have got priorities.

Research methods. The analysis of scientific literature, comparison, classification, generalization and systematization of the material were used in solving the research tasks.

Results. The article reveals the relation between the problem of modernization of society and the need to improve the professional culture of military doctors. The main role in the process of enhancing the professional culture of students of higher medical institutions and students of Ukrainian military academy (UMMA) is the responsibility of the scientific and pedagogical staff of universities.

The author emphasizes that the acquired level of professional culture of future military doctors has significant shortfalls that are inherent in modern Ukrainian society. There is an attempt to emphasize a necessity of qualitative changes in the medical student's educational process, especially in foreign language studying, quality of mastering the law and international law.

Scientific novelty and practical significance of research results. *For the first time the organization and pedagogical conditions for forming the professional culture of future military doctors in higher military medical institution was theoretically substantiated as a pedagogical problem.*

An attempt was made to show a set of interrelated multidimensional elements of professional culture of military doctors.

The system of a new views on improving the professional culture of students of higher medical institutions and UMMA'S students was improved. Among the most urgent requirements for the professional culture of future doctors, the attention is focused on the effectiveness of studying of legislation and foreign language training. Author emphasizes the need of study and implementation of EU and NATO experience in military doctors training, which will help to achieve the necessary partnership goals.

Conclusions and prospects for future research. *Modern research pays much attention to theoretical and practical aspects of formation of the professional culture of medical professionals. At the same time, the formation of the professional culture of military doctors in the system of training in higher medical institutions has not been sufficiently studied.*

The conclusions and results of further on the professional culture of military doctors trained at universities in Ukraine will help to create some proper conditions for optimization of education progress, moral and psychological support to the military doctors training.

Key words: *professional culture; studying process; medical students; officers - doctors; development; efficiency.*

УДК 811.111:327.9

Ольга Хардікова,

Воєнно-дипломатична академія
імені Євгенія Березняка, м. Київ

ORCID 0000-0002-1779-4412

DOI: 10.33099/2617-1775/2019-02/165-173

ФОРМУВАННЯ ТЕМАТИЧНИХ ВОКАБУЛЯРІВ У ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ З УРАХУВАННЯМ НЕОЛОГІЗМІВ І СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто сутність поняття «мовна компресія», «неологізм», досліджено механізми формування неологізмів в англійській мові та окреслено значення мовної компресії як механізму збагачення англійської мови неологізмами, проаналізовано особливості формування загальномовних лексичних неологізмів за допомогою мовної компресії яку потрібно враховувати під час проведення занять у вищих закладах вищої освіти.

Ключові слова: *мовна компресія; неологізм; елізія; універбація. лексичний апарат; фразеологізми.*

Постановка проблеми. *У часи сьогодення мова знаходиться в постійній зміні і динаміці, причому самим рухомим його компонентом є словниковий склад. З одного боку спостерігається тенденція до спрощення мови, уніфікації, а з іншого до її ускладнення, інтелектуалізації. Змінюються значення слів, деякі слова вимирають, з'являються нові. Склад основних граматичних форм мови змінюється поступово та за дуже довгий проміжок часу. Лексика як найбільш*

рухливий пласт мови, найбільш чутливо реагує на всі зміни в соціальній, культурній та інших сферах життя, адже саме слово є «дзеркалом життя».

Процес оновлень в лексиці відбувається постійно, але є часи, коли він особливо інтенсивний. Таким періодом в історії лексики стала друга половина ХХ століття, коли в Європі відбулися радикальні зміни - змінилися політичні умови життя носіїв мови, спостерігаються значні успіхи економіки і вдосконалення соціальної системи. Все це, в поєднанні із загальними для світової культури технічними та матеріальними нововведеннями, не могло не позначитися на кількісному зростанні вокабуляра сучасної англійської мови, на формуванні окремих його ділянок.

Словниковий склад англійської мови безперервно розвивається. Особливо схильні до змін ті ділянки лексики, які не входять до стійкої частини словника, яка містить загальноживані слова. Змінюються значення слів, змінюється і склад словника: одні слова зникають, інші утворюються, причому останніх значно більше, ніж перших.

У процесі викладання англійської мови слухачам у закладах вищої освіти (ЗВО) набуває важливості усвоєння сучасного, не застарілого, а значить неефективного, вокабуляра за фаховим спрямуванням.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Мовна компресія як напрям дослідження з'явився у II-ї половини ХХ ст. Одним з перших проблематику мовної компресії окреслив чеський мовознавець В. Матезіус [9]. Актуальними в цьому напрямі стали роботи таких науковців, як І. Арнольд [1], Ю. Бернадська [2], Ю. Бец [3], О. Бігич [4], Н. Валгіна [5], Б. Дюндик [6], М. Калениченко [7], Я. Конопацька [8], Л. Мурзіна [10], С. Ординської [11], Т. Пакулова [12], О. Панченко [13], Л. Сутуліна [14], А. Чудинов [15] та ін.

Незважаючи на численні праці із цієї тематики, багато питань залишаються не дослідженими: дослідники не можуть дійти одностайності щодо ролі мовної компресії у формуванні неологізмів. Актуальність статті обумовлена безперервним поповненням англійської лексики у зв'язку з мінливим оточенням, а також, все більшим поширенням англійської мови у світі і необхідністю пристосування лексичного апарату англійської мови до різних етно-культурних середовищ, потребою врахування змін у сучасному англійському вокабулярі науково-педагогічними працівниками під час підготовки і проведення занять.

Мета статті: дослідити тенденції розвитку сучасної англійської мови, проаналізувати особливості формування загальномовних лексичних неологізмів за допомогою мовної компресії.

Методи дослідження. Комплексний науковий аналіз проблеми дослідження; систематизація та узагальнення інформації, отриманої з наукових і методичних джерел; методи порівняння, класифікації, абстрагування, індукції та дедукції.

Виклад основного матеріалу. Життя не стоїть на місці: навколо нас постійно відбуваються різні зміни, розвивається наука, з'являються нові ідеї, нові поняття, нові предмети, нові технічні пристрої. Мова - жива динамічна

система, яка реагує на будь-які соціальні зміни. І кожне нове явище, новий процес вимагають своєї назви - нового слова. Наповнення лексики новими словами - процес безперервний.

Неологізм (від грец. Νέος - новий + λόγος - слово) - слово, значення слова або словосполучення, що недавно з'явилося в мові (новостворене, було відсутнє раніше). Поняття неологізму відносне: слово вважається неологізмом, допоки відчують в ньому ефект новизни і свіжості. З плином певного періоду часу неологізми можуть бути повністю освоєні мовою і перестають бути неологізмами, стають звичайними словами основного запасу мови.

В 60-і рр. ХХ ст. в зв'язку з розвитком космонавтики з'явилося багато нових слів, пов'язаних з космосом: астронавт, космонавт, космодром, ракетодром, місяцехід і ін. Звичайно, в даний час їх уже не можна вважати неологізмами, оскільки вони давно увійшли в мову, широко в ньому вживаються.

Зараз у зв'язку з активним розвитком науки і техніки ми часто чуємо такі слова, як бонус, дедлайн, тренд, креатив, мерчендайзер, копірайтер, супервайзер, коуч, лікомбез (ліквідація комп'ютерної безграмотності), кварки (елементарні частинки), хромодинаміка (розділ фізики). Це приклади неологізмів теперішнього часу. Неологізми, які з'являються на периферії мовної системи якийсь час перебувають у розпорядженні цієї периферії і лише поступово, не всі, а найбільш відповідні структурним вимогам слова мови, переміщуються до центру мовної системи, до основного словникового фонду.

Як відомо, у мові існують загальномовні неологізми (лексичні і семантичні) та індивідуально-стилістичні (індивідуально-авторські). Мовна компресія - це специфічне лінгвістичне явище, яке спостерігається, коли є можливість скорочення деякої частини тексту без істотного збитку для його змісту.

Хоча термін "компресія" з'явився в лінгвістиці лише в середині ХХ століття, саме поняття компресії до сих пір не отримало однозначного тлумачення у лінгвістів. В цілому в роботах різних авторів можна виявити близько двадцяти відмінних одне від одного визначень явища компресії. Крім цього виділяють безліч різних тлумачень видів компресії на різних рівнях: близько десяти визначень еліпсису, кілька визначень скорочення, стиснення, редукції, а також визначення таких явищ, як заміщення, суміщення, згортання, тощо.

Огляд сучасної лінгвістичної літератури свідчить про те, що в лінгвістиці тексту існують два підходи до тлумачення явища компресії - в "широкому" та "вузькому" сенсі.

Компресія в широкому розумінні є однією з головних тенденцій у функціонуванні мови, що діє по всій сфері функціонування, яка проявляється по-різному, більш-менш інтенсивно, за різними конкретно-комунікативним сферам, відповідно яких в мові є функціональні стилі.

Під компресією у вузькому сенсі розуміють набір тих конкретних засобів, які служать цілям реалізації компресії в широкому сенсі на всіх мовних рівнях.

Відповідно до думки багатьох лінгвістів, розвиток мови визначається дією двох тенденцій - до розширення і компресії. У процесі спілкування співрозмовник керується двома основними прагненнями: прагненням до «оптимізації мовного коду», що, безумовно, пов'язано з розширенням структури, з одного боку, а з іншого - прагненням до «економії зусиль». Особливо це проявляється в розмовній мові, що має такі особливості:

- 1) участь співрозмовника;
- 2) ситуативність спілкування;
- 3) спонтанність мовлення;
- 4) емоційність.

Відповідно до структурної характеристики мови вищеописані риси непідготовленої усної комунікації створюють в промові переплетіння двох протилежних тенденцій - мовної економії та мовної надмірності [14].

Як правило, тенденція до економії тягне за собою структурну неповноту висловлювання, що, однак, не перешкоджає розумінню співрозмовниками один одного. Це явище в процесі створення неологізмів називають елізією.

Елізія (від лат. *elisió* - виштовхування, вижимання) у лінгвістиці — випадання звуку (голосна, приголосна або склад) у слові або фразі з метою полегшення вимови для мовця. Іноді звуки можуть бути опущені з метою поліпшення благозвучності. Як правило елізія несумісна, але може бути зумисною. Суб'єктивно елізія сприймається як невиразна вимова або як пропущений звук.

Приклади осмисленої елізії можна знайти в давньоримській поезії, де вона використовувалася як стилістичний засіб. У деяких випадках, наприклад коли одне слово закінчується на голосну, а наступне починається також з голосної, слова можуть об'єднуватися. До елізії часто вдавався Катулл. Наприклад, перший рядок з *Catullus 3: Lugete, O Veneres Cupidinesque* читається як *Lugeto Veneres Cupidinesque*.

Якщо скорочена в результаті елізії форма вживається досить часто, вона може стати заміною для первинної (повної) форми. В англійській мові це явище називається стягненням (англ. *contraction*), наприклад *can't* від *cannot*. Стягнення відрізняється від елізії тим, що стягнені форми, на відміну від елізії, морфологічно описані.

У розмовній мові частіше за все відбувається елізія голосних, що часто супроводжує асиміляцію та елізію приголосних. У процесі мови явище елізії практично непомітне для слухача, якого цікавить інформація, що повідомляється тим, хто говорить, а не точність вимови. Таким чином, можна розглядати цей процес як спосіб економії мовних зусиль з боку того, хто говорить.

Типовою для англійської мови є елізія нейтрального звуку (так званого *schwa sound*) у ненаголошеному складі багатоскладових слів, наприклад: *diff(e)rent*, *ev(e)ning*, *ev(e)ry*, *veg(e)table*, *int(e)resting*. У розмовній мові практично усі ненаголошені склади вимовляються з нейтральним звуком.

У швидкій мові елізія трапляється у деяких двоскладових словах, які скорочуються до одного складу. Наприклад: c(o)rrrect, p(a)rade, p(o)lice, s(u)ppose.

До цього ж типу елізії можна віднести і випадіння ненаголошеного початкового голосного звуку або складу у розмовній мові, наприклад: 'cause, 'bout, 'round.

Тепер звернемося до типових тенденцій модифікацій приголосних. Елізія приголосних трапляється не рідше, ніж елізія голосних. Цей процес відбувається, наприклад, у останньому складі, коли звук знаходиться між двома приголосними. У подібних випадках елізії часто зазнають звуки [t] та [d]. Наприклад: *eas(t) side, blin(d) man, wil(d) boar, res(t)less, win(d)mill*.

Випадіння [t] можна спостерігати у словах, де [nt] знаходиться між двома голосними або перед [l]: *win(t)er, en(t)er, man(t)le*.

Приголосний [v] у *of* зазнає елізії (скорочується до нейтрального звуку) перед словами, що починаються з приголосного: *lots of [ə] money, waste of [ə] time*. У займенникових формах у зв'язній мові відбувається випадіння початкового [h]: *ask (h)er, help (h)im*.

Таким чином, елізія – порушенням фонетичної норми, що виникає у мовному потоці, і спостерігається у сучасній англійській мові.

Ще однією характерною особливістю англійської мови є фонетична редукція допоміжних та модальних дієслів: *it's, it isn't, I don't, you can't* і т.д. У тих випадках, коли усічені форми дієслова 'have' *I've* та *he's* виявляються недостатніми для передачі значення 'мати', 'володіти', використовується конструкція з дієсловом 'get': *I've got, he's got*.

Ті, хто говорять англійською мовою, мають тенденцію нечітко вимовляти такі слова, що є часто вживаними та добре відомими, особливо назви місцевості. Так, австралійці скажуть вам, що вони з 'Stralia' (Australia), жителі міста Торонто – з 'Tronna' (Toronto), а ті, що проживають у американському штаті Айова – з 'Iwa' (Iowa).

Усі зазначені вище фонетичні процеси є природними для носіїв мови, але можуть викликати труднощі у сприйнятті на слух мови тими, хто вивчає її як іноземну, а отже опанування ними не повинно залишатися поза увагою у процесі оволодіння англійською мовою.

Компресію розглядають як вторинний процес і результат, які сприяють доведенню розгорнутої конструкції до згорнутої зі збереженням об'єму інформації, що передається. Саме в результаті багатократного повторення такої лексичної конструкції виникає явище утворення в мові неологізмів.

Широкий спектр засобів для наповнення мови неологізмами пропонує компресія на лексичному рівні. У її арсеналі – різні види універбації, запозичення, кальки, фразеологізми, просторічні слова, слова-терміни, професіоналізми, історизми, архаїзми, діалектизми, жаргонізми. Кожен із цих засобів має компресувальний потенціал.

Універбація (з латин. *unum verbum* — «одне слово») - спосіб утворення слова на основі словосполучення, при якому в похідне слово входить основа

лише одного з членів словосполучення, тобто по формі похідне співвідносне лише з одним словом, а за змістом - з цілим словосполученням. В лінгвістичній літературі цей спосіб творення іменується по-різному: включення, стягнення, семантична конденсація, еліпсис, згортання найменувань і, найчастіше, універбація. Під час різних видів універбації семантика словосполучення конденсується в одному слові, у такий спосіб скорочують формальну структуру закладеної інформації: *laptop* (англ. *lap* = коліна сидячої людини, *top* = верх). Англійська мова, як і більшість інших сучасних романо-германських мов не є виключенням з загального процесу конденсації мовленнєвих зусиль і мовних засобів. Наприклад, тут зустрічаємо

brandbil – *brand* + *bil*,
always – *all [the] way* (s з'явилося пізніше),
onto – *on to*,
thanks – *thank you*,
albeit – *all be it*,
gonna – *going to*,
identicals – *identical twins*,
mobiles – *mobile phones*,
parallels – *parallel lines*,
transients – *transient processes*

Як відомо, пришвидшення темпу життя, необхідність в масовій номінації зумовлює утворення в мовленні й мові новітніх назв тих чи інших процесів та предметів, які вже означено відповідними визначеннями[14]. З метою сповіщення про щось за допомогою мови, необхідно знайти назви об'єктам, які нас цікавлять, і синтезувати ці назви. Зокрема й зміни самої дійсності потребують фіксації в мовленні й мові шляхом нових визначень. Зміни емоційного фону також вимагають нових засобів опису, які були б більш ефективними, ніж звичайні. Цю потребу в нових найменуваннях мова може задовольняти різними шляхами, спільною ознакою яких є закономірний зв'язок з тим, що вже створено мовою, що виявилось в ній як спроможне бути основою й вихідною точкою для нового.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, основне джерело неологізмів в сучасній англійській мові – мовна компресія. Мовна компресія як механізм утворення неологізмів використовує два основні механізми – елізію і універбацію. Процес утворення неологізмів за допомогою універбації та елізії як основних механізмів мовної компресії є складовою загального процесу задоволення потреби суспільства наповнення мови новими лексичними одиницями. Під час підготовки і проведення занять науково-педагогічним працівникам потрібно враховувати зміни у сучасному англійському вокабулярі.

У подальшому продовжити дослідження складових і видів універбації та елізії як тенденцій до наповнення англійської мови неологізмами. Створити словник неологізмів що з'явилися за останні 5 років для подальшого їх використання у фаховій діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык. Москва, *Наука*, 2002. 384 с.
2. Бернадская Ю. С. Основы рекламы Москва, *Наука*, 2008. 281 с.
3. Бец Ю. І. Особливості перекладу та транслювання у контексті сучасних лінгвістичних теорій. *Іншомовна підготовка працівників правоохоронних органів і сектору безпеки: матеріали III Міжнародної наук.-практ. конф. (27 березня 2019 року)*. Київ, 2019. С.29 – 31.
4. Бігич О.Б. Технології формування методичної компетентності викладача іноземної мови. *Вісник Київського Національного Лінгвістичного Університету*. 2018. Вип. 28. С. 189 – 197.
5. Валгина Н. С. Теория текста. Москва, *Логос*. 2003. 280 с.
6. Дюндик Б. П. Компрессия и некоторые вопросы перевода. *Бизнес-образование и эффективное развитие экономики*. Иркутск, 2007. С. 282 – 288.
7. Калениченко М. М. Способи та специфіка творення неологізмів у чеській мові. *Іншомовна підготовка працівників правоохоронних органів і сектору безпеки: матеріали III Міжнародної наук.-практ. конф. (27 березня 2019 року)*. Київ, 2019. С. 65 – 68.
8. Конопацька Я.О. Особливості інтеграції нових лексичних одиниць у систему мови. *Вісник Львівського університету*. 2012. Вип. 19. С. 174 – 179.
9. Матезиус В. Избранные труды по языкознанию. Москва, *Едиториал УРСС*. 2003. 232 с.
10. Мурзин Л. Н. Компрессия и семантика языка. Семантика и производство лексических единиц (проблема деривации). Пермь, 1979. С. 36.
11. Ордынская С. Н. Языковая компрессия: ее онтология, сущность и функции. *III Международные Бодуэновские чтения: материалы конференции в 2 т.* Казань, 2006. Т. 2. С. 12 – 13.
12. Пакулова Т. В. Универбация в английском языке как одна из реализаций компрессии. *Лінгвістичний вісник*. 2016. Вип. 5. С. 57-62. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/livis_2016_5_8. (дата звернення: 28.05.2019).
13. Панченко А. М., Смирнов И. П. Метафорические архетипы в русской средневековой словесности и поэзии начала XX века. *Труды Отдела древнерусской литературы*. 1971. Т. 26. URL: http://lib.pushkinskijdom.ru/Portals/3/PDF/TODRL/26_tom/Panchenko_Smirnov/pdf. (дата звернення: 27.05.2019).
14. Сутуліна Л. Г. Етапи дослідження метафоричних моделей. *Філологічні науки: зб. матеріалів підсумк. наук. конференції студентів та викл. факультету*. Дніпропетровськ, 2014. С. 403 – 405.
15. Чудинов А. П. Политическая лингвистика. Москва, *Наука*, 2006. 256 с.

REFERENCES

1. Arnold Y. V. Stylystyka. Sovremennyu anhlyyskyu yazyk. Nauka. [Stylistics. Modern English. The science.] Moskva, 2002. 384 s.
2. Bernadskaya YU. S., Marochkyna S. S., Smotrova L. F. Osnovy reklamy. Nauka. [Basics of Advertising. The science.] Moskva, 2008. 281 s.
3. Bets YU. I. Osoblyvosti perekladu ta translyuvannya u konteksti suchasnykh linhvistychnykh teoriy. Inshomovna pidhotovka pratsivnykiv pravookhoronnykh orhaniv ta sektoru bezpeky: [Features of translation and interpretation in the context of modern linguistic theories. Foreign language training for law enforcement officers and the security sector] materialy III mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Kyiv, 27 bereznya. 2019r. [The materials of the third international science practical conference in Kyiv city, March 2019] Kyiv, 2019. S. 29-30.
4. Bihych O.B. Tekhnolohiyi formuvannya metodychnoyi kompetentnosti vykladacha inozemnoyi movy. Visnyk Kyuyvskoho Natsionalnoho Linhvistychnoho Universytetu. Seriya

Pedahohika ta psykholohiya. [Techniques of formation of methodical competence of an English teacher. Newsletter of Kyiv National National University. Pedagogy and Psychology seria.] 2018. Vyp. 28. S. 189 – 197.

5. Valhyna N. S. Teoryya teksta. [Theory of Text] Lohos, Moskva, 2003. 280 s.

6. Dyundyk B. P. Kompresyia y nekotorye voprosy perevoda. Byznes-obrazovanye y éffektivnoe razvytye ékonomyky. [Compression and some translation issues. *Business education and effective development of the economy.*] Yrkt-sk, 2007. S. 282–288.

7. Kalenychenko M. M. Spособy ta spetsyfika tvorenniya neolohizmiv u cheskiy movi. Inshomovna pidhotovka pratsivnykiv pravookhoronnykh orhaniv ta sektoru bezpeky: materialy III mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Kyiv, 27 bereznya. [Methods and specifics of creation of neologisms in Czech. The materials of the third international science practical conference in Kyiv city, March 2019] S. 65-67.

8. Konopatska YA.O. Osoblyvosti intehratsiyi novykh leksychnykh odynyts u systemu movy. [Features of the integration of new lexical units into the language system.] Visnyk Lvivskoho universytetu. 2012. Vyp. 19. S. 174–179.

9. Matezyus V. Yzbrannye trudy po yazykoznanyyu. [Selected Works on Linguistics.] Moskva, 2003. 232 s.

10. Murzyn L. N. Kompresyia y semantyka yazyka. Semantyka y proyzvodstvo leksycheskykh edynyts (problema deryvatsyy). [Compression and language semantics. Semantics and production of lexical units (the problem of derivation).] Perm, 1979. S. 36.

11. Ordynskaya S. N. Yazykovaya kompresyia: ee ontolohyya, sushchnost y funktsyy. III Mezhdunarodnye Boduénovskye chtenyia : materyaly konferentsyy v 2 t. Kazan, [Language compression: its ontology, essence and functions. III International Boduenov readings: conference materials in 2 volumes. Kazan publishing] Yzd-vo Kazan. un-ta, 2006. T. 2. S. 12–13.

12. Pakulova T. V. Unyverbatsyya v anhlyyskom yazyke kak odna yz realizatsyy kompresyy.

[Univerbation in English as one of the realizations of compression.] Lnhvistychnyy visnyk. 2016. Vyp. 5. S. 57-62. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/livis_2016_5_8 (data zvernennya: 28.05.2019).

13. Panchenko A. M., Smyrnov Y. P. Metaforycheskiye arkhetypy v russkoy srednevekovoy slovesnomy y poézyi nachala dvadtsatogo veka [Metaphorical archetypes in Russian medieval literature and poetry of the early twentieth century] URL: http://lib.pushkinskijdom.ru/Portals/3/PDF/TODRL/26_tom/Panchenko_Smirnov/Panchenko_Smirnov.pdf(data zvernennya: 27.05.2019).

14. Sutulina L. H. Etapy doslidzhennya metaforychnykh modeley. Filolohichni nauky [Stages of metaphorical models' studies. Philological sciences]: [zb. metarialiv pidsumk. nauk. konferentsiyi studentiv ta vykl. fakultetu].Dnipropetrovsk, 2014. S. 403–405.

15. Chudynov A. P. Polytycheskaya lnhvystyka. Nauka [Political linguistics. Science], Moskva, 2006. 256 s

РЕЗЮМЕ

Ольга Хардикова,

Военно-дипломатическая академия
имени Евгения Березняка, г. Киев

Формирование тематических вокабуляров в учебном процессе з учетом неологизмов и современных тенденций развития английского языка

В статье исследованы способы образования неологизмов в английском языке и обосновано значение языковой компрессии как механизма обогащения английского языка неологизмами, проанализированы особенности формирования лексических неологизмов с помощью языковой компрессии, которую нужно учитывать при проведении занятий в

высших военных учебных заведениях. При подготовке статьи был использован комплексный научный анализ проблемы исследования; систематизация и обобщение информации, полученной из научных и методических источников; методы сравнения, классификации, абстрагирования, индукции и дедукции. Языковая компрессия и способы ее создания играют важную роль, а также устанавливают новые стандарты для подготовки будущих специалистов, что подразумевает инновации в формировании их навыков владения иностранным языком.

Ключевые слова: языковая компрессия; неологизм; элизия; универбация; лексический аппарат; фразеологизмы.

SUMMARY

Olga Khardikova,
Military Diplomatic Academy
named after Yevheniy Berezniak, c. Kyiv

Formation of thematic vocabulary in the educational process considering neologisms and modern trends in the development of the English language

Introduction. Linguistic compression and the ways of its creation plays an important role as well as sets new standards to future diplomatic staff training, implying innovations in the formation of their foreign language communication skills. According to the new emerging regulations and movement towards meeting NATO standards in assessment of the future specialists and the development of professional communicative skills within a short period of time (two years), the problem of linguistic compression as a tool and means is extremely urgent. Therefore, the implementation and further use of the updated Military Diplomatic English withing performance of professional tasks, makes the educational process more differentiated, individualized, focused and interactive.

Purpose. To analyse the tendencies of development of modern English language, the peculiarities of formation of general lexical neologisms by means of language compression.

Methods. Analysis of the researched problem; systematization and generalization of the information obtained from the theoretical sources; methods of comparative analysis, classification, abstraction, induction and deduction.

Results. It has been defined that the use of neologisms withing the framework of linguistic compression when teaching Military Diplomatic English is to facilitate the educational process and is aimed at optimisation of the forms of teaching. The main methodical peculiarities of the linguistic compression are elicited and described in the research. It contributes not only to mastering students' language skills but also to preparing for their future professional activities.

Originality. A concept of linguistic compression within the framework of the formation of neologisms has been introduced as well as the importance of use of neologisms themselves when delivering English in military higher education institutions.

Conclusion. The article defines the essence of the notion "linguistic compression", "neologism", explores the mechanisms of neologism formation in English and identifies the meaning of linguistic compression as a mechanism for enriching English with neologisms, analyzes the peculiarities of formation of common language lexical neologisms using linguistic compression, which should be taken into account when delivering English in higher education institutions.

Key words: Language Compression; Neologism; Elizion; Univerbation; Lexical tool; Phraseologisms.

**Порядок оформлення та подання статей до збірника наукових праць
«Військова освіта» Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ**

1. Статус збірника та його тематика

Збірник наукових праць "Військова освіта" Національного університету оборони України" (Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації від 21.02.2014 р, серія КВ, № 20600-10400 ПР) планується до випуску два рази на рік (червень, грудень поточного року) з такими термінами подання статей до редакційної колегії:

до 10 квітня (термін видання – червень);

до 10 жовтня (термін видання – грудень).

Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України з педагогіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 14 лютого 2014 р. № 153).

Основні тематичні напрями збірника:

проблеми та перспективи розвитку військової освіти;
стандартизація військової освіти;
удосконалення змісту військової освіти;
інноваційні технології підготовки військових фахівців;
науково-методичне та організаційно-методичне забезпечення освітнього процесу;
психолого-педагогічне супроводження освітнього процесу;
виховна робота у вищих військових навчальних закладах;
якість освітнього процесу;
управління якістю підготовки військових фахівців;
інноваційна діяльність у військових навчальних закладах;
підготовка та підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників;
підготовка студентів за програмою офіцерів запасу;
напрями покращення професійної орієнтації молоді, військово-патріотичної роботи, організації довузівської підготовки;
контроль, моніторинг, та матеріально-технічне забезпечення освітнього процесу.

Призначення збірника:

опублікування результатів наукової діяльності наукових працівників;
опублікування основних наукових результатів дисертацій здобувачами наукових ступенів;
опублікування наукових результатів досліджень претендентів на присвоєння вчених звань;
оцінювання результатів наукової діяльності наукових, науково-педагогічних працівників за опублікованими статтями.

2. Критерії відбору статей редакційною колегією

До видання приймаються наукові статті, які мають такі необхідні елементи:

постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями;

аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття;

формулювання цілей статті (мета статті/ постановка завдання);

методи дослідження;

виклад основного матеріалу дослідження (наукова новизна, обґрунтуванням отриманих наукових результатів, практичне значення);

висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку у даному напрямку.

З метою дотримання зазначених вище вимог слід жирним шрифтом виділити такі елементи статті: **постановка проблеми, аналіз останніх досліджень і публікацій, мета статті, методи дослідження, виклад основного матеріалу, висновки та перспективи подальших досліджень**. У статтях, що написані англійською мовою, необхідно виділити такі елементи: **Introduction, Analysis of relevant research, Aim of the Study, Research Methods, Results, Conclusions**.

3. Вимоги до технічного оформлення статей

Оформлення статей здійснюється з дотриманням таких основних правил:

відповідність Держстандарту ДСТУ 8302: 2015;

мова статті – українська, англійська;

на першій сторінці тексту у лівому верхньому куті без абзацного відступу – УДК (шрифт 12); після пропуску в один інтервал у правому верхньому куті друкуються (шрифтом 12, вирівнювання справа): ім'я та прізвище автора; науковий ступінь; вчене звання; назва організації, в якій працює автор; ID ORCID;

заголовок статті (після пропуску в один інтервал друкується великими літерами (шрифт 14, жирно, вирівнювання посередині);

під заголовком статті подаються: анотація українською мовою (8 – 10 рядків). ключові слова (6-8); для статей англійською мовою – відповідна анотація та ключові слова – англійською мовою (шрифт 12, курсив, вирівнювання по ширині);

текст статті виконується у форматі А4 шрифтом 14 (Times New Roman), в редакторі Microsoft Word, через один інтервал, з відступами на початках абзаців 1,0 см, з полями: верхнє – 2 см, нижнє – 2 см, ліве – 2,5 см, праве – 2 см; обсяг статті – 7-8 сторінок, як правило, повністю заповнених; рисунки і таблиці повинні мати номери і назви, на які у тексті статті мають бути посилання (у круглих дужках). Кількість математичних співвідношень (формул) не обмежується; якщо їх кількість дві і більше, то вони повинні мати порядкові номери (у круглих дужках), на які у тексті статті можуть бути посилання (набір формул здійснюється в редакторі формул Microsoft Equations. Символи у формулах набираються курсивом). Одиниці фізичних величин указуються в системі СІ. Загальноприйняті терміни, які часто зустрічаються в тексті, наводяться у вигляді аббревіатури; якщо аббревіатура наводиться вперше, то її необхідно розшифрувати (у круглих дужках);

після тексту статті шрифтом 12 подається список літератури (ЛІТЕРАТУРА) в алфавітному порядку; у списку літератури наводяться лише ті першоджерела, на які у тексті статті є посилання; посилання на наукову літературу в тексті подаються за таким зразком: [5, с. 87], де 5 – номер джерела за списком літератури, 87 – сторінка; посилання на декілька наукових видань одночасно подаються таким чином: [3, с. 156; 4; 8, с. 22–23]; вимоги до оформлення бібліографічного опису списку джерел подані в журналі «Бюлетень ВАК України» № 3 за 2008 р.;

після списку ЛІТЕРАТУРИ наводиться (відповідно) REFERENCES;

після REFERENCES наводиться РЕЗЮМЕ. У правому верхньому куті (вирівнювання справа, шрифт 12): ім'я, фамилия автора; научная степень, ученое звание; название организации, в которой работает автор; название статьи (прописними буквами); аннотация (курсив) на русаком языке (8-10 строк); ключевые слова (6-8);

після РЕЗЮМЕ наводиться SUMMARY. У правому верхньому куті (вирівнювання справа, шрифт 12) англійською мовою: ім'я, прізвище автора; науковий ступінь, вчене звання; назва організації, в якій працює автор; назва статті (прописними літерами); анотація (курсив) – 1850-1900 знаків; ключові слова (6-8).

У анотаціях згідно з вимогами міжнародних наукометричних баз необхідно відобразити такі елементи: мета статті, методи дослідження, результати дослідження, наукова новизна, практичне значення дослідження, висновки та перспективи подальших наукових досліджень [8–10 рядків українською та російською мовами та 1850-1900 знаків англійською мовою].

При поданні статті до редакційної колегії авторам слід дотримуватися таких вимог:

не здійснювати ущільнення або розрідження інтервалів між літерами;

не відбивати абзаци табуляціями або багаторазовими пробілами;

використовувати лапки формату « »;

між ініціалами та прізвищем ставиться нерозривний пробіл (Ctrl+Shift+пробіл);

використовувати лише графічні елементи, виконані у графічних редакторах із високою якістю деталей;

використовувати формат файлу для відправки в редакцію DOC.

Процедура експертної оцінки статей (перевірка на плагіат, здійснення редколегією внутрішнього рецензування статей, що готуються до опублікування, та організація нею проведення зовнішнього незалежного рецензування).

Редакційна колегія залишає за собою право не розглядати статтю за таких умов:

не відповідає вимогам до оформлення та до наукового стилю викладу матеріалу;

не має наукової новизни та практичної значущості;

не відповідає тематиці збірника;

виконана з використанням автоматичного комп'ютерного перекладача;

не відредагована (містить граматичні та стилістичні помилки);
порушено етику наукових досліджень, зокрема, якщо у статті виявлено плагіат.

Додаткова інформація

1. **Кожній статті** збірника присвоюється DOI – цифровий ідентифікатор об'єкта, англ. – Digital object identifier (DOI) – серійний номер, що використовується для постійної та унікальної ідентифікації об'єктів будь-якого типу. DOI використовується для «сталого ідентифікації зразків інтелектуальної власності в цифровій мережі та асоціювання структурованих даних в розширюваний спосіб». Реєстрація ID ORCID здійснюється на сайті orcid.org

2. **REFERENCES** (список використаних джерел інформації) оформляється згідно з вимогами стандарту APA (<http://www.apastyle.org>), де всі кириличні **назви статей та книг** транслітеруються латинськими літерами та перекладаються англійською мовою.

3. **Порядок рецензування статей**, що подаються до редакційної колегії (рецензент – фахівець у галузі наук, за якою підготовлена стаття):

статті, підготовлені кандидатами наук, подаються з рецензією доктора наук;

статті здобувачів наукових ступенів подаються з рецензією доктора (кандидата) наук.

На адресу редакційної колегії (03048, м. Київ, Повітрофлотський проспект, 28, Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, м. Київ. Редколегії збірника наукових праць "Військова освіта") мають бути надіслані такі матеріали:

стаття, оформлена згідно з наведеними вимогами та відредагована (див. зразок);

електронний варіант статті у вигляді файлу (прізвище автора, наприклад, Petrenko) формату Microsoft Word 97 (або пізніша версія) на CD-R (CD–RW);

рецензія на статтю за підписом рецензента, де він працює, завірена печаткою (див. зразок);

відомості про автора: 1) прізвище, ім'я, по-батькові; 2) науковий ступінь; 3) вчене звання; 4) організація, посада (повністю, без скорочень); 5) ARCID; 6) домашня адреса, індекс чи інша адреса; 7) телефони (мобільний, домашній); 8) e-mail (обов'язково).

Статті, що не відповідають будь-якій з перелічених вимог, **до розгляду** не приймаються.

Контактні телефони редакційної колегії, електронна пошта: (044) 271–09–76; 063–463–09–27; e-mail: nuou_str@ukr.net

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ СТАТТІ

УДК 371.315.6:51

Богдан Петренко,
доктор педагогічних наук, професор
Національний університет оборони України
імені Івана Черняховського, м. Київ
ORCID ID 0000-0001-8020-4721

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ .....

Анотація українською мовою (8 – 10 рядків).

Ключові слова (6-8).

Текст статті

Постановка проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Мета статті

Методи дослідження

Виклад основного матеріалу.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антоненко О. Структура готовності вчителя фізичного виховання до інноваційної навчальної діяльності / О. Антоненко // Спортивний вісник Придніпров'я. – 2006. – № 2. – С. 120–122.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
3. Закон України «Про вищу освіту» // «Голос України», 6 серпня 2014 р.
4. Кравчук Т. М. Педагогічна підготовка майбутніх учителів фізичного виховання у вищих педагогічних закладах України (20–80 рр. ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Тетяна Миколаївна Кравчук. – Харків, 2004. – 20 с.
5. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. ; за ред. І. А. Зязюна. – 2-е вид., допов. і переробл. – К. : Вища шк., 2004. – 422 с.

REFERENCES

1. Antonenko, O. (2006). Struktura hotovnosti vchytelia fizychnoho vykhovannia do innovatsiinoi navchalnoi diialnosti [Structure of physical training teachers' readiness for innovation teaching activity]. Sportyvnyi visnyk Prydniprov'ia, 2, 120–122 (in Ukrainian).
2. Busel, V. T. (2005). Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Big Ukrainian explanatory dictionary]. Kyiv: Perun. 4 (in Ukrainian).
3. Zakon Ukrainy "Pro vyshchu osvitu" [The Law of Ukraine "On Higher Education"]. "Holos Ukrayiny", 6 serpnia 2014 r. (in Ukrainian).
4. Kravchuk, T. M. (2004). Pedagogichna pidhotovka maibutnikh uchyteliv fizychnoho vykhovannia u vyshchych pedagogichnykh zakladakh Ukrainy (20–80 rr. XX st.) [Future physical education teachers' training in the higher education institutions (20–80 of the XX century)] Kharkiv (in Ukrainian).
5. Ziazun, I. A., Kramushchenko, L. V., Kryvonos, I. F. (2004). Pedagogichna maisternist [Pedagogical skill]. K.: Vyshcha shk. 9 (in Ukrainian).

РЕЗЮМЕ

Богдан Петренко,
доктор педагогических наук, профессор
Национальный университет обороны Украины
имени Ивана Черныховского

Трансформація вищого образования в Україні .....

Резюме на русаком языке (8 – 10 строк).

Ключевые слова (6-8).

SUMMARY

Bogdan Petrenko,
doctor of pedagogical sciences, professor
National Defence University of Ukraine
named after Ivan Chernyakhovskiy

Transformation of higher education in Ukraine...

Summary (1850-1900 знаків).

Key words (6-8).

Структура Summary з абзацними відступами:

Introduction (проблема)

Purpose (мета статті)

Methods (методи дослідження)

Results (основні результати дослідження)

Originality(наукова новизна та практичне значення результатів дослідження)

Conclusion (висновки та перспективи подальших досліджень)

ВІЙСЬКОВА ОСВІТА

Збірник наукових праць
Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ

№ 2 (40)

Відповідальний за випуск *С.К. Горбачевський*

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції, серія ДК № 2205 від 02.06.2005

Підписано до друку 27.12.19 Формат 60x84 1/16
Зам. 453. Обл- вид.арк. 10,26. Друк.арк. 22,5. Тираж 100 прим.
Друкарня НУОУ ім. Івана Черняхівського
